

Dr. Lenkeyné Dr. Semsey Klára

Az interjút készítette: Bartha Ákos
Szerkesztette: B. Nagy Tünde
Debrecen, 2013.

*„Az Úr szeretete mindörökké az istenfélőkkel van,
és igazsága még az unokáikkal is;
azokkal, akik megtartják szövetségét,
és törődnek rendelkezéseinek teljesítésével.”
Zsoltárok 103,17-18*

*„Aki az Urat féli, annak erős oltalma van,
fiainak is menedéke lesz az.
Az Úrnak félelme az élet forrása a halál csapdájának kikerülésére.”
Példabeszédek 14, 26-27*

Család

Anyai nagyszüleim

Az én anyai nagyapámat Szabó Károlynak hívták. Prügyön éltek. Nagyapámnak három öccse volt, Dr. Szabó Sándor volt közülük a legidősebb, aki jogot tanult és Budapesten élt. Utána következett Lajos nevű testvére, aki, mint nagyapám, Prügyön élt. Legfiatalabb öccse pedig Szabó Imre, aki szintén Budapesten élt, de ő nem jogot végzett, hanem valamilyen hivatalnoki munkája volt, és a Nagyvárad téri gyülekezetben gondnok volt *Domján János*¹ lelkész idejében. Nagyapám szülei úgy gondolkodtak, hogy két fiút taníttatnak – így került Sándor és Imre Budapestre –, a másik kettőnek pedig – nagyapámnak és Lajos öccsének – Prügyön vásároltak arányosan egy-egy jókora földbirtokot, hogy két fiú maradjon Prügyön és a földdel foglalkozzon. Szépen meg is lehetett élni belőle mindkettőjüknek.

Nagyapám feleségét Román Zsuzsannának hívták. Ők hárman voltak testvérek. Jolánnak hívták a lánytestvérét, ő Taktaharkányba ment férjhez. Ernő volt hármójuk közül a legidősebb, aki teológiát végzett, Alsó-, Felsőzsolca gyülekezeteiben volt lelkész és később a Borsodi Egyházmegye esperesének választották. Imre, nagyapám öccse későn nősült, nem születtek gyermekeik. A Prügyön élő Szabó Lajosnak volt két gyermeke, József meg Jolán. József tanító volt, ő készített fel annak idején a 8. osztály tananyagából a vizsgára. Édesanyámék hárman voltak testvérek. Őt Szabó Sárának hívták, testvérei Sándor és Julianna.

Apai nagyszüleim

Édesapám szüleiről kevés szó esett. Egyébként a Semseyeknek Tarcalon volt a birtokuk meg Mezőzomboron. Apai nagyapám Mezőzomboron élt, Semsey Lajosnak hívták, a feleségét pedig Bogdán Juliannának. Édesapám Mezőzomboron született. Hárman voltak testvérek, sorrendben András, Erzsébet és édesapám, Semsey Barna. Nagyanyám hamar meghalt. Nagyapám újra nősült, ebből a házasságából született Julianna nevű lánya. Sajnos nagyapám az I. világháborúból nem tért vissza, mostohaanyja pedig nem vállalta édesapám nevelését. Először a nagymamája nevelte őket tovább, de nem bírta sokáig a három gyermek terhét, ezért a keresztszülei, Semsey András és felesége, Reményik Mária gyámként magukhoz vették, hozzájuk került édesapám Prügyre. Édesapám testvérét, Andrászt is ők taníttatták Sárospatakon, később pedig szintén nekik köszönhetően elvégezte a jegyző tanfolyamot Nyíregyházán vagy Debrecenben. Amikor befejezte a tanulmányait, Tiszadadán lett segédjegyző, majd pedig Prügyön főjegyző. András feleségül vette Káposztás Margitot: ők lettek az én keresztszüleim.

Édesapám nővére férjhez ment és Hernádnémetiben élt tovább, édesapám pedig ott maradt Prügyön és a gazdaságban dolgozott. Nagyon szeretett olvasni, az estéi nagy részét ezzel is töltötte legénykorában. A szomszédban Bak tanító úréknak nagyon jó könyvtáruk volt, ők adták kölcsön a könyveiket neki. Elolvasta a Jókai sorozat összes darabját és a náluk fellelhető történelmi regényeket. Valószínűleg ebből fakadóan a magyar történelmet úgy ismerte, hogy sokszor bennünket is megszégyenített. Ezenkívül színdarabokat rendeztek az iskolatársaival, megtanultak különböző szerepeket és aztán a nagy iskolában előadták. Akkoriban tartottak Prügyön is úgynevezett református bálakat; rádió és televízió nem lévén, ezek voltak a szórakozási lehetőségei az ifjúságnak.

Édesanyám, Szabó Sára és édesapám, Semsey Barna 1929-ben kötöttek házasságot. A házasságkötés után édesanyám is odaköltözött édesapám keresztszüleihez. Ettől kezdve együtt voltak hűséges gondviselői Semsey Andráséknak egészen halálukig. A keresztapjára nem emlékszem édesapámnak, de a keresztanyjára igen. Én már idős, ágyban fekvő betegként ismertem csak. A nyári konyhában történt a főzés nyáron, hogy a főépületet kímélik a melegtől, ezért édesanyám időnként beküldött a szobába, hogy kérdezzem meg, jól van-e, és nincs-e szüksége valamire keresztmamának? Már ő is így szólította tudniillik. Három generáció élt együtt akkoriban. De aztán az öregek elég hamar elmentek.

Gyermekkor

1930. október 8-án születtem. Ez az az időszak, amikor a nagy gazdasági válság elérte Magyarországot, de nemcsak a gazdasági válság, hanem a paralízisjárvány is. A gyermekparalízisbe én is beleestem. Kilenc hónapos voltam és egy darabig nem is nagyon látszott maradandó nyoma ennek a betegségnek, de ahogy nőttem, egyre inkább érzékelhetőbbé vált. Emiatt kellett még az általános iskola elvégzése előtt felutaznunk Budapestre, hogy megvizsgálják, szükséges-e műteni a lábamat.

Négy testvérem született. Andor 1932-ben, aztán Mária 1934-ben, Barna 1940-ben és István 1944-ben. Közülük Mária még négyéves korában meghalt, Andor pedig most, 2013-ban. Andor öcsém – bár csak két évvel volt fiatalabb –, mikor ő az első és második osztályt végezte, már nem ugyanabba az iskolába járt, mint én, mert a harmadik, negyedik felkerült a nagy iskolába. Nem emlékszem, hogy közösen tanultunk volna, a többiekkel meg azért nem, mert már Nyíregyházán tanultam, amikor ők elkezdtek iskolába járni.

Prügy

1864-ben 900 lakosa volt Prügynek. 1753-tól vezetnek anyakönyvet Prügyön a Református Egyházban. Jómódú, gazdálkodó nép volt a prügyi nép, általában a jobb módúak a reformátusok voltak, ők laktak a falu központjában. A falu közepén volt a templom meg a községháza egy emlékoszloppal, a templom mellett a parókia. A templom utcájában szemben az iskola, és az iskola mellett volt a mi lakásunk. A nagy iskola a kertünk végén volt, mert egy óriási kert tartozott ehhez az épülethez. A Hangya Szövetkezetnek volt egy boltja a faluban, ott a parókia közelében. Kocsma is volt, Halász Béni kocsmája, az pedig tőlünk lejjebb volt. De a Hangya Szövetkezet boltjának is volt kocsmarésze kialakítva. Salamon Annáéknak, aki Gottlieb Tiborhoz ment férjhez, szintén volt boltjuk, de nem emlékszem milyen. Berger Bözsikének és családjának fűszerboltjuk volt. Még mikor a Mária húgom élt, tudom, hogy volt egy szolgálóleánya édesanyámnak egy ideig, de aztán nem emlékszem, hogy mi lett vele.

Prügyön vályogvető és muzsikás cigány családok is éltek. Volt a falu végén egy nagy tó, a mellett dolgoztak, vetették a vályogot, és azt szépen eladták. Volt is kereslet, mert általában vályogból építkeztek akkoriban, később jött csak a téглаépületek kora. Nagyon rendes emberek voltak. Muzsikás cigányok voltak Juli néni fiai, Mihály meg

Gabi. Nagyon szépen játszottak, értették jól a mesterségüket, úgyhogy karácsonykor, nagy ünnepekkor, mindig első nap délben, már istentisztelet után megjelentek és akkor tiszteletüket tették, ahogy ők mondták. Jöttek tiszteletüket tenni, és akkor egy pár szép darabot eljátszottak és megkapták érte az illendő jutalmat. Ők is meg voltak elégedve, mi is, úgyhogy jó kapcsolatban voltunk velük. A muzsikások ezzel foglalkoztak, ebből meg is éltek. Ünnepi alkalmakkor, lakodalmakkor mindig őket hívták, és ott a zenét ők szolgáltatták. Az asszonyok bejártak a házakhoz mosni meg takarítani. Édesanyámnak is a nagymosást Juli néni végezte, időnként takarítani is jött hozzánk. Fizetsége általában természetben volt, tyúkot vagy más baromfit kapott a munkájáért.

Valóban harmonikus volt az együttélés velük. Akkoriban nem volt szokás, hogy amit megtermelt valaki, más ellopja. Az úgynevezett kenderföldeken gyümölcsfákat ültettek, szilvafa nagyon sok volt, de volt azért alma is, meg kukoricát, krumplit és mindenféle veteményeket termeltek. Elképzelhetetlen lett volna akkoriban, hogy valaki letöri a más kukoricáját, felszedi a krumpliját, vagy leszedi a gyümölcsét.

Az otthon

A házunk úgy nézett ki gyermekkoromban, hogy volt egy kis előszoba, amibe beléptünk, aztán kétfelől volt egy nagyobbik szoba és egy kisebbik szoba, és az előszobából egyenesen szemben nyílt a konyha. Később átalakították, a nagyszobába beépítettek egy kandallót, és ebédlőbútorral rendezték be. A kisebbik szoba volt a hálósoba a szokásos hálósobabútorral, a konyhában volt egy konyhaszekrény, egy asztal és egy sparhelt, amin a főzés történt. A lakótér előtt volt egy úgynevezett kikövezett tornác, vagy kiugrónak is mondtuk mi akkoriban. Ez jó tágas volt, úgyhogy a vasárnapi istentiszteletek után oda jöttek be a nagynénémék. Mi gyerekek játszottunk a nagy udvaron, meg a kertben, a felnőttek pedig ott ültek szépen a tornácon, ami felülről fedett volt, de nyitottak az oldalai.

Mint minden háznál, nálunk is volt jó nagy pince, és a krumplit, zöldségfélét ott tároltuk, így egész évben volt mindenünk, amire a háztartásban szükségünk lehetett. Elrendezés szerint úgy volt, hogy a lakószobát követte egy nagy kamra, és a kamrát pedig követte a pince. Nagyon nagy kertünk volt, tele málnával. Még a mi gyerekeink is élvezték a málnában való bujkálást. Ott aztán sok minden megtermett. Gyümölcsfákkal meg zöldségfélékkel volt beültetve, de volt benne petrezselyem,

sárgarépa, karalábé, egy kis káposzta. A lakás előtt pedig volt egy kis virágoskert, amiben voltak rózsák, gyöngyvirágok, ibolyák és petúniák, muskátlik. Ma is vannak virágaim, a virágok szeretete otthonról ivódott belém. Bokorrózsa és futórózsa is van az erkélyemen most is. Bence unokám három évvel ezelőtt 78 virágot számolt meg rajta.

Ünnepek, szokások

Sokat játszottunk közösen az unokatestvéreimmel, a legtöbbet nyáron természetesen, meg a nagy ünnepekkor. A mi családunk és édesanyám két testvérének a családja nagyon összetartó volt. Úgyhogy karácsonykor, húsvétkor, pünkösdkor délelőtt mindnyájan mentünk templomba, és az ünnep első napjának estéjén az volt a rend, ez hagyománnyá vált, hogy Juliska nénémékhez mentünk, mert ők ott laktak együtt nagymamámékkal. Ott volt a közös vacsora, ahol a gyerekek is helyet kaptak a hosszú asztalnál, utána pedig nagy játék volt. Nyíri Józsefné, Juliska nénéméknél két gyerek volt, Sándor és József, Sándor bátyáméknál is kettő, Ilona és Károly, úgyhogy lehetett jókat játszani! Ünnep másodnapján reggel senki nem reggelizett otthon, hanem úgy fél kilenc tájban mentünk el Vilma nénémékhez. Ők villásreggelivel fogadtak bennünket. Ez eltartott a tízórás harangozásig, onnan mentünk együtt a templomba, a fél tizenegykor kezdődő istentiszteletre. Istentisztelet után mindenki hazament. Délutáni istentiszteletre szintén együtt mentünk, de akkor már a vacsora nálunk volt, mindenki hozzánk érkezett. Így zártuk az ünnepet, mi is finom vacsorával készülve, mindenféle sültékkel, süteményekkel.

A három család egyébként elég közel lakott egymáshoz. A nagymamámék Juliskáékkal a falu szélén laktak, de hát az sem volt olyan nagy távolság. Sándor bátyámék pedig a postaközben; a községházától egy kicsit beljebb kellett menni, szélén ott volt a posta, a sarokban pedig ott volt a Sándor bátyámék lakása. Szerettünk nagymamáméknál lenni. Amikor a szüleim bálba mentek – vagy a református bálba vagy lakodalomba –, akkor elvittek bennünket hozzájuk, úgyhogy nagymama volt az unoka felügyelő. Nagymamám nagyon értett a nyelvünkön, sokat mesélt, hol könyvből, hol fejből.

A disznótorok nagyon jó hangulatúak voltak gyerekszemmel nézve. Reggel korán csak a férfiak jöttek, akik a kinti munkát végezték. Élveztük már azt is, ahogy

perzselik a levágott disznót, aztán ahogy szépen tisztítják. Megnéztük, hogy történik a feldarabolása is, ez egy gyereknek nagyon érdekes látvány. Aztán a toroskáposzta-készítés, a hurkatöltés, a kolbásztöltés, ez mind élvezetes dolog volt. Nézelődtünk, játszottunk. A felnőttek nem zavartatták magukat a gyermekektől, nem éreztették velünk, hogy láb alatt lettünk volna. A két nagynéném később érkezett, úgy kilenc óra tájban, amikor számítottak arra, hogy most már szükség van rájuk a benti munkálatoknál. Disznótor előtt mindig sütöttünk finom pogácsát, és azzal kínálgattuk a vendégeket. Bizony sok mindent otthon elkészítettek szüleink, úgy, hogy elálljon, mert akkoriban nem volt még hűtőszekrény. A sonkát sóban érlelték egy darabig, majd a kolbással együtt felfüstölték. A füstölt kolbász nagyon finom volt. A hús egy részét lesütötték, majd zsírt tettek a tetejére és az úgy eltartható volt, a hurkát viszont még akkor el kellett fogyasztani.

Föld, munka, megélhetés

Édesapám mindig megtalálta a módját annak, hogy a családja megélhetését jól tudja biztosítani. Nagy dinnyetermelő volt, nagyon finom dinnyéi voltak, értette a dolgát. Termeltek kalászosokat, búzát, rozsot, árpát, sőt még zabot is. Állatokat tartottak, hat lova és azt hiszem, négy fejőstehene volt, ezen kívül disznók, anyakoca minden évben. A süldők közül a nagyobbakat befogták hizlalni, úgyhogy nálunk minden évben volt disznóvágás karácsony előtt. Voltak még tyúkjaink, egy pár kakas, kacsák. Sok finom kacsasültet ettünk párolt káposztával, meg lett belőle jó sok kacsaszír is.

Amikor édesapám a földmunka terhét már nem bírta, a földjét kiadta művelésre Béres Imre családjának, és a testvérének, Béres Lajosnak, aztán már csak ők művelték a földet. Édesapám ekkor kezdett el terménykereskedéssel foglalkozni. Futura² megbízott lett. Ebbe már én is besegítettem, mert a vételi jegyeket állítottam ki. Ő átvette édesanyámmal együtt odaát a raktárban a terményt, majd jöttek hozzám, én pedig a vételi jegyeket állítottam ki.

Megmaradtak a lovaink és egyéb állataink. Mindig nagyon sok termény volt a raktárainkban, búza, rozs, árpa, kukorica, bab. Még 1945-ben is, mielőtt bejöttek az oroszok, tele volt az egyik raktár babbal, a másik búzával. Ez úgy volt vidéken, hogy az embereknek a terményüket nem kellett sehova máshova vinni, hanem ott adták be a terménykereskedőnek, ahol laktak. Tulajdonképpen édesapám alkalmazott volt, nem magának vásárolta föl ezeket a terményeket, hanem a Futurának. Egy ideig

raktározta a nagy raktárainkban – amikor összejöttünk délutánként az unokatestvérekkel, jókat játszottunk a búzában –, aztán vitték a terményt a tarcali állomásra, mert a vagonírozás ott történt Tarcalon, nem lévén Prügynék vasútállomása. Ez a terménykereskedés komoly munkát adott neki és jó megélhetést a családnak.

Miután a munkájához szüksége volt rá, nekünk volt telefonunk – pedig az akkoriban még ritkaságnak számított –, hogy édesapám tudja a kapcsolatot tartani a tarcali állomással is meg azokkal, akikkel szükséges volt. Mikor már telefon volt, nemsokára rádió is lett, de ez az iskolás korom előtti időszakban nem volt, az biztos.

Volt nagy csűrünk is. 1953 táján, amikor a dohánytermelés egyre nagyobb teret hódított, akkor ott fűzték a dohányt a csűrben, majd kihúzták és elegyengették, hogy száradjon. Andor öcsém végig Prügynél élt. Később kitalált egy dohányszárítót, aminek a szabadalmazása nem történt meg, de azt nem tudjuk, hogy miért. Ettől függetlenül eléggé elterjedt a módszere. Ehhez már nem kellett fűzni a dohányt, hanem csak berakták a szárítóba, utána meg kiszedték. Nagyon ötletes találmány volt, sok minden hasznos újítása volt neki, csak sajnos rossz volt a származása, mert ugye, akinek már Futura megbízott az apja meg földje is volt, felkerült a kuláklistára. Ő szenvedte meg leginkább közülünk ezt a helyzetet. Sárospatakon érettségizett, majd felsőfokú számviteli iskolát végzett, emellett pedig remek focista volt. Később besorozták, munkaszolgálatos lett valami bányában, akkoriban nagyon sok rosszat élt át. Később a prügynél tévesznek lett az elnöke, ott volt húskombináttól kezdve a kenyérsütő üzemig minden az ő kezdeményezésére. A kenyérsütő üzemet azért hozták létre, mert sokáig várták az asszonyok, hogy mikor jön Tokajból vagy Szerencsről a kenyér. Andor ötlete volt, és az ő idejében sikerült is létrehozni ott helyben a kenyérsütődét, amivel a fiataloknak is munkahelyet teremtett, majd később lakásokat építtetett egy új soron. Az ottani nép nagyon méltányolta a munkáját, és később Prügyné díszpolgárának is megválasztották.

A hit gyökerei a családban

Az őseim hívő reformátusok voltak, anyai és apai vonalon is találunk lelkészeket és gondnokokat. Egyházszerető, Krisztus-követő családban nevelkedtem, ezért volt olyan természetes, magától értetődő dolog, hogy vasárnap kétszer megyünk az Isten házába, ahogy az *Arany ábécében*³ meg van írva. Emlékszem, hogy valami ünnepi

alkalommal vasárnap ott ebédeltünk a nagyszüleimnél, amikor is a fiúk fociztak, és nagyapám kiszólt, hogy „Harangoznak!” Akkor az természetes volt, hogy mindenféle ellenkezés nélkül abbahagytuk a játékot és készülődtünk a templomba. Nem volt olyan, hogy ó, én nem megyek, inkább focizzunk tovább. Tegyük hozzá azt is, hogy nagyapám egy határozott egyéniség, karakán alkat volt. Szigorú volt és igazságos. Istentisztelet után sokszor meg is kérdezte, hogy miről volt szó, mire emlékszünk.

Mikor még Barna és István öcsémék kicsik voltak, akkor úgy volt, hogy édesanyám reggel engem szépen felöltöztetett, édesapám még egy-két bodorítást is csinált a szálegyenes hajamba, aztán kiálltam a kapuba. Mikor már a második harangszó elhallatszott, jött nagymamám, és akkor övele mentem templomba. Édesanyámék meg délután mentek, mert Barnát és Istvánt nem lehetett magukra hagyni. Aztán később rám hagyták őket, mikortól iskolás lettem. Bizony a falu nagy része ott volt a délutáni istentiszteleten. Még a délutáni istentiszteleten talán többen voltak, mint a délelőttin, tudniillik az asszonyok, akik délelőtt a főzéssel voltak elfoglalva, délután mentek templomba.

Id. Kiss Pál volt a lelkészünk, akinek már nem nagyon emlékszem a prédikációira. Nagyapám – lévén kurátor⁴ – már hamarabb felment a parókiára a tiszteletes úrhoz, és ők aztán együtt jöttek be a templomba. A templomban az volt a rend, hogy minden családnak megvolt a maga padja. Oda ültünk be a saját családi padunkba úgy, hogy a Semseyek meg a Szabók egy padba ültek. Ha mondjuk nagyon sokan voltunk – amikor már nőtt a család –, aki befért az első padba, az első padba ült, aki nem, az az eggyel mögötte lévőbe. Mikor iskolába kerültünk, akkor már nem a szülőkkel ültünk, hanem az első padok előtt. Négy oszlop volt, mindegyik előtt ott volt egy pad, és azon ültek az iskolás gyerekek.

Négy elemi Prügyön

1937 nyarán, mielőtt iskolába mentem, édesanyámék felvittek Budapestre, mert azt akarták, hogy egy ortopéd orvos segítsen, amennyire lehet, a paralízises lábam helyrehozásában. Ortopéd szakemberek meg is vizsgáltak, de nem műtétet ajánlottak, hanem azt, hogy használjak gyógycipőt. Ezért azóta is nagyon hálás vagyok, mert ennek segítségével mindezidáig nemcsak rövid, hanem hosszú távú utakat is tudtam vállalni, kirándultam, sokfelé jártam életem során.

Szerencsén szálltunk vonatra és Miskolcon át végül a Keleti pályaudvarra érkeztünk meg, ott már vártak bennünket. Budapesten élt ugyanis nagyapám testvére, dr. Szabó Sándor, akinek akkoriban már jól menő ügyvédi irodája volt. Három fiuk volt: László, Sándor és István. Ők segítettek megismerni Budapestet, különösen László meg István sokat sétált velünk a városban, megmutatták az állatkertet, vidámparkot. Bár nekem minden új volt, amikor egyszer csak Prügyről Budapesten találtam magam. Villamoson is utaztunk, én pedig sokat gyönyörködtem a kirakatokban, és a csillogó-fénylő Budapest utcáiban.

1937 őszén elkezdtem az elemi iskolát Prügyön, a református iskolában. Gérecz József volt az első tanítóm. Az első-második osztályosokat együtt tanította a kis iskolában, ahol körülbelül 16-16 gyerek ült egy-egy padsorban – az elsősök az egyikben, a másodikosok a másikban –, így volt együtt két osztály egy tanteremben. Volt az osztályunkban egy cigánylány is, akit Rontó Sárinak hívtak. Akkoriban még nem nagyon volt szokás, hogy iskolába járjanak, de se nekünk nem okozott gondot a jelenléte, se neki a mi jelenlétünk. Szépen tanult, úgy, ahogy a többiek is, és haladt velünk az ábécé betűinek a megismerésében, később pedig a szorzótábla tanulásában. Amikor velünk, elsősökkel foglalkozott Gérecz tanító úr, akkor a másodikosoknak valami olyan feladatot adott, amit magukban is el tudtak végezni.

A többi osztály a szomszéd épületben, a nagy iskolában tanult. A harmadik és negyedik osztály tanítója egy tanító néni volt – ami szintén nem volt gyakori még akkoriban – Szabó Piroska, aki később Lakatosné lett. A gyermekei, két fiú és egy leány, az én öcséimmel nagyon jó barátságban voltak és vannak mind a mai napig. Volt az iskola udvarán egy jó nagy hinta, a szünetekben azzal szórakoztunk, meg bújócskáztunk.

A szorzótáblát különleges módon tanultuk másodikos korunkban, mégpedig úgy, hogy felültünk a pad tetejére és hangosan, együtt mondtuk és csak mondtuk! Mai napig nem tudom, hogy ez miért volt hagyomány, hogy a szorzótáblát így kell tanulni, szinte énekelve, hogy „*egyszer egy az egy, kétszer egy az kettő...*”, de tény és való, hogy nemcsak a dallamát tanultuk így meg, hanem az értelmét is. Addig mondtuk előlről végig, amíg mindenki meg nem tanulta. Nem volt ez rossz módszer, mert nem voltak lemaradozók, és így az egymás iránti felelősséget is megtanultuk. Ezt a hangosan, szinte énekelve ismételéses szorzótábla tanulási módszert később az unokáimmal is csináltuk, megtanítottam a szorzótáblát mindegyiknek. Nem volt

ugyan sem pad teteje, sem iskola, de például Annamária unokámat én kísértem be az iskolába, míg az anyukája a kisebbeket kísérte az óvodába, és amíg a buszon üldögéltünk, mondogattuk a szorzótáblát: meg is tanulta szépen. De Kristóffal, Bencével, Lucával meg a többiekkel is megtanítottam.

Én még palatáblán palavesszővel tanultam írni, így aztán saját kézírásommal készült maradandó nyomot az ábécé első betűiről nem tudok felmutatni. Villanyunk nem volt, ezért esténként édesanyámmal petróleumlámpa fényénél néztük át azt az anyagot, amit egész nap tanultunk. Ez leginkább abból állt, hogy elmondatta velem azt, amit megtanultunk. Nyilván, ahol kellett, ott segített is, de erről már konkrét emlékeim nincsenek.

Prügynek két református és egy katolikus iskolája volt. Évek múlva épült egy állami iskola a falutól kissé távolabb, mert tanyavilág vette körül Prügyöt, és akkortól voltak, akik már az állami iskolába jártak. Miután mi a református elemi iskolába jártunk, a hittanóra be volt iktatva az órarendünkbe. Most is emlékszem kívülről egy mondatra az első órák valamelyikéről, amikor Ábrahámról kezdtünk tanulni: "Háránban, egy kis falucskában élt Ábrahám." [1 Mózes 12,1-6]

Azt hiszem, fél nyolcra kellett nekünk iskolába menni. Mikor összegyűltünk, párba álltunk és bementünk a templomba, minden osztály és tanító. Bak tanító úr volt a kántor. Háromnegyed nyolckor énekkel kezdtünk, majd Kiss Pál tiszteletes úr felolvasott a Bibliából egy rövid részt, imádkozott, ismét énekeltünk és aztán szépen párban, ahogy jöttünk, visszamentünk az iskolába, hogy elkezdődhessen a tanítás nyolc órakor. Ez mindennap így történt. Miután a templom szemben volt az iskolával, csak éppen át kellett menni az úttesten és rögtön meg is érkeztünk, de azért mindenkitől nagy fegyelmet és pontosságot kívánt, hogy mind a reggeli áhítat, mind a tanítás időben elkezdődhessen. Délelőtt nyolctól tizenkettőig, délután pedig kettőtől négyig voltunk iskolában, ebédelni mindenki hazament. Falun belül nem voltak nagy távolságok, úgyhogy megoldható volt mindenki számára az otthoni ebéd, hiszen akkoriban a háziasszonyok otthon voltak, mindennap főztek, és együtt ebédelt a család nagy része a gyerekekkel.

Harmadikban vagy negyedikben Szabó Piroskától, a tanító nénimtől megtanultam horgolni. Ő mondta, hogy szívesen megtanít bennünket erre is, ha érdeklődünk iránta. Én nagyon is érdeklődtem, és mivel éppen a szomszédunkban, egy

gyermektelen család egyik szobájában lakott albérletben – míg férjhez nem ment –, így délutánonként engem horgolni tanított. Ennek később jó hasznát is vettem, édesanyámmal például együtt horgoltunk egy szép függönyt.

A két férfi tanító kapott szolgálati lakást a református egyháznál. Egyikük a kis iskolával egybeépített tanítói lakásban, a másikuk pedig a nagy iskolával egybeépített tanítói lakásban élt. Tágas lakások voltak ezek szép nagy kerttel. Mivel a nagy iskola valaha kastély volt, nagyon szép épület volt, tágas terekkel, a kis iskola szerényebb kinézetű volt.

Én csak a négy elemi végeztem Prügyön, aztán elkerültem polgári iskolába Nyíregyházára. Édesanyámék sokat gondolkoztak ezen, ugyanis Miskolc jöhetett még szóba lányiskola tekintetében, de végül Nyíregyházát választották, valószínűleg azért, mert a tanító úr lánya is ott tanult. Patak szóba sem került, mert ott fiúgimnázium volt még akkoriban. Később kezdtek már lányokat is felvenni. Miután a negyedik elemi után már nem Prügyön jártam iskolába, a konfirmációmra sem nagyon emlékszem. Annyira igen, hogy a kérdéseket szépen megtanultuk, mert nem voltak kiosztott kérdések. A vizsga is a templomban volt, utána pedig a megáldás, szépen sorjában. Nekem az volt az áldó igém, hogy „Kegyelem néktek és békeség!”
[1 Kor 1, 3]

Nyíregyházi Leánykálvineum

1941 őszén, a prügnyi négy elemi elvégzése után kerültem Nyíregyházára, a Leánykálvineum polgári iskolájába.⁵ Édesapám íratott be ide, jól emlékszem rá, hogy biciklivel tette meg Prügyről az utat Nyíregyházáig. Mindent pontosan előírtak, hogy mit kell vinni ősszel, úgyhogy nagy készülődésben voltunk azon a nyáron. Ekkor már Semsey András, a keresztapám prügnyi főjegyző volt, és tőle kaptam az első karórát, aminek nagyon örültem, annál is inkább, mivel tudtam, hogy most már elkezdem az önálló életet.

A közelünkben lakott Salamon Erzsike, egy nagyon kedves, rendes varrónő, vele varrattuk meg mindazokat a ruhadarabokat, amelyek az előírásban szerepeltek, hogy vinni kell magunkkal az internátusba. Ő mindent szépen megvarrt, mi pedig belevarrtuk mindenbe a 39-es számot, amit a beiratkozáskor kaptam. Be kellett

vinnünk sötétkék rakott szoknyát, ünnepi blúzt, matrózból kettőt, iskolaköpenyt, másik szoknyát. Volt egy ünnepi rakott szoknyánk, meg volt egy hétköznapi, mindegyiknek térden alul öt centivel kellett érnie pontosan. Az iskolaköpeny – abból többet is kellett varratnunk – azt hiszem, sötétkék volt és fehér gallér kellett rá, amit rá lehetett kapcsolni meg le lehetett szedni róla. Meghatározták a megfelelő hálóinget és még azt is, hogy például fehéreneműből mennyit kell vinnünk.

Szeptembertől elkezdődött tehát számomra az új, szinte önálló élet. Beköltöztettek a szüleim az internátusba, és elkezdődött a tanulás. A mi iskolánkkal egy udvaron, csak egy másik részen volt a tanítóképző. Nagy élményt jelentett számomra az ott töltött időszak elején, az első tavasz végén a kis tanító néni ballagása. Az volt a szokás, hogy amikor az ötödévesek ballagtak, a negyedévesek kísérték őket, előttük pedig a gyakorlóiskola kis első osztályos tanulói szórták a rózsákat. Ahogy szórták a rózsaleveleket, énekelték, hogy: „Mikor először lépsz az iskolába, legyen arcodon Krisztus nyájassága!” Mivel mi is ott lehettünk a ballagáson, ez rám olyan nagy hatással volt, hogy nyomban én is elhatároztam, hogy tanító néni leszek! Ekkor voltam tizenegy éves.

Az internátusunknak megvolt a maga napirendje. Hat órakor szólt a csengő. Minden háléhoz tartozott egy fürdőszobarész, mindenkinek megvolt a maga mosdókagylója, de zuhanyzó nem volt, és egyébként is csak szombaton lehetett nagy fürdést rendezni. Tehát reggel mosakodás, öltözködés, reggeli háromnegyed hétkor. Mi takarítottuk a hálót is meg a fürdőszobát is. Két lány volt a hetes, minden héten másik kettő, sorban, ahogy következünk. Az ebédlőben szintén a hetesek terítették meg. Háromnegyed hétkor csengettek, akkor mindenki leült az asztalához. Vagy tea, vagy tejeskávé volt a reggeli egy-egy szelet kenyérral. Hét óráig lehetett reggelizni. Ezt követően elolvasták a megfelelő részt egy áhítatos könyvből, és fél nyolckor indultunk el az internátusból az iskolába, mert az nem ott volt. A későbbiekben, mikor a tanítóképzőbe kerültem középiskolásként, ott már egybe volt építve az internátus meg a tanítóképző iskolarésze, úgyhogy ott már ki sem kellett lépni a házból reggelente.

Minden nap voltak áhítatok. Mi ott, az iskola berkeiben éltük meg a magunk istenfélő életét. Sem egyesületbe nem tartoztunk, sem másféle szövetségbe, nem is hallottunk róluk, nekünk elég volt a Református Egyház. Batta Sára tanította a vallást, akit nagyon szerettem. Nagyon jó tanár volt, mély benyomást tett rám. Dóra testvér⁶

tanította a szépírást, Leonka néni pedig a matematikát. Tanultunk szorgalmasan, és minden ment szépen évről évre a maga rendjén harmadik osztályig. Mikor harmadikos voltam, 1944. március 19-én befejeztük az évet. Annak alapján kaptuk meg a bizonyítványt, amit addig teljesítettünk. Hirtelen, váratlanul ért minket ez a rendhagyó évvégzés az iskolában, viszont valóban mindenkinek haza kellett menni – ahogy Szabó Magda *Abigél* című könyvében is olvasható, nem volt választási lehetőségünk. Ekkor a Gondviselés számomra nagyon jelentős eseménye az volt – ami maradandó nyomot is hagyott bennem –, hogy azt az épületet, ahol a mi internátusunk, a mi diákokotthonunk volt az állomás közelében, rövidesen le is bombázták.

Ekkor már ott tanult az unokatestvérem is, édesanyám testvérének, Szabó Sándornak a leánya, Szabó Ilonka. Ő elsős volt, én harmadikos, mindketten gyorsan összecsomagoltunk. Az volt a jó, hogy még a beköltözés idejéről volt nekünk egy nagy vesszőkosarunk, amibe minden belefért, úgyhogy alapjában véve könnyedén össze tudtuk csomagolni. Feladtam egy táviratot édesapámnak, hogy legyen este ekkor meg ekkor a tarcali állomáson. Azért ott, mert Prügynék nem volt állomása, mindig kocsival vitt be édesapám a tarcali állomásra, vagy a szerencsire. Azt is megírtam, hogy Ilonkával érkezünk.

Attól kezdve aztán otthon voltunk és a családjainkkal éltük át ezeket a nehéz napokat, a negyedik osztályt így magánúton végeztem. Édesanyám egyik unokatestvére, Szabó József tanító foglalkozott velem és Ilonkával. Értesített bennünket az iskola, hogy 1945 júniusában le lehet tenni a magánvizsgát. Ilonka a második osztály anyagából, én a negyedik osztály anyagából tettem vizsgát. Arra jól emlékszem, hogy én nagyon izgultam, egész éjszaka nagyon keveset aludtam, annál többet imádkoztam. Addig is fontosnak tartottuk az imádságot, meg az Úristennel való kapcsolatot, de ez egy döntő dolog volt, hogy egy olyan személyes jellegű imádsággal, mint Jákób Bételben [1Mózes 35,1-37,1], kértem az Úristent, hogy segítsen meg ezen a vizsgán. A vizsga nagyon jól sikerült, úgyhogy Jóska aztán agyondicsérgetett azzal, hogy ő tudta, hogy így lesz, mert mindig olyan szépen elkészültem abból az anyagból, amit ő feladott. Ez a negyedikes polgári vizsgám volt, ami tulajdonképpen azt jelentette, mintha a mostani időben elvégeztem volna a nyolc osztályt az általános iskolában.

Az 1944/45-ös időszak

Sokáig maradt a Tisza vonalán a front, úgyhogy napról napra dörgött az ágyú, jöttek a lövedékek. Ebben az időszakban egy rövid ideig hozzánk is német tiszt volt elszállásolva. Ő a lakásból csak a hátsó szobát vette igénybe, napközben nem is láttuk szinte. A szüleim nem beszéltek németül, így az én akkori gyarló, pár év német tanulás utáni nyelvtudásommal alkalom nyílt a gyakorlásra. Az apróbb, lényeges dolgokat el tudtam neki mondani, ő is nekem, meg is értettem. De nagyon gondterhelt volt és keveset tartózkodott otthon, elment reggel, hazajött este. Nem találkoztam vele sokszor, mert mi elmentünk akkor már nagymamámékhoz. Az oroszokkal később nagypapám beszélgetett, meg aztán édesapámék találkoztak velük egy emlékezetes vacsorán.

Láttuk, hogy Debrecent bombázzák⁷, odalátszott a fénye. Később Nyíregyháza bombázását⁸ is láttuk, mert az még közelebb volt hozzánk. Említettem, hogy később lebombázták az internátust is, amiben laktam. A családban is egyre inkább az lett a téma, hogy most menjünk vagy maradjunk, szinte ezzel a dilemmával keltünk, feküdtünk. Édesanyámék sem nagyon tudták, hogy mi is lenne a bölcs döntés, mert ha megyünk, akkor mindent ott kell hagynunk. Egy szekéren négy gyerekkel, akik közül az egyik még csak négyéves, a másik pedig még fél éves sem volt, nekiindulni a nagyvilágnak? Ha egy másik szekeret is megpakoltak volna, meddig tartott volna ki, amit elviszünk? Nem lett volna házuk, állatunk, földünk, és egy idő után semmink sem maradt volna. Nem tudom, hogy a bővebb család beleszólt-e, vagy csak egymás közt beszélgettünk, beszélgették, de végül mindhárom család úgy döntött, hogy maradunk. Innen nézve is ez volt az ésszerű döntés. Aztán azért később a maradásnak is megvolt a keserű pirula jellege, mert hát a felszabadítás vagy felszabadulás a mi esetünkben egyáltalán nem felszabadítás meg felszabadulás volt, hanem megnyomorítás.

Amikor már veszélyesen közeledett a front, úgy döntöttek a szüleim, hogy a nagymamámék pincéjébe költözünk le. Elég sok időt is töltöttünk abban a pincében. Édesapám aztán csak hazamerészkedett, mikor úgy gondolta, hogy egy kicsit csendesebb a lövöldözés, mert az állatokat is etetni kellett. Hála Istennek megúszott minden veszélyes lövöldözést épségben. Sajnos jó hosszú ideig volt ott a front a Tisza-parton, ami már akkori szemmel nézve is értelmetlen dolog volt, mert ha addig nem tudták feltartóztatni az ellenséget, akkor a Tisza nemigen fogja őket feltartóztatni. Az, hogy ez veszett fejsze nyele, vagyis a háborút elvesztettük, világos

volt, bár még mindig mondták, hogy majd jön a csodafegyver, bevetik a csodafegyvert, és megfordul a háború menete. De ez nem történt meg.

A zsidó családok elhurcolása

Néhány zsidó család élt Prügyön: Salamon Erzsike a varrónő, a Gottlieb házaspár, nekik volt egy 16 év körüli fiuk, a Séfer testvérek, Séfer László meg Sándor, akik hentes- és mészáros üzletet tartottak fenn. Sándornak volt egy Juditka nevű kislánya. Aztán ott lakott még Berger Erzsébet – Berger Bözsikének mondtuk mi – meg Berger Kató. Egy reggel arra ébredt a falu népe, hogy mindnyájukat elvitték. Nagyon szomorúak lettünk, mikor megtudtuk, mert jó kapcsolatban volt velük mindenki, nekünk semmi bajunk nem volt velük, nekik se velünk, szóval egyáltalán nem okozott ott senkinek gondot az együttélés Prügyön. Hallottunk ugyan rossz híreket akkoriban, azt is tudtuk, hogy bejött a csillagviselési kötelezettség, de azért arra egyáltalán nem gondoltunk volna, hogy ezeknek a dolgoknak ilyen súlyos következménye lesz.

Úgy emlékszem, hogy Szerencsre vitték őket, de ebben nem vagyok biztos. Ez annyira váratlanul jött, Prügyön erre senki nem számított, hogy ezeket az apró családokat el fogják vinni. Annyira döbbenetes volt mindnyájunk számára, ami történt, hogy egyszerűen napirendre sem tudtunk térni felette, hinni se akartuk, mert semmi a falunkban látható előzménye nem volt. Este még semmit nem tudtunk, és reggelre meg már ott sem voltak. Azt sem tudom, hogy milyen szállítóeszközzel vitték el őket, csak arra emlékszem, hogy egyszerűen azt hallottuk reggel, hogy elvitték a zsidókat. A falu népe szomorkodott, de érdemben senki nem tudott semmit sem tenni értük. Ezek már nagyon nehéz idők voltak.

Ekkor 1944 tavaszát írtuk, utána már csak arra emlékszem – mert előttünk ment el a kövesút, ami Tarcalról és Taktabájról jött be Prügyre, és ott egyesülve továbbvezetett Taktakenéz, Taktaharkány felé –, ahogy vonult át a sok menekült Prügyön, egyik szekér a másikat érte, meg állatokat hajtottak. Ekkoriban nem volt váltás a falu vezetésében, ugyanazokat hagyták dolgozni, akik addig is voltak, mikor a németek bejöttek.

Az orosz katonák bevonulása: egy szokatlan disznótor története

Látva a sok-sok menekülő embert, mielőtt hozzánk ért a front, elhatározták édesapámék úgy október vége felé, hogy a két hízót levágják. Ezt nem így szokták békeidőben, mert mindig karácsony előtt egy-két héttel vágják le, addig hizlalták őket. Mi akkor már odaköltöztünk nagymamámékhoz, merthogy az ő pincéjük jobb volt, annak volt előtere, ahol még főzni is lehetett, a pince meg hatalmas nagy. Juliska nénémék voltak ott négyen, nagyapám, nagyanyám, mi pedig hatan, a négy gyerek és a szülők. Lényeg az, hogy mi már akkor odaköltöztünk, és a családi tanács úgy döntött, hogy hétfőn levágják a két hízót. A nagynénémék is mentek segíteni, és a nagybátyám, Nyíri Józsi bátyja volt a nagy szakértő, úgyhogy ő intézte a vágást is meg a feldarabolást is; nagyon szakszerűen csinálta. Ők ott voltak hétfőn reggel, mi nagymamánkkal otthon maradtunk, mármint a gyerekhad, az unokák. Másnap reggel – már akkor a front a Tiszánál volt – pont oda csapódott be egy lövedék, ahol a disznó helye, maradványa volt, úgyhogy ebben is a Gondviselés kezét látom, hogy mi nem lettünk ott árvák, mind a két család gyerekei. Ez már nem a jó hangulatú disznóvágások közé tartozott, mi már nem is voltunk ott.

Aztán elhallgattak a fegyverek, egész éjszaka semmi lövöldözés, de mire kivilágosodott, Tiszadada felől megjelentek az első orosz katonák. Nagyon jó volt számunkra, hogy a nagyapám, aki évekig orosz fogságban volt annak idején, tudott beszélni velük. Ő a fogságban nagyon emberséges körülmények között volt, és jól megtanult oroszul. Úgyhogy az oroszok nagyapámmal együtt jöttek le hozzánk is a pincébe, szétnéztek, katonaszökevényeket kerestek meg partizánokat, aztán felmentek a lakásba és ott is keresgéltek. Semmiféle pusztító hadjáratot nem csináltak, hanem mentek tovább.

Aztán jött egy másik csoport orosz katona Taktabáj felől. Akkor az én keresztapám, a főjegyző, Sanyi bátyám, a falu bírója és édesapám tanácskozni kezdtek és kitalálták, hogy a mi lakásunkban, ahol volt egy nagy ebédlőasztal, megvendégelik ezeket a Taktabáj felől jövő orosz tiszteket. A vendégség jó soká tartott, egészen hajnalig, akkor pedig már igyekeztek is továbbmenni Szerencsre. Utólag tudtuk meg, hogy ez az a csapat volt, amelyik a környező falvakban ún. „málenkij robot”-ra gyűjtötte össze az embereket. A szomszéd községekből – Bájon is meg Tiszaladányon is, amarról meg Tarcalon is – mindenünnen elvitték „málenkij robot”-ra a lakosság egy részét. Én azt mondom, hogy a Gondviselés adta édesapáméknak, a falu vezetőinek ezt a gondolatot, hogy ott van az a jó nagy szoba szépen berendezve, csináljanak egy jó

vacsorát számukra. Éppen előzőleg volt nálunk az a soron kívüli, szokatlan disznóvágás, ők pedig addig ettek-ittak, míg eljött a hajnal, és tovább kellett menniük.

Időközben a front is egyre távolabb került, a következő katonai csoport már a román volt. A román katonák nagymamáméknál voltak egy páran elszállásolva a hátsó szobában. Mi ott előrébb mindahányan, István a kiságyban félévesen – ő aztán semmiről semmit nem tudott a kiságyában, a maga birodalmában. Még Barna sem sokat, mert ő meg négyéves volt. És egy román katona mindig bejött hozzánk, István kiságyához telepedett le, mondta neki, hogy „*Enyim barátom István!*” Törte a magyart. Aztán kiderült, hogy neki is van otthon egy ilyen István-korú kislány, így megbarátkozott Istvánnal, és az volt a visszatérő motívum a vele való társalgásban, hogy „*Enyim barátom István!*” István meg örült a beszélgetésnek és mosolygott rá. Már késő ősz volt, mikor a románok is elmentek. Nekem egyik nemzetiséghez tartozó katonákkal kapcsolatban sem volt semmilyen rossz tapasztalatom. Lehet, hogy azért is, mert mikor átjöttek a Tiszán, akkor már ott szinte akadály nélkül haladtak tovább a csapatok, nem időztek hosszan egyik náció tagjai sem Prügyön. Nyilván a katonák között is sokféle ember volt. Voltak, akik az embertelen körülmények közt is emberségesek maradtak.

A front elvonulása utáni időszak

Amikor már nem hallatszott az ágyúzás, és nem volt már katona a faluban, mert jó messze került a front, mi is hazaköltöztünk a saját otthonunkba. Az állatok megúszták ép bőrrel, a lovak is megmaradtak – majd később vitték el aztán őket. Volt még valami felügyelet azért az oroszok részéről, de azok nem tudom, hogy hol laktak, csak azt, hogy édesapámék be voltak osztva – de nem az oroszok részéről, hanem Prügy vezetőségének a részéről – éjszakai őrzőjára. Nyilván a falu békességét meg rendjét szolgálta ez, hogy ha valamilyen rendbontás történne, akkor legyen kihez fordulni. Történt is egyszer, hogy édesapám hazanézett éjszaka, és mikor elment, mondta édesanyám az öcsémnek, hogy eredj, zárd be az ajtót! Abban a pillanatban ment és bezárta az ajtót, pedig ez azért órá nem volt jellemző. Utána zörgetett valaki, de nem nyitottuk ki az ajtót, az pedig nem erőszakoskodott tovább. Nem tudom, hogy ki lehetett az, nem is derült ki később sem. Mindenesetre nemkívánatos vendég volt, az biztos, de hála Istennek nem tudott bejönni, és nem keveredett belőle baj.

Az oroszok bejövetele idején lehetett hallani, hogy sokfelé nem voltak biztonságban a lányok, asszonyok, még nekünk is mondták, hogy fel kell öltözni öregasszonynak. De nálunk nem tartózkodtak sokáig, meg a nagyapám tudott is velük beszélni, szóval nem volt ilyen jellegű problémánk velük. Azelőtt azt hallottuk, hogy majd becsukják a templomokat. Erre azért emlékszem, mert nekünk az volt a fontos, hogy ne csukják be a templomokat.

Így visszagondolva kész csoda, ahogy Prügy átélte ezt a hosszú háborús időszakot nagyobb kár nélkül. Volt a templom közelében is találat, de a templomot nem érte nagy károsodás. Azt hiszem, talán a parókia sérült meg egy kicsit, de az is könnyen kijavítható volt. Családi körben egyik rokonunk háza sem sérült meg, és a falu távolabbi részén sem emlékszem, hogy találat ért volna lakóépületet. Viszont az őszi betakarítások elmaradtak. A cukorrépa ott maradt földeken, a cukor meg a faluban elfogyott, úgyhogy a cukorrépát úgy szedegették később, és melaszt főztek belőle – ez egy fekete folyadék, amit édesítésre használtak akkoriban –, így házilag próbálták az édesítést megoldani, amíg aztán helyre nem állt a rend.

Karácsonykor már együtt volt a jó nagy gyülekezet a templomban. Nézegettük, hogy ki van ott, ki nincs ott, ki hiányzik. Akik katonák voltak, azok eleve még nem jöttek haza. Nem menekült el senki, viszont a zsidó családok hiányoztak. A későbbiekben sem tért vissza közülük Prügyre senki. Azon a karácsonyon szerény kis karácsonyfánk volt, mert valahonnan szerzett édesapám egy kis gallyat, hogy nekünk is legyen. Régi szaloncukros papírokba valami kis cukrokat csak becsomagoltunk, nem sokat, de a lényeg nem is az volt akkor, hanem az, hogy mindnyájan életben maradtunk és együtt lehettünk.

1945 januárjában aztán szomorú események történtek. A keresztapám hirtelen megbetegedett. Nem sokkal később megbetegedett nagymamám is, vérhast kapott. Egyikük sem volt annyira idős, csak sajnos nem volt orvosi ellátás akkoriban. Meghaltak mind a ketten, januárban temettük őket. 1945 így kezdődött a családukban, szomorúan, két temetéssel. Miután keresztapám, a főjegyző meghalt, kellett helyette valaki, de arra már nem emlékszem, hogy ki lett az utóda.

1945 után – Elszigetelődött a falu népe egymástól

Én már csak a nyarakat töltöttem otthon évvárótól évkezdésig, a falu közhangulatát így nem volt módom tanulmányozni. Mindenesetre annyi biztos, tudom a szüleimtől, hogy elkezdtek járni a rendőrök házról házra a legváratlanabb időpontokban, és mindenbe belekötöttek. Ha volt az udvaron két szál szalma, akkor azért büntettek, ha a kút melletti hordóban nem volt színültig a víz, akkor az volt a bajuk, szóval egy csomó büntetést róttak ki édesanyámékra, akik nem győzték a büntetéspénzt fizetni. Erre elég sok mindenük rá is ment. Egyszer összeszedték édesapámékat is, elvitték Szerencsre, akkor a falu népe is nagyon le volt törve. De aztán pár nap után hazaengedték őket.

Ekkoriban már nem érezhette magát biztonságban senki, mert sosem lehetett tudni, hogy mikor jelenik meg egy rendőr az ember otthonában. Nyáron már én is tanúja voltam ilyen látogatásoknak. A sok rendőri látogatásból az következett – nyilvánvalóan az is volt a cél –, hogy az emberek nem mertek összegyűlni, beszélgetni sehová, sőt még a rokonok is egyre ritkábban jártak át egymáshoz. Nálunk is egyre rosszabb lett a hangulat, régebben istentisztelet után általában hozzánk jöttek be a nagynénémék meg a tágabb család, és akkor ott elbeszélgettek, de a végén már ez sem volt, mert nem lehetett tudni, hogy melyik pillanatban jelenik meg a rendőr, aki külön-külön kérdezgette: „Miről folyik a társalgás, mi a beszédtema?” Akkoriban már nemigen az időjárásról beszélgettek, mert az volt a várakozás, hogy majd jönnek az amerikaiak, és véget vetnek ennek a helyzetnek – de nem nagyon sikerült megérkezniük. Eközben ennek az aknamunkának a következtében lassan el is szigetelődött a falu népe egymástól, nem lehetett már tudni, hogy ki a besúgó az ember környezetében, de azt igen, hogy minden társadalmi rétegből volt emberük. És akit ugye egyszer beszerveztek, annak akkor is mondania kellett valamit, ha nem volt mit, úgyhogy ez egy szörnyű időszak volt. Amit nehezen viseltünk még, az a vasárnapi munka volt. Mert jött az aratás és akkor nem lehetett templomba menni, hanem aratni kellett menni, pedig azelőtt, mikor a vasárnap igazi vasárnap volt, templommal együtt is mindig le volt aratva az aratnivaló időben. Ebből a rettenetes időszakból az öcsém éltek át többet, akik akkorra lassan felcseperedtek, mert mi már Andorral nem éltünk otthon. Ő Sárospatakon volt gimnazista, én meg Nyíregyházán. De arra jól emlékszem, hogy a ballagása is egy olyan szomorú esemény volt.

Eleinte nem gondoltuk, hogy ilyen rossz irányt vesznek a dolgok, de később már láthatóan és intenzíven elkezdődött a nemkívánatos elemek üldözése. Az egész rendszeren az is látszott, hogy voltak azért, akik emberségesek voltak, és voltak, akik túlteljesítették a normát. Prügyön is lecserélték a helybeli vezetést és odaküldtek a falu vezetésére idegeneket. A helybeliek és a közülük származó vezetőik addig egymással jó kapcsolatban voltak, hiszen ismerték egymást. Ezek az új vezetők, akik ki tudja, hogy az ország melyik részéről érkeztek, idegenek voltak a Prügyön élő embereknek, semmiféle személyes kötődésük nem volt hozzájuk, és nekik sem az ott lakókhöz. Ezért történhetett meg az, hogy amilyen parancsot kiadtak nekik, azt sokszor még túl is teljesítve vitték véghez. Ekkor történt az is, hogy Andor öcsémet is elvitték munkaszolgálatra; valahol Tatán egy bányában dolgozott, ami nagyon nehezen elviselhető volt számára.

Sok félelmetes dolog volt abban az időszakban, meg sokféle hazugság, ami körülvelt bennünket. Semmitől nem rettentek vissza. Hogy kit mennyire lehetett megtéveszteni, nem tudom, de az első választásokon nyilvánvaló volt, hogy a Kisgazda Párt győzött, és ha nincs ezek mögött az emberek mögött ilyen rettenetes háttér, akkor meggyőződéseim, hogy a magyar nép sem csinált volna olyan szörnyű dolgokat, amiket csináltak végül. Az egész rendszer úgy volt felépítve, hogy szinte megsemmisüljön az emberek lelke alatta. Földünk már nem sokáig maradt, mert jött a tééeszesítés, és elvették az állatainkat is.

Az ötvenes évek azután nagyon nehezek és hallatlanul nyomasztóak voltak. Senki nem tudhatta, hogy mikor, kinek mi jut eszébe, aminek következtében valami új, nem kívánt fordulat következik be az életében.

1945–1949 Nyíregyháza

Középfokú tanulmányok a Leánykálvineum Református Tanító(nő)képzőn

Elkezdtem a középfokú tanulmányaimat Nyíregyházán a Leánykálvineum Református Tanító(nő)képzőn⁹. Jó körülmények között éltünk és tanultunk annak ellenére, hogy az otthoni hírek nem voltak már kedvezőek 1947 táján. A félelem egyre jobban erősödött az emberekben, ahogy haladt előre az idő. 1948-ban az újságokban már mindennap azt olvasta az ember, hogy ezt kivégezték, azt halálra ítélték, így meg így fognak szelektálni, és nem tanulhat mindenki tovább.

Erősen új szelek kezdtek fújdogálni, és mire harmadikos lettem, egyik napról a másikra már nem a Református Leánykálvineumba jártam, hanem – mi így mondtuk magunk közt – az „Állami Kis Ferenc”-be. Már szó sem lehetett arról, hogy innen tanítónőként kerülhetek ki, hanem csak érettségiről. Pedig én ebben az iskolában olyan jól éreztem magam eleinte! Átalakították az egész rendszert: akik akkor ötödévesek voltak, azok még tanítónői oklevelet kaptak, de az utána következő évfolyamok már csak érettségit tehettek negyedik végén, elmaradt az ötödik osztály. Aki mégis tanítónő akart lenni, annak el kellett mennie főiskolára Egerbe.

Szólásné Erzsike néni volt az osztályfőnökünk, ő tornatanárnő volt. Tanított bennünket a Nyulasi házaspár, Nyulasi Erzsike néni a magyar és német nyelvet, a férje pedig a matematikát és a fizikát tanította. Háztartástant meg kézimunkát is tanultunk, azok a párnáim, amiket ott készítettem, még ma is megvannak.

A tanítóképző internátusi rendje körülbelül olyan volt, mint a református polgári iskola internátusának rendje. Volt reggeli áhítat, itt is voltak hetesek, fürdőszoba hetes, háló és ebédlő hetes. Itt viszont óriási hálók voltak, tizennyolcan-húszan aludtunk egy szobában. Egy kis tanári szoba volt középen, ebből jobbra és balra nyílt a két nagy háló. A hálók végén volt a fürdőszoba, ahova időnként akkor is bementünk, hogyha nagyon szorított az idő, és a kötelező olvasmányt már nem tudtuk elolvasni nappal. Olyankor beburkolóztunk a takarónkba, hogy ne látszódjon ki a fény, így olvastunk a kötelező olvasmányokat. A legközelebbi barátnőim Radványi Magda, Csizmadia Juci, Éger Katalin és Kovási Pálma voltak, egy internátusban laktunk. A tanítóképző iskoláját és az internátust egy folyosó kötötte össze, úgyhogy ki sem kellett lépnünk az épületből reggelente. Voltak olyan alkalmak, amikor cédulára írhattuk név nélkül a számunkra fontos kérdéseket, ezeket beadtuk, és válaszokat kaptunk rájuk. Mindenféle kérdéseket feltehattünk és nem csak az előadásokkal kapcsolatban. Minden évet csendes nappal kezdtünk, amit nagyon szerettünk. Az Abigélből megismert szigorú rend szerint éltük a magunk internátusi életét, úgyhogy olvastunk, kézimunkáztunk, beszélgettünk. Kimenni csak indokolt esetben, az igazgatónő írásos engedélyével lehetett meghatározott ideig.

Tizenegy éves koromtól kezdve tanítónő akartam lenni, de az államosítás után, a harmadik év vége felé egyre többször motoszkált a fejemben, hogy inkább teológiára megyek és vallástanár leszek. A vallástanáraitam nagyon szerettem, Makay Lászlót és Nagy Károlyt is, az ő hatásuk tagadhatatlan volt ebben a folyamatban. Emellett

volt evangelizáció¹⁰ a nyíregyházi templomban, ahová Debrecenből teológusok jöttek ki, mi ezekre az alkalmakra elmehettünk. Nagyon jó alkalmak voltak ezek, a hatásuk alatt is voltam, voltunk sokan. Szóval többféle hatás és megfontolás eredménye volt az, hogy úgy döntöttem, hogy vallástanár leszek. Ez volt akkor az én szándékom.

Leérettségiztem kitűnő eredménnyel, és nagyon örültem az érettségi bizonyítványomnak. Juliska néném mondta is, hogy kitűnő érettségivel mit akarok én a teológiával kezdeni? Nem tudom már, hogy mi volt a válaszom, de nem változtatta meg a szándékomat, beadtam a jelentkezésemet a Debreceni Egyetem Református Hittudományi Karára annak ellenére, hogy én tiszáninneniként Sárospatakhoz tartoztam volna. Az motivált, hogy Debrecenben már azelőtt is voltak lányok a teológián, Patakon pedig nem. Valahol le is írtam a kérvényemben, hogy vallástanár szeretnék lenni valamelyik iskolában. Hát persze utólag nézve ez illúzió volt.

„...minden javukra szolgál”

Az fogalmazódott meg bennem, hogy azt a hitet, amit én kaptam, és az Úristen addig sokféleképpen megtapasztalt kegyelmének jó hírét nekem tovább kell adnom. Az a gondolat is feszített belülről, hogy ha nem erre a pályára lépek, akkor ezt egyre nehezebben fogom tudni megcsinálni, márpedig én a hitemet nem akartam megtagadni. Talán visszatekintve is elmondható, hogy jól mérlegeltem azt, hogy bármi más pályára megyek, akkor sokkal nehezebben tudok megmaradni az Úristen mellett, mint akkor, ha elkötelezem magam és eleve mindenki előtt nyilvánvalóvá teszem, hogy nekem ez fontos, és ezt akarom továbbadni, ezt akarom hirdetni.

A teológiára való jelentkezésem elég nagy meglepetés volt a családnak, édesanyámék azonban nem ellenezték. Lehet, hogy magukban ők is azt gondolták, mint Juliska néném, hogy jobb lenne valami más egy kitűnő bizonyítvánnyal, de nem gördítettek akadályt és nem akadékoskodtak, hanem megnyugvással vették tudomásul, hogy ha én ezt így jónak látom, akkor legyen így. Ehhez persze hozzátartozik, hogy elég korán, 11 évesen kezdtem az önálló életemet, hiszen attól kezdve csak nyaranként voltam otthon. Úgyhogy a gondolkodásom is így alakult, főleg a Szentírás alakította meg a nyíregyházi református környezetet. Az otthonomtól távol én bizony főleg az Úristennel beszéltem meg a dolgaimat.

Ilyen előzmények után annál nagyobb volt a csalódásom és a meglepetésem, amikor nyár vége fele, augusztus második felében valamikor megkaptam az értesítést, hogy helyhiány miatt nem vettek fel a Debreceni Hittudományi Egyetem Teológiai Fakultására. Kitűnő bizonyítvány ide vagy oda, sajnos a származás számított akkoriban, mégsem fordult meg a fejemben, hogy esetleg nem vesznek fel, így természetesen hidegzuhanyként ért a hír és teljesen le voltam törve. Emlékszem, sétálgattam a hatalmas kertünkben, aztán elővettem a Bibliámat, amit a konfirmációm óta rendszeresen olvastam, és az volt az igei válasz az én kétségbeeséseimre és döbbenetemre, hogy: *„Azt pedig tudjuk, hogy akik Istent szeretik, azoknak minden javukra szolgál...” [Róma 8,28a]* Minden javukra szolgál? Igen elgondolkodtatott ez a mondat, és különösképpen az foglalkoztatott, hogy minden. Minden! Erre többször is visszatértem gondolatban. Hogy lesz nekem ez javamra, hogy szerettem volna a debreceni teológián tanulni és ezen a papíron meg le van írva, hogy nem kezdek meg a tanulmányaimat, mert helyhiány miatt nem vettek fel? El sem tudtam képzelni, hogyan lépek tovább. Mit csináljak ott Prügön?

Eljött a vasárnap, templomba mentem szokás szerint, és természetesen elkezdtünk beszélgetni a tiszteletes úrral.

– Na, mikor megy Debrecenbe?

– Semmikor. Nem mehetek, helyhiány miatt elutasítva, ez áll a levélben.

Láthatóan őt is meglepte a hír.

– Na, azért annyira elszomorodni nem kell. Jöjjön be istentisztelet után, adok egy ajánlólevelet magának. Éppen tegnap voltam a sárospataki teológia¹¹ évnyitóján, dr. Nagy Barna¹² professzor úr a közigazgató, és tőle tudom, hogy vannak már lányok a sárospataki teológián is.

Teológiai tanulmányok – Sárospatak

Így is lett. Ideadta az ajánlást, és édesapámmal másnap reggel el is mentünk és megkerestük dr. Nagy Barnát. Nagyon kedvesen fogadott bennünket. Váltottunk néhány szót, kérdezgetett mindenről. Aztán mellénk adta Szentimrei Mihály szénior¹³ azzal a kéréssel, hogy vigyen el engem minden professzorhoz elbeszélgetésre, délben pedig majd megmondják, hogy a tanári kar véleménye szerint felvesznek-e így utólag vagy sem. Így történt, hogy minden tanárral találkoztam. Mátyás Ernő¹⁴, Szabó Zoltán¹⁵, Koncz Sándor¹⁶, Újszászy Kálmán¹⁷,

Marton János¹⁸, ők voltak akkor a tanárok. Bejáró egyháztörténész volt a taktaszadai Szabó Lajos¹⁹, a másod- és harmadévesekhez pedig Makkai László²⁰ járt le. Olyan kérdéseket tettek fel, mint hogy miért akarok teológiára jönni, kik voltak a vallástanárait, mióta olvasom, és mennyire vagyok járatos a Bibliában, milyen élményeim voltak az eddigi vallásórákon... Ezeket a felvételinél szokásos kérdéseket kaptam. A végén összegyűltek, megkonzultálták egymással a dolgot és tizenkét órakor valóban kihirdették a felvételi elbeszélgetések eredményét, ami az volt, hogy megkezdhetem a teológiai tanulmányaimat a Sárospataki Református Teológiai Akadémián.

Internátust viszont már nem tudtak biztosítani, de azt ajánlották, hogy édesapámmal keressük meg a gyülekezet lekipásztorát, Darányi Lajost²¹, aki biztosan segíteni fog abban, hogy megtaláljam a szálláshelyemet. Így is tettünk. Patakon egyébként nagy hagyománya van annak, hogy akinek nem jutott internátusi hely, az családotknál nyert elhelyezést. Ő ajánlotta Faragó Pálné Irénke nénit, aki nagyon jó gyülekezeti tagja volt. A férje ott maradt a II. világháborúban és ezért adott szállást és étkezést a diákoknak. Rajtam kívül még a keresztgyerekei laktak nála, akik faluról kerültek gimnáziumba, így szépen az ő otthona lett az én otthonom is. Nagyon jó baráti kapcsolatba kerültünk Irénke nénival. Mikor én Patakról elkerültem, ő Sátoraljaújhelyre költözött, mert férjhez ment. Meg is látogattam őket később.

Patakon még valóban semmiről nem késtem le, mert csak majd következő nap kezdődött a tanítás. Addig még csak a csendes napokat és az évnyitót tartották meg. Mindezek hatására már az első benyomásaim nagyon jók voltak Patakról. Annyira sok szeretetet, megértést, törődést, irányítást kaptam az alatt az egy nap alatt, hogy már kezdtem érzékelni, hogy valóban, csak a javamra lesz ez nekem. Javamra lesznek a dolgok, ahogyan az Igében olvastam!

Két tanév a pataki teológián

Úgy gondoltam a felsőfokú tanulmányaimra, hogy az a lényeg, hogy az ember azt a területet válassza, amit szeret, amit hobbiból is szívesen csinálna, és próbálja meg a maximumot kihozni önmagából. Ez neki is jó, meg a környezetének is jó. Én ebben a szellemben fogtam hozzá a teológiai tanulmányaimhoz, és ezt tanácsoltam azóta a gyermekeimnek és unokáimnak is.

Úgy emlékszem, az első évfolyamon körülbelül harmincan-negyvenen lehettünk, ami nagy évfolyamnak számított. Az ébredés²² után sokan gondolták velem együtt, hogy az Istentől kapott hitet, amit mi elnyertünk, a megváltás jó hírét, az evangéliumot tovább kell adnunk, hiszen erre mindenkinek szüksége van! És mivel ilyen nagy létszámú évfolyam voltunk, nem volt elég jegyzet, mert az előttünk járó évfolyamok még fele annyian sem voltak, mint mi.

Eléggé zárt világban éltünk ott a Kollégiumban. Valaki mesélte, hogy mikor Rákosi lement Patakra, azt mondta, hogy „*nagyok a falak, kicsik az ablakok*”. Olyan jó kis zárt világban éltünk, nagy védelem alatt. Ez egyébként később Debrecenre is érvényes volt a Kollégiumban. Az ősi falak, református iskoláink olyan érzést sugároztak, hogy azt éreztük, itt biztonságban vagyunk. Mondjuk, hogy a tanárainknak mibe került az, hogy mi olyan védett körülmények közt élhessünk, azt csak ők tudnák elmondani.

Reggelente nem volt szabályos reggeli áhítat, hanem fél nyolctól nyolcig Szabó Zoltán kérésére az volt a feladatunk, hogy magánexegézist írjunk. Ez azt jelentette, hogy ki-ki tetszés szerint választott egy bibliai könyvet, és annak néhány versét elemezte, leírta a hozzá fűződő gondolatait. Kiválasztotta az ember mondjuk Máté evangéliumát, amihez már előtte hozzáolvasott természetesen. De nem arra volt kíváncsi Szabó Zoltán, hogy ki hogy magyarázza, értelmezi azt a bibliai szakaszt, hanem arra, hogy nekem, személy szerint most mit jelent az a néhány vers, amit elolvastam, tehát ez egy szubjektív magyarázat volt, egyáltalán nem tudományos exegézis. Ez azért volt jó, mert így szemtől szemben volt az ember reggelente a Szentírással, a Biblia Krisztusával meg a Mindenhatóval. A füzeteinket, amelyben ezek a reggeli magyarázatok sorjáltak, Szabó Zoltán nézte meg a félév végén. A déli áhítatot hetenként egy alkalommal a tanárok tartották egy szép kis imateremben, amit úgy hívtunk, hogy „kis áhítatterem”. Voltak benne nagyon szép fabútorok meg egy szószék is.

Még az első évről annyit, hogy a minősítő vizsga²³ után, az évvárón jutalmat kaptam tanulmányi eredményem elismeréseként, ugyanis mindenből jeles lettem. Tankó Pista kitalálta, hogy menjünk el minősítő vizsga után kirándulni, csak a lányok, ő majd megmutatja a szép helyeket Sárospatak környékén. El is mentünk én meg Tóth Gabi és Juhász Zsófi barátnőm, néhány jó napot töltöttünk együtt, vannak is róla fotók, merthogy Tankó Pista is nagyon szeretett fotózni. Volt az iskolának valahol egy

háza, ahol meg lehetett szállni, úgyhogy két vagy három napot együtt töltöttünk. Ez után a kirándulás után kezdődött el a nyári szünet.

Aztán másodéves koromban már kaptam internátust, de Irénke nénivel a baráti, jó kapcsolat megmaradt. Ő sem maradt diákok nélkül, mert a keresztlánya és keresztfia került hozzá. A lányinternátus külön volt, a teológián nyitottak egy részt, amit az udvarról meg lehetett közelíteni, ott laktunk páran. Az internátus egy része akkorra már fel volt újítva. Szépek voltak azok a felújított szobák, leparkettázták őket és új bútorokkal voltak berendezve. Amikor már internátusban laktam, Hubay Margittal kerültem különösen jó barátságba. Mindenhova együtt jöttünk-mentünk, együtt tanultunk, vizsgáztunk és böjtöltünk is időnként, mert akkor már érezhetően nehéz idők voltak. Ezt a legáció választás előtt egy kis vers meg is örökítette: *„Kis Semsey Hubayval együtt eszik, együtt koplal.”* Ekkor az 1950/51-es tanévben voltunk és éreztük, hogy tornyosulnak a viharfellegek Patak felett, úgyhogy a böjtölésre meg az imádságra nagyon nagy szükség volt. Időnként hol ilyen, hol olyan zsinati küldöttség jelent meg, hogy miket mondtak, arra már nem emlékszem, csak arra, hogy volt az egésznek valami vészjósló hangulata. Az ötvenes években már elég nehéz volt otthon, falun is, városon is, az iskolában is, meg mindenütt.

Tanáraink

Az órarendünk úgy nézett ki, hogy első a görögóra volt. Azt követte a héberóra, majd Újszászy professzor úr filozófiaórája, és Nagy Barna hitvallás órája, ezen belül a Heidelbergi Káté és a II. Helvét Hitvallás²⁴. A hébert Koncz professzor úr tanította, a görögöt pedig Mátyás Ernő. Volt ének-zene óránk Szabó Ervin tanár úrral. Nagyon jó óráink voltak. Sárospatakon az volt a szokás, hogy mindenki szóban vizsgáztatott. Ez azért volt jó, mert szemtől szembe nézett az ember a másikkal. Nekem erről az a kép jutott eszembe, hogy olyan ez, mint amikor fésülködött az ember és belenézett a tükörbe: a kis áhítatteremben belenézett az Isten által adott tükörbe, a Szentírásba, itt pedig a tanáraink szemébe néztünk bele számot adva tudásunkról, felkészültségünkről.

Annyi feladatunk volt, hogy alig lehetett mindenre készülni! Ott volt a görög, a héber, valamint a Heidelbergi Káté 129 kérdése és felelete. Azt is be kellett osztani félév elejétől, mert ha valaki nem tanulta meg évközben, vizsgaidőszakban már nem volt rá ideje, hogy megtanulja azokat a néha nem is rövid kérdés-feleleteket. Nem

kérdezték ki menet közben, csak be volt osztva a tanulásának a menetrendje értelmesen. Ez a téma Nagy Barnához tartozott, ő adta elő. A második félévben a II. Helvét Hitvallásra került a sor, ami valamivel már egyszerűbb volt, mert azt legalább nem kellett megtanulni szóról szóra. De a kátét vagy tudja valaki szóról szóra, vagy elveszti a fonalat. Ezenkívül a bibliaismeret is komoly dolog volt. Ószövetségből nem kellett jegyzetet készíteni, de Újszövetségből igen. Ki kellett jegyzetelnünk az evangéliumokat és a többi könyveket sorban, mert a kollokviumon az evangéliumok tartalmát kérdezték vissza. A néhány soros jegyzet azért volt jó, mert könnyebben el tudta mondani az ember a történetet.

Nagyon komolyan kellett tanulni, hogy a követelményeket megfelelő színvonalon teljesíteni tudjuk, de ennek ellenére arra is volt időnk – nekünk is meg a tanároknak is –, hogy a személyes kapcsolatot tartsuk egymással. A tanárokkal rövid időn belül testvéri, baráti kapcsolatba kerültünk, ugyanis ott az volt a szokás, hogy az elsőéveseket meghívták magukhoz vacsorára. Nem is annyira a vacsora volt a lényege ezeknek az estéknek, hanem a közvetlenség. Velük és a családtagjaikkal is nagyon jó, kötetlen beszélgetéseink voltak, és még az első tanévünk végéig minden családhoz eljutottunk. Természetesen nem mindnyájan egyszerre mentünk, hanem három-négy csoportra osztottuk be magunkat. Ezt a gyakorlatot később én is folytattam Debrecenben, mikor tanár lettem. Ha jól emlékszem, a lányokat egypár fiúval együtt hívták meg először. A lányok hamarabb érkeztek, hogy segítsenek előkészíteni az uzsonnát – ami általában szendvicseket jelentett, esetenként még torta is párosult a szendvicshez –, a többiek pedig időre érkeztek. Elmondtuk sorban, hogy honnan és miért jöttünk ide, a tanáraink pedig magukról és a saját élményeikről beszéltek nekünk. Nem emlékszem, hogy ezeken az alkalmakon lett volna bibliaolvasás, csak közvetlenül és kötetlenül beszélgettünk.

Később pedig a felsőévesekből kialakult minden tanár körül az érdeklődési körnek megfelelően egy-egy csoport, de előzetes megbeszélés alapján bármikor meg lehetett látogatni a tanárainkat. Újszászyékhoz például többször is elmentünk teológus korunkban. Nem volt akkoriban ez a nagy hajsza, érezhetően időt szántak ránk, ami nagyon jóleső érzés volt. A tanáraink és mi is fontosnak tartottuk, hogy kapcsolatban legyünk egymással.

Mátyás Ernő volt a görög és az újszövetségi tárgyak professzora, nagyon jó előadásai voltak. Szerettem az óráit, személye döntő szerepet játszott az életemben.

Nagyon megszerettem a családjával együtt. Tananyagunk a Budai Gergely-féle görög nyelvtan volt, de sajnos csak egy pár darab jegyzet volt belőle elérhető, úgyhogy egymás kezéből kapkodtuk. Ekkor gondoltam egyet, lemásoltam az egészet, hogy legyen nekem egy saját jegyzetem, hiszen Irénke néninél kellett tanulnom egyedül. Azt mondanom sem kell, hogy mire lemásoltam, a görög írást szépen megtanultam. Az a jegyzet úgy volt felépítve, hogy volt egy pár soros szöveg, és hozzá kapcsolódott a nyelvtani rész. Innen indult a görög nyelv szeretete. Nagy lelkesedéssel tanultam mindent, de a görög nyelv különösen is hozzánőtt a szívemhez. Görög nyelvből feleltünk óránként, így óráról órára kellett készülni, de nyelvet nem is nagyon érdemes másképpen tanulni. Mikor már én tanítottam, én is megköveteltem ezt. A sok másolás és gyakorlás megtette hatását, egyre előbbre jutottam az ismeretekben. Száz Béla odasúgta egyszer: „Magát nagyon kedveli a professzor úr!” Életem első kollokviuma is görög nyelvből volt, emlékszem, hogy a szigmás tövű főnevek ragozását kérdezte, ami nem egyszerű dolog. A második félévben én még Mátyás Ernőnél vizsgáztam, de ő aztán hazament a Mindenhatóhoz. Úgy emlékszem, május vége vagy június eleje volt, amikor meghalt, úgyhogy már voltak, akik nem nála vizsgáztak. Feleségével, Margit nénival később is tartottuk a kapcsolatot, többször találkoztunk még a Mátyás családdal.

Újszászy professzor úr volt a következő szívemhez nagyon közel álló tanár, akinek az előadásai hallatlanul jók voltak. Elsőéves koromban filozófiát tanított, és fantasztikus módon tudta lekötni a hallgatóságot. Ott olyan csend volt és olyan figyelem, hogy az tényleg bámulatos. Másodikban neveléstant tanított. Minden óráját nagyon szerettük, figyelemmel kísértük mondandóját és jegyzeteltünk is az óráin. A kollokviumot úgy rendezte, hogy egyenként fogadott bennünket, szépen levizsgáztatott, pontozgatta a mondanivalónkat – világosan tudtukra adta, mennyi a minimum és maximum teljesítmény –, a végén pedig személyes beszélgetéssel fejezte be a vizsgát. Azt hitte volna az ember, hogy ő egy távolságtartó ember, de korántsem az volt. A lakására is el lehetett menni bármikor, ott is nagyon jó beszélgetéseink voltak. A felesége Ica néni is nagyon kedves volt. Pista, a férjem tőlem függetlenül nagyon jó kapcsolatban volt Újszászyékkal. Így aztán később, mikor már összeházasodtunk, és gyermekeink születtek, együtt minden évben elmentünk Patakra és meglátogattuk Újszászyékat is. Újszászyt végig professzor úrnak szólítottuk, pedig közvetlen kapcsolatban voltunk vele.

Egyszer, mikor István fiam még kicsi volt, mondom neki, hogy „Professzor úr ez az István olyan anyás!” Mert akárhova indultunk, addig-meddig sündörgött, hogy Klárikát csak kitúrta a kézfogásból és mindig ő fogta az én kezem, úgyhogy Klárka fogta az apja kezét. Azt mondja erre: „Ne féljen kedves, majd leszokik róla!” Természetesen ez így is történt, és ahogy teltek az évek, nem fogta már a kezem, de idézőjelben eléggé „fogta” akkor is, mert közvetlen, jó kapcsolatunk van a mai napig a fiammal. De amit mondott, és ahogy mondta, jól megmaradt az emlékezetemben. Egyébként a tanári karból nem is maradt senki más Sárospatakon, csak ő, amikor a teológia megszűnt. Könyvtárigazgató lett.

Szabó Zoltán akkor volt dékán, mikor odakerültem. A feleségét Médi néninek hívják, még most is él. Ő úgy vizsgáztatott, hogy feladta a kérdést, nem kellett ott jegyzetet készíteni, hanem akkor és ott az ember közvetlenül válaszolt vagy nem válaszolt. Mi lányok általában válaszoltunk, de jó társaság volt ott együtt, úgyhogy szerintem azért mindenki válaszolt. Meg én azt hiszem, hogy főiskolán, egyetemen már többnyire úgy van, hogy aki odamegy, azért megy oda, mert szeretne egyre többet tudni arról, amit választott. Ezért nem is esett nehezünkre a készülés. Az általa kért magánexegézist minden nap megírtuk, de ő ezt csak félév végén nézte meg. Nem olvasta végig, csak itt-ott belenézett. Később Debrecenben Pákozdy professzor úr ugyanezt csinálta vallástörténetből meg bibliai teológiából.

A teológia bezárása után ők gyülekezetbe kerültek. Noszvajon voltam náluk legátus én is. Médi néni a férje halála után Budapestre költözött, az egyházkerületi vendégszobák felügyeletét ő látta el. Így találkoztunk később, amikor családotól voltunk Budapesten egy május elsejei hosszú hétvégén. Ott szálltunk meg és nagyon örültünk a találkozásnak.

Nagy Barna tanította a Kátét, órákon igyekezett megvilágítani egy-egy kérdés tartalmát. Nagyon magával ragadó, jó előadó volt, a humora és lendülete megfogott bennünket, az ő óráit is nagyon élveztük. Mikor ő volt a dékán, valami rendetlenséget követtünk el, de azt már nem tudom, hogy mit, és akkor kihirdette a széniorral az ebédnél, hogy a legnagyobbik tanteremben jelenjen meg az egész teológus ifjúság „dékánfütyre”. Azzal kezdte, hogy amikor az ifjúság fütyül arra, amit a dékánja mond, akkor kerül sor a dékánfütyre. Arra, hogy hogyan is folytatódott tovább a mondanivalója, már nem emlékszem, csak arra, hogy ilyen humorosan adta elő,

hogy valamit rosszul csináltunk, vagy valamit elmulasztottunk. A felesége, Jutka néni is igen jó kedélyű asszony volt, jó volt velük együtt lenni, amikor náluk voltunk.

Koncz professzor úr tanította a hébert, amit szintén szerettem, de abból a tárgyból rendelkezésre állt a megfelelő számú jegyzet. Módos professzor úr nyelvtanát használtuk tanulmányi anyagként. Koncz professzor úr a tanítás mellett nagy odaadással fáradozott az internátus teljes felújításán. Neki volt köszönhető, hogy olyan szép szobák vártak bennünket az internátus egy részében, ahová én is beköltözhettem másodéven. Szerette volna folytatni tovább is ezt a munkát, de már nem volt rá módja. Egy kedves emlékem fűződik az első náluk tett látogatásunkhoz. Az évfolyam egy része készült hozzájuk és szokás szerint mi lányok egy kicsit hamarabb mentünk, hogy a szendvicskészítésben és a terítésben részt vegyünk, segítsünk Ica nélinek. Éppen hozzákezdünk, mikor a kisebbik lánya, Éva – aki nagy kotnyeles volt egyébként – hirtelen berohant és így kiáltott: „Édesanyám megőrülök, mindjárt jönnek a teológusok, és én még nem vagyok megfésülve!” Akkor lehetett körülbelül négyéves, de fontosnak érezte, hogy ha jönnek a teológusok, ő legyen megfésülve. Ezen a felkiáltásán nagyot derültünk. Éva viselte később gondját Ica nélinek, akinek most volt vagy két hete a temetése.

Makkai Lászlót nagyon szerettük, meg is hívtuk Debrecenbe később, amit ő igen udvariasan elutasított, mondván, hogy kiváló egyháztörténészünk van nekünk, elégedjünk meg vele. Tóth Endre²⁵ volt Debrecenben az egyháztörténet tanára. Jó órákat tartott. Nagyon sokat anekdotázott, minden történelmi eseményhez volt egy „külön bejáratú” története, úgyhogy hangulatosak voltak az órái.

Sárospataknak nagyon jó lelkesze volt Darányi Lajos személyében. Már az első pillanattól kezdve jó benyomást tett rám. Később, ahogyan még jobban megismertük, erősen kötődünk hozzá, nagyon szerettük bibliaóráit és prédikációit, mert frappáns, megjegyezhető igehirdetései voltak. Darányi Lajost később püspöknek választották. Ezen túlmenően Makkai Sándornak volt egy nagyon jó evangelizációja még elsőéves koromban, amiben a gazdag ifjú történetét [Máté 19, 16-26] magyarázta.

Sárospatakon a tanárok részéről való nyitottság, közvetlenség szeretetteljes légkört eredményezett. Az elsőévesek meghívásakor ebbe mindenki belekóstolt. Emellett nagyon jó volt, hogy a tanárok egymással is jó kapcsolatban voltak! Ott nem működött szemináriumi rendszer, hanem mindenki az érdeklődésének megfelelően

odakapcsolódott egy tanárhoz. Viszont ez nem jelentette azt, hogy a másik tanár – vagy azok, akik a másik tanár köré csoportosulnak – rossz szemmel fognak ránézni. Így, ha néhányan például Nagy Barna tárgyait szerették jobban, köré csoportosultak és nem volt semmi gond ezzel meg azzal sem, ha valaki mások pedig Újszászy köré. Ez természetes dolog volt.

A barátságos, szeretetteljes légkört értettem mindig azon, amikor a pataki légkört emlegettem. Kérdezték is mindig Debrecenben, miért emlegetjük a pataki légkört. Hát ezért! Később aztán Zsiga bácsi²⁶ mondta is, hogy „Klárka, Patakot megvalósítjuk Debrecenben!” Nagyon igyekeztünk, szerintem sikerült is többé-kevésbé, vagy legalábbis a mi részünkről! Remélem, más is így gondolja.

Szupplikáció és legáció

Patakon bevett dolog volt, hogy minden évben kimentek a teológusok a tiszáninneni gyülekezetekbe szupplikálni.²⁷ A helybeli lelkész készítette elő a szupplikációt, és tevékenyen részt vettek benne a gyülekezetek tagjai is. Ez úgy történt, hogy vasárnap megérkeztünk egy gyülekezetbe egy vagy két személy vezetésével, akik közül került ki az igehirdető. A többi teológus műsort adott, amiben volt bizonyágtétel, szavalatok és ének. Egy héten keresztül egyik helyről mentünk a másikra úgy, hogy minden este más gyülekezetben voltunk.

Volt egy emlékezetes szupplikáció, amikor én másodéves voltam, tehát a pataki teológia bezárása előtti utolsó tanévben. Balog Zoltán és Matos János vezetésével Putnok környékén szupplikáltunk, tíz-tizenketten lehettünk, még fotóm is van róla. Emlékeim szerint Putnokon kezdtük, Dubicsányban folytattuk, meg odatartozott még egy pár közelben lévő falu, ahol vezetőink tartották az istentiszteleteket, mi pedig énekeltünk, szavaltunk, beszámolót tartottunk az iskolánkról és bizonyágot tett valaki közülünk, vagyis egy kis műsort adtunk abban a gyülekezetben, ahol voltunk. Gyülekezeti tagoknál voltunk elszállásolva. Mikor megérkeztünk egy-egy helyre, az esti istentisztelet után megvártak bennünket azok a családok, akikhez el voltunk szállásolva. Egyik gyülekezetben azt is rám bízta Zoltán, hogy tegyek bizonyágot az igehirdetés után, és a szupplikációs napló vezetésével is engem bíztak meg.

Kettesével voltunk beosztva, a gyülekezet lelkésze adott mellénk egy vagy két kísérőt, aki tudta, hogy nekünk a falu melyik részére kell mennünk. Bementünk a

házba, ahol már vártak bennünket, az iskolánk nevében üdvözöltük a ház népét, ezt követően az adományukat átadták nekünk. Az adomány mindenféle lehetett: kaptunk lisztet, krumplit, sonkát, szalonnát, tojást, ki mit tudott adni. Egy-egy szupplikáció alkalmával sok adomány összegyűlt, de mi azt csak a parókiáig vittük, és a Kollégium gondoskodott arról, hogy ami összegyűlt a parókián, azt elszállítsák a Sárospataki Református Kollégiumba.

Egyik este viszont Balog Zoltánt²⁸ és Matos Jánost bevitték a rendőrségre. Micsoda riadalom támadt a leánycsoportban! Imádkoztunk, hogy ne legyen semmi bajuk, féltünk, hogy most mi következik. De rövid időn belül elengedték őket, szabadon távozhattak, úgyhogy folytathattuk tovább a szupplikációt.

Legációba²⁹ mi elsőéves korunkban nem mehettünk, mert annyira új volt mindenki számára, hogy lányok is vannak a teológián, hogy nem engedtek még bennünket ki gyülekezetekbe. 1950 húsvétján Oszlár és Tiszapalkonya volt az első legációs helyem. Szép két gyülekezet volt, egyik helyről a másikra lovas kocsival vittek. Az istentiszteleteken sokan voltak és körülvettek utána a gyülekezeti tagok. Az egyik lelkész megajándékozott egy Thurneysen *Lelkigondozás tana* című kötettel, amit Varga Zsigmond József³⁰ fordított magyarra. Nagyon örültem neki! Ez volt az első legációs emlékem.

Sárospatak bezárása 1951 nyarán

Azt, hogy komoly változások jönnek, viharfelhők tornyosulnak, ezt mi már 48-tól érzékeljük, mindenhol és mindenben. Már az sem volt természetes dolog, hogy kitűnő érettségi bizonyítvánnyal nem vettek fel engem a debreceni teológiára. Azonban Sárospatakon a teológia megszüntetéséről mi csak nyár vége felé kaptuk az értesítést levélben. Ebben az állt, hogy Sárospatakon megszűnik a lelkészképzés, a következő évtől tanulmányainkat a debreceni teológián folytathatjuk. Erre a lépésre egyáltalán nem számítottunk, hiszen még az évváróról úgy mentünk haza, hogy jövőnk vissza. Körülbelül úgy megdöbbsentem, mint amikor arról értesített a debreceni teológia, hogy nem vettek fel. El is gondolkoztam azon, hogyan is legyen tovább. Menjek Debrecenbe? Ne menjek? Mihez kezdjek? Akkor megint igei útmutatást kaptam, és ez a másik Ige mellett szintén életre szóló lett: „*Légy erős, légy bátor és cselekedj! Ne félj, és ne rettegj, mert az Úristen, az én Istenem veled van, nem hagy cserben és nem hagy el, amíg be nem fejezed az Úr háza szolgálatához szükséges*

valamennyi munkát”. [1 Krónika 28,20] Ez az Ige nagyon megerősített aztán engem, sokszor hivatkoztam is rá, hogy most már mehetek Debrecenbe, megyek Debrecenbe! Remélem, hogy jó is lesz ez!

Annál nagyobb lehetett azok döbbenete, akiket már Debrecenből eltanácsoltak előzőleg, így már csak Budapestre mehetek. Ilyenek voltak Debreczeni Pista, Bojtor István, Horváth Zoltán. Hallomásból tudtuk, hogy olyan evangelizációs szolgálatokat végeztek, ami tiltott volt és ezért zárták ki őket valamikor Debrecenben a teológiáról, és fogadták be őket Patakon. Hubay Margit barátnőmnek Debreczeni István nagyon intenzíven kezdett el udvarolni, és így Hubay Margit vele tartott Budapestre. Sajnos a mi nagy barátságunk is megszakadt ezzel. Rajtuk kívül voltak még voltak néhányan – különböző indokok alapján –, akik azt kérték, hogy Budapestre mehessenek.

A teológiai tanárok közül Nagy Barna Budapestre került, tudományos munkát végzett. Koncz professzor úr meg Szabó Zoltán gyülekezetbe mentek. Egyedül Újszászy professzor úr maradt Sárospatakon. Kiss Pál³¹, a prügyi lelkészünk fia és Balog Zoltán már akkor végzett, úgyhogy Debrecenbe nem kerültek át. Ők még levizsgázhattak, és el is mentünk a kibocsátó istentiszteletükre.

Mikor megérkeztünk Debrecenbe, ott már csoportosultak a patakiak. Még egyszer elmentünk szupplikálni Tizsáninnenre ősszel, ahová Pákozdy és Nagy Barna professzor úr kísért el bennünket Patakig. Miután ez már a Sárospatakra való két napos visszatérésünk után történt, tudtuk, hogy a helyzet megváltoztathatatlan, úgyhogy szupplikáció után szépen jöttünk is vissza Debrecenbe. Ezzel az életem sárospataki része lezárult.

Teológiai tanulmányok – Debrecen

A Debreceni Református Kollégium³² felirata Orando et laborando³³. Ez az egy intézményünk az, amelyik töretlenül egyházi volt, és az is maradt. Ezt az egyet hagyták meg nekünk. Debrecenben voltam már korábban is egy egynapos középiskolás osztálykirándulás keretén belül harmadikban vagy negyedikben. Már akkor is nagyon tetszett a Kollégium meg az Egyetemi templom is. Az Egyetemi templom, azzal a sok szép üvegberakással páratlanul szép volt: bibliai történetek voltak színes üvegből kirakva. Rendkívüli módon sajnálom, hogy a bombázások miatt azok az üvegek kihulltak, mert olyan szép volt. Emlékszem, hogy nagyon nagy

hatással volt ránk. Ugyan csak egyetlen napot töltöttünk itt, reggel jöttünk, este mentünk, de volt időnk szétnézni a városban, és legjobban ez maradt meg bennem. Tehát sem a város, sem a Kollégium nem volt ismeretlen számomra. A helyzet viszont ismeretlen volt.

Ebben az időszakban a debreceni teológiának is nagyon sok gondja-baja volt. 1949-ben vissza kellett költözniük a Kollégiumba az egyetemi épületből, mert 1950-ben ki is kellett válnia a teológiának a Debreceni Egyetemből,³⁴ így a Magyarországi Református Egyház létrehozta a Debreceni Református Teológiai Akadémiát a Kollégiumban. A teológia a könyvtárát és a berendezéseit magával hozhatta, viszont a teológiai tanároknak az egyetemi tanári lakásokat is el kellett hagyniuk. A Debreceni Egyetemen az volt a rend, hogy egy-egy tanszéknek volt egy tanári szobája, mellette egy szeminárium a szakkönyvekkel felszerelve. Így a szakkönyveket megkaptuk, és a különböző tanegységeknek megfelelően kerültek a Kollégiumban is elhelyezésre. Az Újszövetségi Szemináriumba az Újszövetséghez tartozók, aztán a Gyakorlati teológia, Rendszeres teológia, Egyháztörténet, Vallástörténet, minden tanszéknek megvolt a tanári szobája, és mellette a szeminárium helyiség volt a szemináriumi könyvekkel ellátva.

1951 nyarán, érkezésünk előtt nem sokkal tudták meg, hogy be kell fogadniuk a sárospataki hallgatókat is. Pákozdy professzor úr igyekezett az adott körülmények között a jó megoldásokat megtalálni és megvalósítani. A lányok internátusa a Dóczyban³⁵ volt kijelölve, a fiúké pedig a Kollégiumban. Mi patakiak együtt maradtunk, a debreceniek meg a maguk debreceni körével voltak együtt, azonban ellenséges fogadtatásról nem tudok. Napközben olyan nagyon nem is mentünk haza a Dóczyba, mert többnyire a Kollégiumban volt dolgunk. Mi már akkor harmadévesek voltunk, és nem szövődött olyan komoly barátság itt, hanem megmaradtak a pataki barátaim: Juhász Zsófi, Tóth Gabi meg Szabó Gabó. Velük a későbbiekben is tartottam a kapcsolatot, van, akivel mind a mai napig. Ez valahogy így alakult.

A debreceni kör pedig úgy nézett ki, hogy ott volt Szilágyi Kati meg Barakony Gizella³⁶. Debreceni lakosok voltak Sípos Lenke és Szakály Éva, Veres Borika pedig budapesti, de ők felettünk jártak, és azon az évfolyamon még ennyire kevés lány volt. Nem voltunk feszült viszonyban a debreceniekkel, csak nem nagyon barátkoztunk velük. A szemináriumi rendszer itt nagyon jó volt és mindenki az érdeklődésének megfelelően tanulhatott egy-egy szemináriumban. Ez a szemináriumi rendszer

újdomság volt, mert Patakon nem így volt. Később egyre inkább felfedeztük Debrecen előnyeit és a tanárainkat is megszerettük. De eleinte azért nem így volt ez.

Visszatérés Sárospatakra 1951 őszén – „Exodus”³⁷

Mi, a volt patakiak nagyon kényszermegoldásnak éreztük Debrecent, és nem tartottuk sem jó, sem igazságos döntésnek azt, hogy a mi iskolánkat csak úgy egyszerűen bezárják. Ezért elhatároztuk – hogy kinek az agyából pattant ki, azt én már nem tudnám megmondani –, hogy elmegyünk visszafoglalni az iskolánkat. Ezzel párhuzamosan a Zsinatnak írunk és eljuttatunk egy kérvényt, hogy kapja vissza a sárospataki teológia a lelkészképzés lehetőségét, merthogy akkorra időzítettük a visszatérésünket, amikor a Zsinat ülészik. Ezt az akciót már debreceni teológusokként, és elsősorban nem Debrecen ellen, hanem Patakért csináltuk. Úgy gondoltuk, hogy ezt meg kell tennünk a volt iskolánkért. Mindenkinek tudomására akartuk hozni, hogy nem értünk egyet a teológia bezárásával és hogy szeretjük az iskolánkat. Teljesen naivak nem voltunk, nem gondoltuk, hogy a szavunkra visszaadják az iskolánkat, de nem tudtuk tétlenül szemlélni az eseményeket, és azt is tudtuk, hogy az akciónknak történelmi nyoma marad.

A Sárospatakra titokban való elutazásunk szervezése legalább két-három hetet vehetett igénybe. Emlékeim szerint a szervezők Körössy József és Kocsis Pista ötödéves hallgatók voltak, valamint Kulcsár Pista, akinek volt már egy tanítói oklevele, amikor teológiára jött – már ő is negyedéves volt akkor –, és még Janka Lajos. Tankó Pista finanszírozta az utunkat, mert nála volt a szupplikációs pénz, amit arra kaptunk, hogy majd visszamegyünk szupplikálni arra a vidékre. Tudom, hogy a szervezők tartották a pestiekkal is a kapcsolatot, de arra már nem emlékszem, hogy a volt pápai teológusok, akiknek Budapest adott helyet, visszamentek-e velünk párhuzamosan Pápára.

A szervezés számunkra érzékelhető része úgy kezdődött, hogy minden csoportnak meg volt határozva, hogy melyik vasárnap melyik templomba menjen, ahol istentisztelet után megbeszéljük a teendőket. Mi, a lánycsoport, Szabó Gabó, Juhász Zsófi, Sárosi Irén meg én a Mester utcára mentünk, és ott kaptunk tájékoztatást egy vasárnap két teológus fiútól, hogy másnap, azaz október 22-én, hétfőn reggel indulunk, nekünk, a lányoknak a Nagyállomáson kell gyülekeznünk. Azt a lelkünkre kötötték, hogy ezt úgy kell kivitelezni, hogy a debreceni teológák – akikkel egy

nagy, tizennyolc-húsz fős szobában laktunk –, véletlenül se ébredjenek fel arra, hogy mi kivonulunk a hálóból és elhagyjuk az épületet. Úgyhogy este szépen mindent össze kellett készítenünk, hogy ha egyszer kimegyünk, akkor már ne kelljen visszamenni még egyszer semmiért.

Úgy tettünk, ahogyan tanácsolták, észrevétlenül elhagytuk az internátust és a Nagyállomáson szálltunk fel a megadott vonatra. A többiek közül voltak, akik a Csapókertben szálltak fel, úgyhogy szépen gyarapodott a teológus ifjúság létszáma. Azt is megmondták előre, hogy a vonaton szétszórta üljünk, nem kell együvé csoportosulnunk, hogy minél kevésbé legyünk feltűnőek. A továbbiakra az az eligazítás hangzott el, hogy Nyíregyházán szét kell szóródnunk, nehogy a teológia áttelefonáljon Békefi Benőnek³⁸ és ő szépen visszatereljen bennünket Debrecenbe. Úgyhogy az állomáson senki nem maradhatott, és nem is nagy vonattal mentünk tovább, hanem kisvonattal. A kisvonat akkoriban több helyen megállt Nyíregyházán, és minden csoportnak tudomására hozták a szervezők, hogy ki hol fog felszállni. Nekünk ott is a Nagyállomás volt kijelölve; úgy dél körül vissza kellett menni a Nagyállomásra, és akkor indultunk. Ha jól emlékszem, Nyíregyháza-Sóstón szállt fel az utolsó csapat közülünk. Ott már együtt volt a társaság, örültünk egymásnak, és gondoltuk, hogy most már a nehezen azért csak túl vagyunk. A fiúk mesélték, mivel ők sokan voltak, hogy a kollégiumi kapus meg is jegyezte: zsibi³⁹ lesz most, hogy ennyien mennek kifelé a Kollégiumból? De meg nem állította őket, nem sejtett ő sem semmit.

Balsán szálltunk le a vonatról és szálltunk be a csónakokba, hogy átkeljünk a Tiszán. Erről az átkelésről több fotó is készült, mert Száz Béla meg Váradi Jóska is nagy fotósok voltak, mindent megörökítettek. A lényeg az, hogy több csónakkal mentünk át a másik partra. Patakon pedig már vártak bennünket vacsorával, örömmel, mi is örültünk, hogy sikerült ezt a bonyolult feladatot megoldanunk. Egy teljes napig tartott az utazás, estére értünk oda. Velünk párhuzamosan a kis küldöttségünk, Kőrössy Jóska, Kulcsár Pista és Janka Lajos Budapestre indultak, a Zsinat ülésére, ahová vitték a kérelmünket. Mi azon a napon még este Patakon összegyűltünk az imateremben – ami még megvolt akkor eredeti, szép állapotában –, és felolvasták azt a levelet, amit a küldöttségünk vitt a Zsinatra.

Másnap a Szabad Európa Rádió bemondta, hogy a patakiak visszamentek az iskolájukat visszafoglalni. Mindenütt voltak nekik is beépített embereik.

Debrecenben közülünk csak ketten maradtak, Nagy Tibor, meg azt hiszem, hogy Pándi András. De fogadalmat tettek, hogy 10 óránál hamarabb nem árulják el, hogy mi van, mi hová tűntünk. Ők azért maradtak, mert úgy látták, hogy ennek nincs értelme. Szombathy Gyula viszont azt mondta, hogy ő jön velünk, de neki tetszik a debreceni rendszer, és ha mindez lezajlik, ő mindenképpen Debrecenben akarja folytatni a tanulmányait. Szondi Péter pedig minden vasárnap még Debrecenből is kijárt Pálházára, tudniillik ő helyettesítette ott a lelkészt, úgyhogy ő azon a vasárnapon is Pálházán volt.

Hétfőn reggel első óránk Czeglédy⁴⁰ professzor úrral lett volna. Ő mindig úgy olvasta a névsort, hogy csak azokat olvasta, akik nem voltak jelen. Olvassa egymás után a hiányzók nevét és a végén rájött, hogy a patakiak hiányoznak. Óra után jelentette a dékánián, hogy a patakiak nem voltak az órán, és kérdezte, hol vannak. Sok felvilágosítást nem kapott a kérdésére, de hívták Nagy Tibort, akinek a hallgatási parancsa 10 óráig szólt, így aztán 10 óra után kiderült, hogy a patakiak visszamentek Patakra. Erre összehívták a tanári kart annak rendje-módja szerint, és ott az a döntés született, hogy utánunk kell küldeni valakit azzal a szigorú felszólítással, hogy azonnal induljunk vissza Debrecenbe. Ez a valaki Nagy Tibor volt. Megérkezett estére a debreceni tanári kar küldöttsége azzal az üzenettel, hogy menjünk vissza Debrecenbe, ha be akarjuk fejezni a teológiát. Időközben a budapesti küldöttség is visszaért azzal a hírral, hogy a Zsinat nem hatódott meg a levelünktől, a kérésünket elutasították és egyértelművé tették, hogy aki lelkészi pályára készül, az Debrecenben folytathatja a tanulmányait, Patak pedig marad bezárva.

Harmadnap reggel már nagy vonattal Szerencsen és Tokajon keresztül jöttünk vissza Debrecenbe. Úgy láttam akkor, és úgy érzem most is, hogy a patakiaknak alapjában véve jól esett ez a gesztus, amit a mi visszatérésünk és zsinati kérelmünk jelentett. Mi ezt az egészet nem tartottuk teljesen reménytelennek, úgy gondoltuk, hogy ezt meg kell tennünk, akármilyen lesz a következménye. Mert nyilván azzal is számoltunk, hogy nem fogják ezt csak úgy elkönyvelni, hogy na, visszajöttek, visszamentek, rendben van, hanem lesz ennek azért folytatása is, mint ahogy volt is.

Debrecenben a visszatérésünk után elkezdődött az ügy felgöngyölítése. Le kellett írni mindnyájunknak, hogyan is történt ez az egész. Sajnos a három főszervezőt kizárásra ítélték: Kőrössy Jóskát, Kulcsár Istvánt meg Janka Lajost. Hallomásból

tudom, ezért nem vagyok benne biztos, hogy Kőrössy Jóska később bankigazgató lett. Az a teológus⁴¹ is, akinek ő Debrecenben kezdett udvarolni, elment vele, összeházasodtak és más útra terelődött az életük folyása. Kulcsár Pistának pedig volt már egy tanítói oklevele, gondolom, azt hasznosította. Debreczeni Pista már hamarabb ki volt zárva a debreceni teológiáról, Patakon kapott lehetőséget arra, hogy lelkészi diplomát szerezzen, ezért neki mindenképpen Budapestre kellett mennie. A csoportszervezők félévvesztést kaptak, de lehetőségük nyílt arra, hogy a félévet utólag pótolhatják, úgyhogy szépen mindenki a maga évfolyamával végezhetett. Ez is alapjában véve humánus döntés volt, mert különben nem tudták volna megszerezni a diplomájukat.

Én menet közben és utána sem féltem. A debreceniek próbáltak mellénk állni, sokan voltak, akik együtt éreztek velünk, mert megértették, miért döntöttünk így. Nagy Feri volt akkor az esküdtfelügyelő, Sípos Lenke férje, a szénior pedig Szabó László Ambrus⁴². Legációban még egy jó ideig úgy volt a lista, hogy a patakiak Tiszáninnenre mennek legációba, a debreceniek pedig Tiszántúltra. A tanári kar hallgatott, sem az együttérzését, sem a rosszállását nem fejezte ki senki. A kollokviumon sem tettek fel olyan kérdéseket, hogy hogyan gondolták azt, hogy visszamennek Patakra. Nem volt ilyen egyik tanár részéről sem. Elég hamar igyekezett mindenki napirendre térni a dolog felett. Úgy gondoltuk, hogy ami előttünk van, arra kell nézni, és csinálni azt, amit kell ahhoz, hogy sikeres legyen az első Debrecenben töltött félévünk.

Tanárok

Debrecenben a teológián reggeli és esti áhítat volt. Először még nem a Nagytemplomban tartottuk ezeket, hanem a 18-as teremben, ami az a nagy tanterem, amelyik a gimnáziumra néz, a Díszterem folyosóján a sarokban van balról. A reggeli rövid áhítatot hallgatók tartották. Másodévtől kezdődően névsor szerint a szénior osztotta be, ki következik. Ez később is így ment, csak mikor Pásztor János⁴³ idekerült – ő lett a gyakorlati teológia professzora Czeglédy professzor úr nyugdíjba vonulása után –, azt mondta, hogy jobb, ha természetes közegben tartjuk az áhítatainkat, úgyhogy ettől kezdve fél nyolckor átmentünk a Nagytemplomba, ott került sor a reggeli áhítat megtartására. Ő nagytemplomi lelkész is volt a professzori állása mellett. Minden kedden a teológiai tanárok tartották az alkalmat. Az esti áhítatokat három éven keresztül Szabó László Ambrus tartotta, végig ő volt a

széniorunk amíg én debreceni teológus voltam. Az áhítaton való részvétel elvileg kötelező volt, bár a gyakorlatban nem vették olyan komolyan, hogy ki van ott, ki nincs ott. De zömében ott volt a társaság ezeken az alkalmakon.

Istentiszteletre vasárnaponként bárhová szabadon mehettünk. Mikor idekerültünk Debrecenbe, Bartha Tibor akkor került az Árpád térre, ahol kilenckor kezdődött az istentisztelet. Mi felkeltünk és kilencre kimentünk az Árpád térre meghallgatni Bartha Tibort, aki jó igehirdető volt. Mentünk a Mester utcára is, ott Berényi Jóska bácsit hallgattuk. Később aztán ide is jöttünk a Széchenyi-kertbe, ahol Szathmáry Sanyit hallgattuk. Sőt, egy félévig a férjem helyettesítette is, amikor Sanyi kapott egy külföldi tanulmányútra lehetőséget. Akkor Pista látta el a vasárnapi alkalmakat, meg, ha temetés volt, azt is. Úgyhogy a Széchenyi-kerttel már ekkor elég intenzív kapcsolatba kerültünk.

Jó tanári karunk volt, én csak hálával tudok mindegyikre visszaemlékezni. Mindenkiel ugyan nem volt az ember egyformán jó kapcsolatban, ez természetes, de mindenkiel meg lehetett találni a hangot, és volt, akivel egész közeli kapcsolatba is kerültünk. Ez az én esetemben Varga Zsigmond és Pákozdy⁴⁴ volt. A tanárok közti feszültségek a mi korunkban még nem voltak annyira érezhetőek. Török⁴⁵ professzor úr és Czeglédy⁴⁶ professzor úr megtartották az órájukat és mentek haza, nagyon távolságtartók voltak. Nem tudtuk, hogy miért van így, vagy ha egy szabadabb légkörben lennének tanárok, akkor is így csinálnák-e, mert az egyetemi tanárok azért nagyjából ezt az életstílust testesítették meg. Czeglédy professzor úr a gyakorlati teológia tanára volt, Török professzor úr pedig a rendszeres teológiát tanította, dogmatikát és etikát. Török professzor úrnál nem volt mese, nem volt mellébeszéd, vagy tudta valaki az anyagot vagy nem. Ő nagyon szigorúan vette a számonkérést is, de szerettük az óráit, nagyon élvezetesek voltak. Újszászy típusú professzor volt egyébként, vele állítottuk párhuzamba Debrecenben a pataki diáktársaimmal. Újszászynak is nagyon szerettük az előadásmódját, ott is halálos csend volt, figyeltünk, mint Török professzor úrnál itt. Precíz volt mindenben mindkettő, és a pedagógiai módszerük is hasonló volt.

Módis professzor úr konzervatívnak volt mondható a tanárim között. Ő bent volt ugyan az Ószövetségi szemináriumban, illetve a saját szobájában, de a magánéletéről, családjáról nem sokat tudok. Neki is megvolt az a köre, akik közelebb voltak hozzá. Az biztos, hogy Módis⁴⁷ és Pákozdy teológiai koncepciója annyira távol

volt egymástól, hogy nem lehetett csodálkozni, ha közöttük nem volt túl nagy egyetértés. Engem még Kállai professzor úr tanított az ószövetségi tantárgyakból. Neki is volt egy jó tanítványa, Molnár Mihály, aki nagyon jó héber volt, mindig ő írta a táblára a héber szavakat, professzor úr segített a preparálásban⁴⁸, mi meg lemásoltuk.

Tóth Endre volt az egyháztörténet professzora és a dékán amikor odakerültem. Pákozdy professzor úr pedig a prodeán⁴⁹. Pákozdy egy nagyvonalú, világlátott személyiség volt, a modern teológia követője, Nyugaton ismerték és a munkáit is méltányolták. Az órái nagyon élvezetesek voltak, szerettük. Pákozdynak az volt a módszere, hogy meghatározta a tananyagot az első órákon, de mindig valami mást hozott előadásaira, ami nem volt tananyag. Ő a vallástörténetet tanította meg a bibliai teológiát. Később tanársegédet is kapott Kocsis Elemér⁵⁰ személyében. Kocsis Elemér fordította le Stauffer⁵¹ bibliai teológiáját, aminek nagyon örültünk. Az ő óráit is szerettük.

Erdős Károly⁵² professzor úr engem csak egy évig tanított harmadéves koromban, mikor átjöttünk Patakról. Mindenki Kari bácsinak hívta őt. Különös szeretettel volt azok iránt a diákok iránt, akik lelkészcsaládokból származtak, azokat szinte unokáinak tekintette. Az Újszövetség szeretete nálam kezdettől fogva megvolt, így Kari bácsival is nagyon jól megértettük egymást, de csak egy évig tanított, aztán nyugdíjba ment, és Varga Zsigmond lett az Újszövetségi Tanszék tanára. Őt mi már előző évben is ismertük, mert a görög meg latin egyházatyák iratait és a szociológiát ő tanította. Én az Újszövetség iránt érdeklődtem elsős korom óta, ezért az újszövetségi szemináriumba iratkoztam be. A szemináriumok felvétele úgy volt, hogy mindenki választhatta azt, ami közel van a szívéhez, érdeklődési körének megfelelő, de egy félévet a többi szemináriumban is el kellett tölteni – hogy azért tájékozódjon az ember –, a gyakorlati teológia szemináriumában vagy a vallástörténetiben, a dogmatikában, etikában, tehát egy félévnek szerepelni kellett az indexünkben a többi diszciplína tárgyaiból is. Az Újszövetség nálam mindig szerepelt. Minden szemináriumban volt egy óriási asztal közepén, fiókokkal ellátva, úgyhogy szeminaristaként ott tudtuk tartani a legfontosabb dolgainkat, és ott készültünk általában a tanórákra csendes tanulás keretében, hogy ne zavarjuk egymást.

Varga Zsigmond minden félév első szemináriumi óráján elmondta, hogy a félévben milyen témákkal fogunk foglalkozni, és azokhoz milyen szakirodalmat ajánl. Megadta

a szempontokat is, amelyek alapján a témát fel kellett dolgoznunk. Lehetett választani. Az első néhány szemináriumi órán még ő adta elő a különböző textusok⁵³ magyarázatát, és amikor várható volt, hogy két-három hét alatt elkészülnek a szemináriumi dolgozatok, megkezdődött a felolvasásuk. Rám is sor került, felolvastam a János 2,1-12 magyarázatát, amire Varga Zsigmond dicsérő szavai a következők voltak: „Ez olyan, mintha én írtam volna” – Én olyan boldog voltam! Szárnyakat kaptam a további tanulmányaimhoz is.

Zsiga bácsival nem csak az órákon vagy a szemináriumon lehetett találkozni, az ő családjában otthon voltak a teológusok. Még mikor internátusigazgató volt, bent laktak ott, ahol most Győri igazgató úr lakik, a Kollégium sarkánál, a jelenlegi tápintézet felett, ami a Hunyadi utcára néz. Náluk mindig otthonra talált az otthontalan is, ők családotól azt testesítették meg, amit Sárospatakon tapasztaltunk a tanáraink részéről. Innen nézve érthető, amit mindig mondott: „megvalósítjuk Debrecenben Patakot”.

A barátnőimmal, Juhász Zsófival és Tóth Gabival minden vizsgára együtt készültünk fel. Először kijegyzetelte mindenki magának az anyagot a szemináriumban, ahol csendesen lehetett tanulni. Aztán pedig kerestünk magunknak egy tantermet, ahol összeültünk, és a jegyzetet egyszer hangosan elolvasta Juhász Zsófi, aztán Tóth Gabi, én pedig elmondtam. Ez minden esetben ilyen sorrendben történt, az elmondás mindig nekem jutott. Így mindnyájan meg is tanultuk az anyagot. Az egyik alkalommal úgy látszik, hogy későn értünk a végére az etikának, mert már az utolsó tételt nem mondtam el ebben a kis körben, és akkor, mikor vizsgáztunk Török professzor úrnál, elsőnek kihúztam azt a tételt. Kicsit meglepődtem, de aztán elmondtam úgy, mintha nekik mondtam volna, úgyhogy semmi gond nem volt vele. Ez a tanulási módszer biztonságérzetet adott, mert így mindenki háromszor vette át az anyagot azon túl, hogy egyszer magának elkészítette a jegyzetet.

A tanórákon kívül még a Kántusba jártam egy darabig énekelni. Akkoriban Szigeti Gyula bácsi volt a Kántus⁵⁴ vezető tanára, Zsiga bácsi pedig a felügyelő tanára.

Miután lezártuk mind a tíz félévet, ősszel következett az első lelkészképesítő vizsga⁵⁵. Mi a barátnőimmal, nagyon szerettünk volna együtt, a jól bevált módszerünkkel felkészülni a kápláni vizsgánkra is. Azt találtuk ki, hogy elmegyünk Pákozdy professzor úrhoz, és megkérjük, hogy hadd vehessük birtokba egy hónapra

a Darabos utcára néző lakása melletti két üres szobát, hogy ott készülhessünk fel a káplánira. Ő meghallgatott minket, és ideadta nekünk ezt a két szobát, úgyhogy egy hónapig a szomszédjában laktunk. Azért magunk között szólva elég fantasztikus kérés volt részünkről, hogy mi egy hónapra elkérjük azt a két szobát, de ez így volt. Ezt azért is mondom el, mert az nyilvánult meg a tanáraink részéről Debrecenben is, hogy mindent megtettek azért, hogy a diákok jól fel tudjanak készülni a szakmájukra. Annyira jó érzés volt, hogy tényleg a diákokért voltak a tanárok, a diákok pedig szerették a tanáraikat. Egy idősebb meg egy fiatalabb generáció közvetlen, testvéri kapcsolatáról volt szó akkoriban, legalábbis mi így éreztük. Ez nagy élményünk volt. Nagyon szépen le is vizsgáztunk, mindenki. Az oklevelem is mutatja, hogy összhangban volt a kollokviumi jegyekkel a lelkészképesítő eredménye.

A debreceni években is a nyarakat otthon, Prügyön töltöttem. Nagyon sokat segítettem édesanyámnak a főzésben, délutánonként varrogatott, megvarrta a mi ruháinkat is, elbeszélgettünk közben. A kertben is dolgoztunk, gyomláltunk. Óriási kertünk volt, benne málnással. Leszedtük a málnát, befőztük a gyümölcsöket, és még amit lehetett eltettünk, így gyorsan eltelt mindig a nyár.

Hatodév, segédlelkészként Sajósenyén

A kápláni vizsga után, 1954 októberében Bartha Tibor⁵⁶ – a Püspöki Hivatal irodavezetője, Péter János⁵⁷ jobbkeze – beszélgetett el mindenkivel személyesen, hogy merre fog kerülni segédlelkésznek.⁵⁸ Mikor velem beszélt, azt mondta, hogy olyan vékony vagyok, hogy ő azt ajánlja, menjek el két hétre Mátraházára pihenni és erősödni egy másik lánnyal, Kecskés Emmával⁵⁹ együtt. Megköszöntem ezt a lehetőséget, örültem neki, mert addig Mátraházán még nem jártam. Ez a két hét üdülés volt a Református Egyház üdülőjében, amit az egyházkerület fizetett számunkra. Miután én mindig 42 kiló voltam, nekem ez nem volt szokatlan. Mikor férjhez mentem, akkor is csak 45 kiló voltam, úgyhogy nem rendelkeztem soha súlytöbblettel. Neki úgy látszik, feltűnően vékonynak tűnhettem. Nagyon jó volt ott lenni, az üdülő szempontjából ez szezon vége volt, úgyhogy nem is voltunk sokan. Kecskés Emmával sokat sétálgattunk, gyönyörködtünk a szép vidékben. Mátraházán, ha az ember kiül az erkélyre, már akkor is jó levegőn van. Jól telt el az a két hét.

Akkoriban a segédlelkészi szolgálat addig tartott, ameddig meg nem választották az illetőt lelkésznek. A kibocsátó istentisztelet után a fogadalomtétel következett, és mi

lányok ugyanazt a fogadalmat tettük le, mint a fiúk, mert akkor még egyházunk vezetősége nem figyelt arra, hogy bennünket nem lehet mindenre kibocsátani. Úgyhogy kibocsátottak bennünket mindenre, felhatalmaztak, szóval ugyanazt az esküszöveget mondtuk, mint a fiúk. Persze a gyakorlatban ez egyáltalán nem számított. A szöveget a következő évben megváltoztatták, úgyhogy a lányok külön fogadalmat tettek és közülük mindenkit a szeretetszolgálatban helyeztek el. Többségében fogyatékosok otthonába kerültek a lelkesznők kirendelésre. Miután én tiszáninenni voltam, Sajósenyén volt ilyen lehetőség, ezért ide helyeztek. Később, már Sajósenyén tartózkodva Pákozdyné Bine nénitől kaptam egy levelet azzal, hogy számon tartják az ügyünket és a férjének sikerült elintézni, hogy a Zsinat napirendre tűzi a teológiát végzett lányok ügyét, olyan formában, hogy ha elvégezték a teológiát, akkor rendes segédlelkészi munkakörbe helyezték ki őket. Aztán mégsem tűzték napirendre, minden maradt a régiben.

Sajósenyei szolgálatok

A segédlelkészi kirendelésem 1954. november 1-jétől Sajósenyére, egy református árvaházba szolt, ahová el is indultam. Sajósenyének nem volt önálló vasútállomása, úgyhogy Sajóvámoson kellett leszállnom. Sajóvámoson élt Várad József nagytiszteletű úr, őt kerestem meg az állomásról begyalogolva a parókiára. Megbeszéltük a teendőimet. Mondta, hogy időnként majd a sajóvámosi templomban is kell szolgálnom, Sajósenyén pedig házi istentiszteletet kell végeznem. Sajósenye Sajóvámos filiája⁶⁰ volt, úgyhogy ezeket a vasárnap esti házi istentiszteleteket, amiket addig ő tartott, ettől kezdve rám bízta. Miután tisztáztuk a feladatokat, átgyalogoltam Sajósenyére.

A sajósenyei református intézetben elvileg árva gyerekek voltak, de inkább úgy mondanám, hogy elhagyott gyerekek laktak ott, akiknek a szüleivel történt valami, és ide kerültek ebbe a református intézménybe. Paprika Gizella volt az intézet vezetője, aki diakonissza⁶¹ volt. Rajta kívül ott szolgált még két diakonissza, Julianna testvér és Ibolya testvér, akit még Nyíregyházáról ismertem. A kapu mellett volt egy nagy épület, ami gyakorlatilag üresen állt. Több szobája volt, amiből egyet előkészítettek nekem némi kis bútorzattal, egy ágy, szekrény meg egy asztal volt benne, ha jól emlékszem, meg egy vaskályha. Egyedül laktam ott. Jóval beljebb volt a kastély, amiben a gyerekek meg a diakonissza testvérek laktak. 1955. január 1-je után már nem tartottak ott külön abban a nagy hodályban, ami azért valóban egy elég rideg

szoba volt, hanem áthelyeztek oda, ahol ők is laktak, a kastélyszerű épületbe. Mikor visszamentem a karácsonyi szünet után, akkor mondták, hogy új szobám lesz. Egy másik diakonissza testvér, ha jól emlékszem, Ilonka testvér szklerózis multiplexben szenvedett, ágyban fekvő volt, vele laktam aztán egy szobában, emberibb körülmények között.

A munkaköröm lassan alakult ki. Reggeli áhítatot tartottam mindnyájunknak. Ezt követően a felsős gyerekek indultak Sajóvámosra, az alsó négy osztályosok pedig Sajósenyére az iskolába. Reggeli után leszedtük az asztalt, segédkeztem a konyhán, hol ezt, hol azt csináltam, igyekeztem hasznossá tenni magam. Foglalkoztam azokkal a gyerekekkel, akik délutánosok voltak. Nagyjából így telt ez az idő. Emlékszem, egyszer önállóan készítettem a vacsorát, pirított grízt főztem.

Egyszer az egyik kislány, aki elsős volt, nem jött haza az iskolából. Nagy volt a riadalom az intézetben, hogy hova lett, mi lett vele. Mindenki a keresésére indult. Kiderült, hogy ez a kis leányzó nekivágott a miskolci útnak és szépen haza is érkezett. Pedig elég nagy távolság volt az hóban és sötétben egy ilyen elsős kislánynak. Az anyukája utáni vágy hajtotta szegénykét, úgyhogy őt már nem is hozták vissza.

„... utólagos beleegyezése reményében...”

Lassan elkövetkezett a tavasz, az április 4-i ünnepségre mentünk be Sajóvámosra. A postásokkal nagyon jó kapcsolatban voltunk, úgyhogy az ünnepség után bementünk a postára, hogy elhozzuk a nekünk jött küldeményeket. Nekem is volt egy levelem, nagy meglepetésemre Varga Zsigmond volt a feladója. Kibontottam és az állt a levélben, hogy „utólagos beleegyezése reményében” át vagyok helyezve a Debreceni Református Teológiára, az Újszövetségi Tanszékre Varga Zsigmond mellé. Azt írta, hogy a húsvéti szünetet töltsen otthon, és április 15-én majd jelentkezzen nála. Ez a levél nemcsak nekem okozott meglepetést, hanem sokaknak az intézetben, a diakonissza testvéreknek is, a gyerekeknek és a szüleimnek is.

Egy jó félévig voltam távol Debrecentől segédlelkészként a kápláni vizsga után, mert november 1-jével foglaltam el a sajósenyei megbízatásomat, április 15-én pedig már ismét Debrecenben találtam magam, mint tanársegéd.

Varga Zsiga bácsi elmesélte később, hogyan is történt az, hogy én tanársegédként mellé kerülhettem. Ebben az időszakban Zsiga bácsinak nagyon sok lett a munkája. A tanszéki munkán kívül a bibliafordításban is szükség volt rá, meg külföldi utakra is sokat kellett mennie, úgyhogy mindezeket tudva az akkori püspök, Péter János azt mondta, hogy választhat tanársegédet maga mellé, azt rendeli ki, akit ő választ. Ő erre azt mondta, hogy engem választ. A szemináriumában dolgoztam, ismert. Akkor azt kérdezte tőle Péter János: „No, és a Klára biztos, hogy el fog jönni?” – azt mondta, hogy egész biztos. Így kaptam meg a kirendelésemet Zsiga bácsi mellé. Ezt jelentette az a félmondat a levelében, hogy *„utólagos beleegyezése reményében”*.

Tanársegédi évek

Balogh Tihamér⁶² volt a mi húsvéti legátusunk, vele együtt érkeztem meg Debrecenbe. Jelentkeztem Varga Zsigmondnál és a Dékáni Hivatalban Tóth Endre dékán úrnál, ahol bejegyeztek, és így 1955. április 15-ével megkezdtem tanársegédi munkámat az Újszövetségi Tanszéken Zsiga bácsi mellett. Egyébként őt mindnyájan csak így hívtuk teológus koromtól kezdve. Szállásom a Kollégium első emeletén volt, egy internátusi szobában laktam Pető Ildikó gimnazista leánnyal. Akkor hirtelen másra nem volt lehetőség. A következő évben kaptam egy szobát, amit saját bútorommal be is rendezhettem.

Zsiga bácsi akkor éppen a görög olvasókönyvön dolgozott, nekem az volt a feladatom, hogy a mutatókat és a szótárat készítssem el hozzá. Ezenkívül azt tanácsolta, ha egyáltalán nem gépeltem még, akkor most itt az ideje, hogy vakon tanuljam meg a gépírást. Kaptam egy írógépet és nagy szorgalommal tanultam a gépírást, gyakoroltam minden nap, ahogyan azt kell. Három hónap alatt meg is tanultam szabályszerűen vakon gépelni. Megérkezésemet követően a következő héten a görög nyelv oktatásába is beállított. Emlékszem jól, hogy a görög olvasókönyv 16. gyakorlata következett az elsőéveseknél, amit már én tanítottam. Én akkor egy olyan lehetőséget kaptam, amiről álmodni sem mertem. Biztatott, hogy készüljek alaposan a második lelkészsképesítő vizsgámra⁶³. Azt mondta, hogy az ebédemről ők, mármint a Varga család gondoskodnak. Így ezer szállal kötődtem hozzájuk, és a feleségével, akivel addig is nagyon jó kapcsolatban voltam, aztán még inkább összebarátkoztunk. Akkoriban már megvolt Varga Pali is, Peti is, de még nagyon kicsi gyerekek voltak.

Elrendeztük a szemináriumot is. Úgy volt akkor, hogy volt egy tanári szoba, meg volt egy szemináriumi szoba. A mi szemináriumi és tanári szobánk a Darabos utcára néző volt, ahogy bemegyünk a folyosóra, akkori számozás szerint a 37-es meg a 38-as volt az első két szoba azon a folyosón. A szemináriumunkban voltak az újszövetségi tudományhoz köthető szakkönyvek, aminek a rendezésével foglalkoztunk. Úgy csináltuk meg, hogy az egyik falon volt egy nagy könyvespolc sorozat hat oszlopban. Az első oszlopba kerültek a Biblia eredeti szövegei, aztán a fordítások és a magyar nyelvű fordítás. A következő oszlopban a nyelvtanok és bevezetéstank voltak, míg a harmadik, negyedik és ötödik oszlopban az írásmagyarázatok, a hatodikban pedig a bibliai teológiai művek. Mindegyik oszlopban sorszám szerint beosztva helyezkedtek el az egyes művek. Ez egy nagyon jól áttekinthető rendszer volt.

A szemináriumban csak a szemináriumi órákat tartottuk, mert ahhoz nagy volt az évfolyamok létszáma, hogy az előadásokat is itt tartsuk. Minden szaknak volt külön szemináriumi szobája és professzori szobája. Az elrendezésük is ugyanolyan volt: középen a nagy fiókos asztal, körülötte vagy húsz szék. Tanársegéd koromban minden professzornak volt két szeminaristája, és azok nyitották, zárták a szemináriumot. Könyveket kölcsönözhetek a teológusok, ezt be kellett írni a kölcsönzési naplóba. Volt egy központi iroda, a szakkönyvtárak oda tartoztak. Minden három-négy évben leltározták a szeminaristák segítségével a könyveket. A szemináriumi szobán középen volt egy ajtó, azon át lehetett menni a tanári szobába. A tanári szobában dolgoztunk mi Zsiga bácsival együtt. A tanári szoba ajtaja csak akkor volt nyitva, amikor mi ott voltunk, egyébként a hallgatóknak csak a szemináriumhoz volt kulcsuk.

Első díjas pályázat

A Zsinati Iroda egy országos pályázatot hirdetett ebben az időszakban, minden szaknak, minden témakörből. Újszövetségből négy-öt összefüggő részt kellett választani, és annak a szabályszerű exegézisét⁶⁴ kellett adni. Zárt borítékba kellett tenni a nevet és jellegével beadni. Én erre a pályázatra jelentkeztem, Péter első levelét választottam, beadtam, és első díjat nyertem. Nem tudom hány pályázat volt, csak azt tudom, hogy Kéki Imre szintén a mi körünkből, az újszövetségesek köréből Jakab levelét választotta és második díjat nyert.

Újszövetségi tárgyak, órák, szemináriumok

A második lelkészképesítő vizsgát sikeresen lettem ősszel, és utána még intenzívebben segítségére voltam Zsiga bácsinak. Az elsősöknek én tanítottam a görög nyelvet már áprilistól, az ment a következő tanévben is. A többi évfolyamnak nem is kellett bemutatni, mert egy félév távollét után visszakerültem a teológiára. Azon az első éven volt Csikos János⁶⁵, a későbbi esperes úr. Igyekeztem a jó kapcsolatot, közvetlen kapcsolatot tartására a hallgatókkal, ez sikerült is. A szeminaristáink akkor Aranyos Zoltán meg Kovács Attila voltak. Aranyos Zoltán később Módis professzor úrnak lett a tanársegédje, meg a német nyelvet tanította, mert ők már mehetek ösztöndíjra. Úgyhogy mi voltunk az a pár évfolyam, aki már és még nem mehetett, mert az előttünk lévők, Kocsis Elemérék még mehettek, és az utánunk következők szintén már mehettek, de egy pár évfolyam kimaradt az ösztöndíjas lehetőségből, aminek nyilván politikai okai voltak. A következő szeminarista csoportban volt Kéki Imre, BIRTHA Laci⁶⁶, utánuk Szabó Csaba meg Bartha Tibor⁶⁷, Balog Margit⁶⁸, Balog Zoltán⁶⁹, Victor István⁷⁰, Győri István⁷¹, Török Elek, de még folytathatnám a sort. Azok a hallgatóink is, akik nem voltak szeminaristáink, szerették és szívesen tanulták az Újszövetséget, így például Bodó Sára⁷², Pásztor Gyula⁷³, valamint a mindenkori évfolyamom tagjai.

Szóban történt mindig a vizsgáztatás, Zsiga bácsi is, én is mindig szóban vizsgáztattam, abból a megfontolásból, hogy ezek a hallgatók a beszédből fognak élni. Én a teológián nem tartom jónak az írásbeli vizsgákat, jóllehet csinálják. Minden olvasmányhoz kapcsoltunk két-három bibliai verset, amit könyv nélkül is meg kellett tanulni görögül. Általában ezt a minősítő vizsgán úgy kértük számon, hogy mindenki elmondott egy ilyen szakaszt. Ebben benne volt a keresztség szereztetési igéje, az úrvacsora szereztetési igéje, Apostoli Hitvallás. Miután azt szépen elmondta a vizsgázó, abból tettünk fel egy pár görög nyelvtani kérdést számára.

A görögóra az első évfolyamosoknál mindig az első óra volt Erdős Kari bácsi és Zsiga bácsi idejében is. A későbbiekben én is első órában tartottam. Amikor még hatnapos tanítás volt, szombaton is ez volt a rend. Aztán nekem a felsőbb éveseknél folytatódott exegézissel, újszövetségi írásmagyarázattal, újszövetségi bevezetéstannal. Ezekre mindig a félév elején meghatároztuk a tananyagot Zsiga bácsival. Ő mindig gondoskodott arról, hogy legyen írásbeli jegyzet, én is írtam a jegyzeteimet a későbbiekben, így nem kötött bennünket az idő, és nem kellett

félnünk, hogy mi lesz a félévi anyaggal, ha eltérünk a tárgytól. Órákon lehetőség volt Zsiga bácsi idején is, az én professzorságom idején is mindig kérdéseket feltenni. Mivel a jegyzetet kézbe adtuk, egy-egy anyagegységnél meg lehetett állni, és ott bővebben ki lehetett fejteni főleg olyan részleteket, amelyek a hallgatókat különösebben is érdekelték. Szerették a görög nyelvet és érdeklődtek az írásmagyarázat iránt is.

A félév elején egy rövid, néhány mondatos bevezetés után ismertettem velük, hogy mi vár ránk. Igyekeztem arra, hogy a nyelvtani rész világos legyen előttük, az ő részük pedig az volt, hogy amit megértettek, azt szépen megtanulják. Az első órán kértem, hogy egy ülésrendet készítsenek, és azt odatettem magam elé, mert így könnyen, hamar elsajátítottam a nevüket is, úgyhogy arcról is, névről is ismerőssé vált előttem a hallgatóság. Elég sok órát tartottam, mert Zsiga bácsinak jött a bibliafordítás, és akkor hetekre elment, hol Mátraházára, hol Budapestre, de volt olyan alkalom, hogy Debrecenben is tartottak bibliafordítói alkalmat. Akkor ismerkedtem meg Pröhle⁷⁴ professzor úrral, ő volt evangélikus részről a bibliafordítással foglalkozók között, Budapestről Czeglédy István volt még tagja, majd később, azt hiszem, Sarkadi Nagy Pál⁷⁵. Cserhádi Sándorral⁷⁶ is akkor ismerkedtünk meg, aki később Pröhle professzor úr utóda lett. Őket meg is hívtuk vacsorára hozzánk.

Amikor Zsiga bácsi Debrecenben volt és ő tartotta az órákat, mindig bent voltam az óráin. Ha elment, akkor az általa meghatározott anyagban mentem tovább. Az volt a rend, hogy ahol ő abbahagyta, én ott folytattam. Négy-öt fejezet volt kijelölve egy félévre és annak az eredeti nyelvben való feldolgozása, tehát a görög nyelvi elemzés, fogalmi elemzés és a szituáció meghatározása, a műfaj meghatározása és ez az ún. tárgyi magyarázat, utána pedig az egész perikópa⁷⁷ összefoglalása. Ezt hívtuk mi tartalmi vagy teológiai magyarázatnak. Tartottam újszövetségi bevezetést és újszövetségi írásmagyarázatot. Először a módszertant és szövegelemzést másod- és harmadéven, aztán negyed- és ötödéven egy-egy könyv magyarázatát. Törekedtem arra, hogy ne csak exegézist tanítsak, hanem exegetálni⁷⁸ is megtanítsam a hallgatókat. Úgyhogy kértem egy-egy perikópa magyarázatát azoktól is, akik nem voltak seminaristák.

Egy óra úgy telt el a felsőéveseknél, hogy ki volt jelölve, hogy ők mit készítsenek elő. A szótározás meg a nyelvi kategóriák meghatározása az ő házi feladatuk volt. Az

órán a hallgatóság olvasta a görög szöveget, egy-egy vers, vagy egy kisebb összefüggő részlet adódott egy-egy hallgatónak, és akkor – akár Zsiga bácsi tartotta az órát, akár én –, azt kértük, hogy abban egy-egy izgalmasabb nyelvtani alakot határozzon meg az, aki éppen a szöveget elolvasta. Általában ezt meg is csinálták. Ahol probléma volt, ott mi segítettünk.

Az újszövetségi szemináriumban pedig volt egy olyan félév, amikor a mai kérdésekre, vagy ami őket foglalkoztatja, azokra kerestük meg a bibliai válaszokat. Akkoriban még egy ideig kellett Ószövetségből is meg Újszövetségből is alapvizsgai dolgozatot írni, úgyhogy elég sok időt elvett, amíg a hallgatóság dolgozatait átolvastam. Ezt csináltuk órán is a következő félévben, hogy ki-ki a maga alapvizsgai dolgozatából egy-egy részletet előadott, és azt megbeszéltük. A szeminárium iránt folyamatosan elég nagy volt az érdeklődés. Igen sok időt töltöttem a szemináriumban, ott írtam Zsiga bácsi jegyzeteit, meg ami éppen soron következett. Ez úgy történt, hogy ő leírta géppel, nekem pedig stencilre kellett írni, hogy sokszorosítható legyen. Akkoriban nem volt más módja a sokszorosításnak. Szerettem ott lenni, olvasgatni, és mindig adódott valami konkrét feladat azontúl is, ami a tanszéki munka volt.

Vasárnaponként sokat jártunk Kántus kiszállásokra. Zsiga bácsi felesége is meg én is Kántus tagok voltunk, úgyhogy együtt mentünk. A gyülekezetek mindig szívesen fogadtak bennünket, és mi is örömmel mentünk. Jó és emlékezetes vasárnapok voltak ezek.

1956

Mi a Kollégium falain belül elég zárt világban éltünk. 1956. október 18-án hazamentem Prügyre, mert az öcsémnek akkor volt az esküvője. 23-án délután indultam vissza. A vonaton már arról beszélgettek az emberek, hogy Pesten kitört a forradalom. Leszálltam a vonatról, este volt már, mert délután indultam Szerencsről. Nagy csendesség fogadott, sehol senki, a villamos nem járt, úgyhogy szépen gyalog besétáltam a Kollégiumba, és első utam Zsiga bácsiékhoz vezetett megkérdezni, hogy mi történt Debrecenben. Mondták, hogy diákfelvonulás volt⁷⁹, az egyetemnél voltak beszédek. A tanári kar úgy látta jónak, ha hazamennek a teológusok. A gimnáziumból is hazaengedték a tanulókat.

Egyik nap telt a másik után, várakozás álláspontja volt, a rádióban többnyire csak zenéket játszottak. Én ki sem mentem a Kollégiumból – a legbiztonságosabbnak azt tartottam, ha ott maradok –, az én utam a második emelettől a földszintig terjedt. A szobám akkoriban a második emelet sarkán volt. Kopányi Mária⁸⁰ néni lakott még ott a testvérével, az ő ajtajukkal szemben volt az én ajtóm. Zsiga bácsiéknak is gondjuk volt, mert a legkisebb fiuk, Pali kórházban volt. Tőlük tudom, hogy a helyzet elég bizonytalan volt, nem lehetett tudni, hogy merre lesz lövöldözés, hová alakulnak a dolgok. Ők gyakran kimentek látogatni Palit a Klinikára. Aztán invitáltak, hogy költözzek le a vendégszobájukba, mert tényleg nem lehetett tudni mi lesz. Megnézték, hogy az óvóhely, ami ott a középső épület alatt volt kialakítva, rendben van-e. Úgyhogy éjjel-nappal ott voltam náluk a vendégszobában, és beszélgettünk, horgolgattam. Ebben az időszakban horgoltam egy függönyt, amit még édesanyámmal kezdtem el.

November⁸¹ 4. egy vasárnap hajnal volt. Akkor aztán volt lövöldözés, mi pedig lementünk az óvóhelyre. Később megtudtuk, hogy valakit a Püspöki Hivatal előtt el is talált egy golyó, és meg is halt. Mikor már teljesen elcsendesedett minden, akkor mentünk vissza a lakásba. Aztán hallottuk, hogy a forradalmat leverték, és hogy beérkeztek a szovjet csapatok, akik Kádár mellé állva Nagy Imrét leváltották. Mi akkor, annyit tudtunk, amit a híradások mondtak. Nem is tudom, hogy mennyi idő telt el aztán, amikor a teológián is elindult a munka.

Arra, hogy később Péter Jánosékkal hogyan is történt az, hogy ők Debrecenből elkerültek, már nem emlékszem, csak azt tudom, hogy rendeztek egy kerületi ünnepi alkalmat, hogy visszahívják, de nem fogadta el a visszahívását⁸², hanem azt javallotta, hogy keressék meg a megfelelő embert erre a pozícióra, és az utóda végül is Bartha Tibor lett. Nekünk ennyi információnk volt. Hogy milyen következményei lesznek az eseményeknek, nem tudtuk mi akkor igazán egyértelműen ezt megítélni. Teljesen bizonytalan volt, hogy most voltaképpen hogyan alakul az ország sorsa, vagy éppen az egyházra nézve mi fog történni. Nem láttuk igazán. Debrecenben elég hamar véget értek az események, az egyháznál és a teológián pedig titokban történhettek dolgok. Ami nagy dolog volt, hogy a teológiai tanárok közül mindenki maradhatott a helyén. Véleményem szerint ez annak is köszönhető, hogy Varga Zsigmond baráti kapcsolatban volt Török Istvánnal és Czeglédy Sándorral is, akik szálkák voltak az akkori rendszer szemében, és kiállt mellettük, a védelmükre kelt. Sikerült azt elérnie, hogy se Törököt, se Czeglédyt nem mozdították el a helyéről.

Házasságkötés

„Lehet ebből a nemből igen...”

1960. április 14-én a putnoki Kántus kiszállás nagyon emlékezetes maradt a számomra, Molnár Miklós⁸³ tudniillik ott mutatott be egy fiatalembert, aki teológiára készült. Aztán teológiára is jött, és a múlt évi elbeszélése alapján ő ott vetett rám szemet. Lenkey Istvánnak⁸⁴ hívták azt a fiatalembert.

Eddig csak annyit árult el, hogy a csendes napok alkalmával, amikor Zsiga bácsi feleségével mi együtt jelentünk meg az alkalmakon, az elsőévesek közül többen azt hitték - közöttük ő is -, hogy mi teológák vagyunk. Ott már komolyabban is foglalkozott a velem való kapcsolat kialakításával, de miután tudomására jutott hamarosan a csendes napok után, hogy én nem teológus vagyok, hanem tanársegéd, akkor ezt az elképzelését évekig titokban tartotta. Benne volt a gondolat, de én erről egyáltalán nem tudtam semmit, hallatlan figyelmisségét viszont minden tekintetben tapasztaltam. Viszont ez mások részéről is megnyilvánult, úgyhogy nem különösebben szúrt szemet. Többször előfordult, hogy virágot vagy apró értéktárgyat ő adott át az évfolyama nevében.

Tanársegédként és később is én nemcsak a kötelező időben, nyolctól négyig tartózkodtam a tanári szobában a szeminárium mellett, hanem sokszor egész késő estig is, amikor ott dolgozom volt, és ekkor bárki bejöhetett a hallgatók közül. 1964. május 1-jén, amikor bementem a tanári szobába, a vázámban ott találtam egy szép nagy csokor tulipánt. Teljesen elképedtem, nem tudtam elképzelni sem, hogy került oda. Kérdeztem a szeminaristákat, kérdeztem Zsiga bácsit, elkezdtem nyomozni utána, de senki nem tudott semmiről, senki nem vállalta, hogy ő juttatta oda, így aztán titok maradt, hogy kitől kaptam és ki helyezte el a tanári szobában. Sokkal később, Buzás Dénes szénior kérésére, aki egy-egy személyes történetet kért a tanároktól, 1999 táján meg is írtam a tulipánok titkát, fel is olvastam a teológus ifjúságnak, amit ők nagy derűltséggel fogadtak. A tulipánok úgy kerültek a szobámba, hogy Lenkey István megkérte a takarítót, hogy nagy titokban vigye be az én vázámba a virágokat. Azzal is fejezem be az elbeszélésemet, hogy a titkok általában akkor lepleződnek le, ha leleplezi az, aki elkövette őket. Itt is ez történt.

Nagyon jó előadásokat rendeztek a Csokonai Színházban, így semmi rendkívüli nem volt abban, hogy elmentünk az *Ilyen nagy szerelem* című előadásra, aminek

Latinovits volt a főszereplője. Előadás után visszajöttünk a Kollégiumba, beszélgettünk, még felmentünk a szemináriumba is, és akkor István elmondta, hogy mi a szándéka. Megkérte a kezem. Ekkor már ő is a tanulmányai vége felé volt, negyedéves lehetett. Én akkor azt mondtam, hogy szó sem lehet róla. A korkülönbségre való tekintettel gondoltam ezt, mert tizenegy év van köztünk, amit én annyira irreálisnak tartottam, hogy csak ezt tudtam mondani rá. Őszintén szólva meg is lepett.

Ő persze a későbbiekben visszatért a témára többször is, mert egyébként nagyon egyetértettünk és sokszor beszélgettünk teológiai kérdésekről is. Tagadhatatlan, hogy egyre inkább közelebb kerültünk egymáshoz, és ötödéves korában aztán mindketten komolyan elmeditáltunk azon, hogy most itt jó, tartjuk egymással a kapcsolatot, de hogyan lesz tovább, ha ő segédlelkész lesz valahol. És egyre inkább bennem is az érlelődött meg, hogy igen. Igen, lehet ebből a nemből igen, és lett is! Úgyhogy már 1965 tavasza úgy telt, hogy biztosak voltunk abban, hogy összeházasodunk a kápláni vizsgája után. Ez meg is történt.

A férjem

Debrecenben a Nagytemplomban kezdte, majd a Kistemplomban folytatta segédlelkészi munkáját, Farkas Pál lekipásztor mellett. Ők ketten nagyon jó testvéri, baráti kapcsolatba kerültek egymással, majd a családjaik is közel kerültek egymáshoz, olyannyira, hogy a névnapokat együtt ünnepeltük. Éva néni, Pali bácsi felesége a Kollégium Nagykönyvtárában dolgozott. Kislányunkat Pali bácsi keresztelte a Kistemplomban 1967-ben, és elég emlékezetes volt, hogy a gyülekezet egy szép nagy babát adott ajándékba a kisbabának. Mikor Klárka nagyobb lett és már beszélni is tudott, vittem magammal istentiszteletre. Egyszer csak felfedezte az édesapját a szószéken, és meg is állapította, hogy apa ott beszél, aztán szépen csendben maradt. Sajnos a Kistemplomban hamarosan döntő változás történt, mert Pali bácsi hirtelen és váratlanul elköltözött az élők sorából. Mindnyájan nagyon sajnáltuk. Pista igen sokat tanult, a tapasztalt, jól felkészült lekipásztortól.

Ezután férjem az Esperesi Hivatalba került át, majd rövidesen a kollégiumi főigazgató-helyettesi, majd a főigazgatói iroda vezetője, Kürti László⁸⁵ főigazgató mellé. 1973-tól lett a Kollégium nagykönyvtárában a folyóiratok osztályának vezetője. 1973-1976 között elvégezte a Budapesti Eötvös Lóránt Tudományegyetemen a

könyvtár szakot. 1980-tól lett a Debreceni Református Teológiai Akadémia Szakkönyvtárának vezetője.⁸⁶

A Gondviselés

Házasságkötésünk után a Kollégiumban laktunk, egy második emeleti jó nagy szobában. 1966 késő őszen, egyik nap úgy gondoltam, hogy fel kellene mennem a szobánkba, mert megéheztem, ennem kellene valamit. De aztán meggondoltam magam, mert nem volt kedvem két emeletet leküzdeni, ugyanis Klárikával áldott állapotban voltam, már túl a félidőn és nem mozogtam olyan könnyedén, mint azelőtt. A Gondviselés keze volt az, hogy lent maradtam.

Délben felmentem, jött nemsokára a férjem is haza, mert azt hiszem, temetésre kellett mennie, és át akart öltözni. Kinyitja a szekrényét és látja, hogy az összes fehér ingje hiányzik, meg a fekete ruhája. Szétnézünk jobban és látjuk, hogy a fényképezőgépe sincs meg, és még több apróság hiányzik. Valaki járt a szobánkban délelőtt. Rágondolni is rossz, hogy mi történhetett volna, ha találkozom „a hívatlan vendéggel.” Kihívtuk a rendőrséget. Két rendőr jött is, felvették a jegyzőkönyvet. Pista bediktálta fejből a fényképezőgépe számát, amit azóta is csodálok, hogy meg tudta jegyezni. A rendőrök mondták, hogy milyen jó, hogy tudja a számát, mert a fényképész üzleteket értesíteni fogják a lopásról, hátha az illető beviszi a gépet valamelyikbe, így be tudják majd azonosítani.

Eltelt vagy két-három hónap, egyszer csak kapjuk az értesítést, hogy menjen az összes holmijáért, mert elfogták a tettest, aki valóban a fényképezőgépen bukkott le. A tolvaj kölcsönadta a fényképezőgépet a barátjának, aki viszont nem tudta kinyitni, így bevitte az egyik fényképészüzletbe, hátha tudnak segíteni a kinyitásban. Ott megnézték és mondták neki, hogy ez lopott gép. Ő előadta, hogy kölcsön kapta, így lelepleződött az, aki eltulajdonította. Az illetőnek, más is volt a rovásán, lopott még érettségi bizonyítványt is valamelyik gimnáziumból. Úgy jöhetett be, hogy akkor volt a kollégiumi felújítás, és tárva-nyitva volt minden.

A gyermekek születése

Klárka 1967. március 8-án született. Nem vettem igénybe a gyest, hanem már szeptembertől mentem dolgozni úgy, ahogy azelőtt. Tudniillik Zsiga bácsi annyira

elfoglalt volt, hogy szüksége volt arra, hogy az a töménytelen órája ne maradjon el. Klárikára az ő felesége, Éva vigyázott délelőttönként úgy, hogy reggel általában fél nyolc előtt Pista vitte el hozzájuk. Délután már én voltam vele, mert már otthon tudtam a magam munkáját csinálni attól, hogy ő ott volt a kiságyban. Éváéknál megvolt még a fiúk kiságya, azt szépen felállították neki. Elvult ő a kiságyban, csak azért felügyelet nélkül nem lehetett hagyni. Annyira meg is szerette Évát, hogy mikor mentünk nyári szabadságra, akkor az ő szoknyájába is kapaszkodott meg az enyémben is. Ezért is lett aztán Éva neve „Éva Mama”. Nagyon jó barátságba kerültek, vannak mind a mai napig.

Mikor István született 1970-ben, akkor viszont már ez a lehetőség nem adatott meg, mert már Éva is dolgozott. Manyu néni, aki a férjemet a Kistemplomból ismerte és nagy rajongója volt, akkor készült nyugdíjba, és ősztől elvállalta, hogy jön hozzánk a két gyerekre vigyázni. Ekkor már a Martonfalvi utcán laktunk. Jött reggelente, és amikor megjelent, rögtön kivette Istvánt a kiságyból, és mert István volt a kedvence, vele szórakozott, Klárikának meg mondta, hogy „Na, Klárka, ott vannak a babáid, játsszál velük!” Délelőttönként elvitte őket sétálni, én pedig már déltől tudtam vigyázni rájuk. Mindig főztem, mert a férjem ragaszkodott hozzá, még akkor is, amikor a gimnázium fiúinternátusban igazgató volt, és járt volna neki két ebéd. A Martonfalvira is mindig együtt mentünk haza, ahol minden el volt készítve, megebédeltünk gyorsan, és ő jött is vissza dolgozni. A kávé már előre felkészítettük, csak be kellett kapcsolni a kávéfőzőt, és mire megebédeltünk, az is lefőtt. Ez szeptembertől februárig tartott, mert aztán Manyu néninek is közbejött valami. Ismét ott álltunk gyermekfelvigyázó nélkül. Akkor a szabadság-telepi lelkésznek a felesége, Janka néni lett a gyerekek délelőtti felügyelője. Őt is szerették, megmaradt az a rend, hogy délelőtt elviszi őket sétálni. István nagyon szerette az autót nézegetni, tudta is a márkáikat. Ez már persze későbbi dolog. Janka néni nyárig vigyázott rájuk, nyáron már én is el tudtam őket látni.

Nyáron voltunk nagy gondban, hogy most aztán ősszel hogyan tovább. De hát ez is olyan jól megoldódott. Akkoriban a Kollégiumból mindenkinek ki kellett költözni. Akkor Zsiga bácsiék is kaptak a Martonfalvi utcán, alattunk, a földszinten egy másfél szobás lakást átmeneti lakásként. Mi laktunk a második emeleten, ők laktak lent a földszinten, úgyhogy a kapcsolat még intenzívebb volt, mint azelőtt. Nyáron ott volt náluk Zsiga bácsi nővére, Margit néni, akivel nagyon jó kapcsolatba kerültünk. Ő éppen akkor ment nyugdíjba. Miután összebarátkoztak a gyerekek és Margit néni,

úgy alakult, hogy ő lett a gyerekek pásztora. Mikor elköltöztünk a Gvadányi utcába, már Margit néni is velünk jött, és mi laktunk a kis szobában, ő lakott a nagyobbik szobában. Ez nekünk nagyon jól jött, mert mindig végeznünk kellett valami különmunkát ahhoz, hogy egyenesben legyünk és tudjuk fizetni, amit kell.

Ekkor vállaltuk el a jegyzetességet is. Ez azt jelentette, hogy én gépeltem a jegyzeteket – Zsiga bácsi jegyzeteit meg mikor kiét – stencilre a magam munkája mellett, és aztán Pista és Aranyos Zoltán, ők voltak akkor a jegyzetes iroda vezetői, sokszorosították azt, amit én legépeltem. Később pedig, mikor már Aranyos Zoltán Pestre került, ahol a zsinati Tanulmányi Osztály vezetője lett, a jegyzetést Pista vette át. A görög olvasókönyv második kiadását már én gépeltem stencilre. Miután Margit ott lakott nálunk, úgy csináltuk, hogy mi már ötkor keltünk és mentünk be a Kollégiumba, a jegyzetes irodába dolgozni. Fél nyolcig szinte egy fél műszakot ledolgoztunk. De szükségünk volt a pénzre, mert sok fizetnivalónk volt. Az Úristen a legnagyobb és legjobb rendező, nagyon örültünk neki, hogy a gyerekek felügyeletét is mindig szépen és megnyugtató módon meg tudtuk oldani. Margitot nagyon szerették a gyerekek, és amíg iskolába nem járt Klárka, István pedig óvodába nem ment, addig ott volt végig nálunk. Később az ő családjában is szükség volt rá. Akkor elment egy időre Debrecenből, de aztán visszakerült, mert Tóth Lajosék gyerekeire is ő vigyázott. Margittal tartottuk a kapcsolatot végig, még akkor is, mikor ebbe a lakásba költöztünk, az István útra.

Rágalmazási ügy

1972-ben történt egy kellemetlen eset. Akkoriban a Martonfalvi utcán laktunk, így az egyetemi templomi gyülekezethez tartoztunk, ahol Éliás József⁸⁷ nagytiszteletű úr volt a lelkesünk, aki körömszakadtáig ragaszkodott az Egyetemi Templomhoz. Ekkoriban indult el ellene a hajsza, és ez kiterjedt a családja tagjaira is, Ádám fia ellen is valaki gyalázkodó, ocsmány hangnemű, hangvétellű leveleket írt.

István fiunk másfél éves körül lehetett, amikor ősszel kaptam egy idézést a rendőrségre. El sem tudtuk képzelni, hogy miért, de természetesen elmentünk. Mentünk egyik szobából a másikba, míg végre leültettek és adtak egy papírt és egy tollat azzal, hogy írjam, amit diktálnak. Emlékszem, hogy volt benne egy ilyen mondat is, hogy „kutyából nem lesz szalonna”. Akkor és ott nem értettem az egészet. No, eltelt néhány hét, kaptam az írást, hogy az írásszakértő megállapította, hogy Éliás

Ádám ellen én írtam a névtelen leveleket, ami egy évtől öt évig terjedő börtönbüntetést von maga után. Mi a férjemmel szinte szóhoz sem jutottunk a döbbenettől, hiszen Éliás Ádám nekem nagyon kedves tanítványom volt a teológián. A férjem azt mondta, hogy miután azt nem mondhatják rád, hogy kicsapongó életet élsz, azt se, hogy alkoholista vagy, akkor jön ez a rágalom, és akire ezt mondják, azon bizony rajta is marad. Ő nagyon pesszimista volt a dologban. Én viszont ezt az egészet nem tudtam annyira komolyan venni, mert tudtam, hogy én nem csináltam ilyet.

Pista a Főigazgatói Irodában dolgozott, Kürti László volt akkor a főigazgató, elmondta neki is, hogy mi történt. Kürti mondta, hogy délután jön hozzá az egyházkerület jogtanácsosa, menjek el én is, és majd kitaláljuk együtt, mi legyen, ő fogja védeni az én ügyemet. Délután meg is jelent ő is, én is, Kürti irodájában leültünk. A főigazgató előadta, hogy azzal gyanúsítanak engem, hogy Éliás Ádám ellen én írkáltam a névtelen leveleket. Erre dr. Gaál István jogtanácsos azt mondja nekem: Mit levelezik maga Éliás Ádámmal? Erre nem szóltam semmit, de abban már biztos voltam, nem ő lesz az én védőügyvédem. Kürti is kissé indulatosan mondta neki, hogy nem én írkálom, hanem ezt állítják rólam, meg hogy kaptam ezt a levelet, amiben az van írva, hogy az írásszakértő – hogy ki volt az írásszakértő, azt nem írták oda – megállapította, hogy én írtam Éliás Ádám ellen a névtelen leveleket. Miután elment a jogtanácsos azt beszéltük Kürtivel, hogy majd kerítünk egy ügyvédet.

Elmentünk Zsiga bácsiékhoz, neki is elmondtuk a történetet. Természetesen el volt ámulva, és azt mondta, hogy ezt nem lehet annyiban hagyni, írásszakértő ide, írásszakértő oda, ezt az állítást meg kell támadni. Tudom, hogy ő is megtette aztán a maga lépését az ügyem jobbra fordulása ügyében.

Úgy éreztem, hogy Éliáséknak is tudniuk kell a dologról, úgyhogy meglátogattam őket és elmondtam nekik, hogy engem gyanúsítanak az Ádámnak írt levelek megírásával. Ők ezt nem tudták, nem győztek ők is csodálkozni, és azt mondták, hogy ők nagyon jól tudják, hogy ki írkálja Ádám ellen ezeket a leveleket. De nem azért csináltak belőle rendőrségi ügyet, hogy itt olyanokat zaklassanak, akiknek az ügghöz semmi közük sincs, hanem azt akarják, hogy derítse ki a rendőrség, hogy ki írta azokat a leveleket valójában, mert ennek addig nem lesz vége, míg rá nem bizonyítják az illetőre. Szóval ők nem feltételeztek rólam ilyesmit. Mi odatartoztunk

akkor ahhoz a gyülekezethez, gyerek-istentiszteletet is tartottam, meg Ádám nekem egy nagyon kedves tanítványom volt, akivel jó kapcsolatban voltunk.

Ezt követően még tovább léptem, mert elmentem az Állami Egyházügyi Hivatal⁸⁸ akkori vezetőjéhez, Kenderesi titkár úrhoz, és neki is elmondtam, mi történt. Vele ismertük egymást, mert mikor Zsiga bácsi dékán volt, a Dékáni Hivatalban többször találkoztunk, a fogadásokkor ott voltam, illetve mikor a Péter leveléből írt pályázatom első helyezett lett, azt mondta: „Látom, hogy nemcsak kitűnő kávét tud főzni, hanem kitűnő pályamunkát is tud írni”. Ez egy kedves gesztus volt a részéről. Én egyébként őt egy nagyon rendes embernek tartottam akkor is, meg mind a mai napig. Miután elmondtam neki, hogy milyen helyzetbe keveredtem, azt mondja nekem: „Ugyan tessék már írni egy pár sort, mert én ismerem azokat a leveleket”. Írtam egy pár sort. Ránézett az írásomra és azt mondta: „Én nem vagyok írásszakértő, de azt látom, hogy ennek az írásnak meg annak az írásnak semmi köze nincs egymáshoz”.

Még akkor hátravolt az, hogy keresnünk kellett egy ügyvédet, ami nem volt egyszerű, mert nem merték vállalni az ügyemet, úgy gondolkodtak, mint a férjem, hogy akire ezt mondják, azt azért mondják, hogy rajta is maradjon ez a vád. Mégis találtunk egy ügyvédet, Szeszák Gyulát, aki a kezébe vette az ügyet. Először neki sem akarták megmutatni a leveleket, de aztán később nem tehettek mást.

Egy nap aztán megjelent a Martonfalvi utcai lakásunknál egy rendőrtiszt és azt mondta, hogy valami írásomat adjam oda, mert felküldik Pestre a levelekkel együtt. Én meg úgy gondoltam, hogy a szakácsfüzetemnél semlegesebb írásom nincs, amibe a recepteket írtam, azt adtam oda neki, vigye. Időközben telt-múlt az idő, Éliás Ádámot is beidézték, aki a leghatározottabban tiltakozott az ellen, hogy rám ilyeneket mondjanak. Ő is és a szülei is elmondták, hogy tudják, hogy nekem ezekhez a levelekhez semmi közöm nincs. Tehát határozottan állást foglaltak mellettem. Nem tudom, hogy aztán mennyi idő telt el, de úgy őszől tavaszig húzódott ez az ügy. Míg egy napon megjelent egy rendőrtiszt, most már nem a Martonfalvi utcán, hanem a Kollégiumban, a Főigazgatói Irodában. Odament a férjemhez, kezében volt a receptes füzetem és azzal a szöveggel adta át neki, hogy ő kezdettől fogva tudta, hogy nekem ehhez a dologhoz semmi közöm nincs.

Mi tovább nem követtük a dolgot, fogalmam sincs, hogy végül kiderítették-e vagy sem, hogy ki írta azokat a leveleket. Nekem annyi volt a fontos, hogy Éliásék tudták,

hogy ki írja, és azt is tudták, hogy az nem én vagyok. Az volt a jó, hogy én annyira képtelenségnek tartottam az egész ügyet, hogy nem hittem, hogy komolyra fordulhat, és én majd szépen börtönbe vonulok. És ez a hozzáállás volt a jó, mert ha nagyon a hatása alá kerülök – mint ahogy kerülhettem volna éppen –, akkor rosszul is elsülhetett volna a dolog. Valakinek érdekében állt rám irányítani a figyelmet. Lehet, hogy volt olyan, aki úgy gondolta, hogy én már sok időt töltöttem a teológián, talán jobb lenne, ha már ő töltené ott az idejét, nem tudom. Mindenesetre az Éliás családnak én azóta is hálás vagyok. Most Máté, Ádám testvére itt presbiter nálunk, a Széchenyi-kertben. Szoktam is neki mondani, hogy sokat köszönhetek nekik, mert azért az nyilván döntő volt, hogy az Éliás család hogyan foglalt állást ebben a dologban.

Mindenesetre azt szűrtem le ebből is, hogy az igazságért küzdeni kell. Nem lehet feladni, hogy most akkor nincs mit csinálni, hanem ha az ember felülről vezetést kap, azt csinálja lépésről lépésre. Úgy gondolom, hogy ilyen indíttatásból mentünk el Kürtihez, Éliásékhoz, Zsiga bácsiékhoz, és így megtapasztalhattuk, hogy nemcsak rosszindulatú valakik vannak, akik azon munkálkodnak, hogy emberek életét megkeserítsék, hanem vannak sokan jóindulatú, jó szándékú emberek is, akik segítik a jó ügy kibontakozását. De ehhez az embernek magának is lépéseket kell tenni, hogy ami összegubancolódott, kibontakozzék.

Tanszékvezetői feladatok

1973-tól kezdve Zsiga bácsi tanulmányi szabadságon volt, és az egész tanszék az én vezetésem alá került. Amikor 1974-ben visszajött, folytatta a maga munkáját, de már úgy, hogy voltaképpen a mi közös munkánk folytatása nem ment tovább. Az övé volt másodévtől ötödévig minden évfolyam, nekem pedig már csak az első évfolyamot hagyták meg, hogy a görög nyelvet tanítsam, emellett a Zsinati Iroda tanulmányi előadója lettem. Azt kellett végezniem, ami ott éppen időszerű volt. Előkészítettük például a nyári konferenciákra a tanulmányi anyagot, valamint megszerveztük az őszi továbbképzőket. Ezen kívül elolvastuk az országos pályamunkákat, minősítettük őket, és annak alapján kapta meg ki-ki azt, amit érdemelt.

Több ízben tartottam előadásokat az Európai Női Fórumon, először itt Magyarországon, Mátraházán 1976-ban. Itt ismerkedtem meg Edit Zettlerrel, akivel egész életünkre szóló barátságot kötöttünk. 1979-ben a svájci Gwattban voltunk Pásztor Jánosnéval, ahol az előadásomban az imádság rendkívüli jelentőségén volt a hangsúly. 1982-ben ismét eljutottam Gwattba, majd 1983-ban Kijev volt ennek a fórumnak a székhelye. Előtte Moszkvában töltött néhány napot a magyar küldöttség, ahol láthattuk a város nevezetességeit. Moszkvából Kijevbe hálókocsiban utaztunk. Meglátogathattunk utunk során egy apácakolostort, valamint nagy hatással volt ránk az ortodox istentisztelet, amin részt vehettünk. Nekünk készítettek be széket a templomba, viszont az istentisztelet többi résztvevői, akik nagyon sokan voltak, végig álltak a meglehetősen hosszú istentiszteleten.

1985-ben Locarnoba (Svájc) kaptunk egy nyári üdülésre lehetőséget, ahol Aranyos Zoltán és felesége, Judit társaságában töltöttünk sok időt. Az intézet vezetője kérte, hogy számoljak be a nőkről szóló újszövetségi tanításról. Áhítatot is tartottam később. Miután Aranyos Zoltánék autóval voltak kinn, együtt kirándultunk sok szép helyre. Többek között eljutottunk egy III-IV. századból való kápolnához, amelyben térdeplővel ellátott keresztelési medence volt. Ebbe a fejüket lehetett bele hajtani azoknak, akik Krisztus követői lettek.

1984-ben Driebergenben, Hollandiában voltunk Juhász Zsófia barátnőmmel a női fórumon, 1989-ben pedig Arnoldshainban, Németországban, ahol az istenkép volt a konferencia főtémája. Jugoszláviában és Szlovákiában is többször tartottam meghívásukra előadásokat, igetanulmányokat. Az első Jugoszláviába vezető utunkon ismerkedtem meg T. Katona Zsuzsannával. Jól elbeszélgettünk, hasonlóan gondolkodtunk az élet dolgairól. Sok jó élménnyel gazdagodtam a külföldi útjaim során.

Váratlan fordulat – hátratétel szép csomagolásban

1978-ban hirtelen és nem kiszámítható módon, szeptember elején egyik reggel nyolc óra tájban jött Pásztor János – aki emlékezetem szerint akkor dékán volt –, hogy az a javaslatuk, vállaljam el az Újszövetségi Tanszék vezetését, mert Varga professzor úr nem maradhat tovább a tanszéken, ugyanis a görög szótár megírására kapott megbízást. Nekem az első reflexióm erre az volt, hogy semmiképpen nem. Mondta, hogy délig gondolkozhatok, de azt előrebocsátja, hogy ha én nem vállalom el a

tanszék vezetését, Varga Zsigmond akkor sem maradhat a tanszéken. Így történt. Én nem akartam az ő helyére törni, az én lelkiismeretem nem bírta volna el, hogy az ő helyére hirtelen odakerüljek. De mondom, az egészre egy délelőtti gondolkodási időt kaptam azzal, hogy mondhatok nemet, de abban a tudatban, hogy Varga Zsigmond akkor sem marad a tanszéken.

Ez az utóbbi momentum változtatta meg a döntésemet délre, mert arra gondoltam, hogy ha Varga Zsigmond nem lehet a tanszéken, akkor most ki lesz vajon. Így aztán inkább elvállaltam, és docensi minőségben kerültem a tanszék élére '78-ban, decemberben pedig megválasztottak rendes tanárnak. Kérték a tudományos munkáim jegyzékét, ahogy ez ilyenkor lenni szokott. '79. január lett, mire megkaptam a kinevezést és a hivatalos megbízást, így akkortól kezdve rendes tanárként vezettem az Újszövetségi Tanszéket.

Hogy mi lehetett az oka Varga Zsigmond eltávolításának? Azt valószínűsítem, hogy ő az egyház akkori vezetőségével nem árult egy gyékényen, hogy finoman fejezzem ki magam. Az ő koncepciója meg az egyházvezetés koncepciója nem egyezett. Bartha Tibor megoldása volt ez, ami úgy hangzott el annak idején: „Zsigám, nem akarom, hogy nyugdíjba menj lelkiképpen!” Akkor Zsiga bácsi még nem érzékelte, vagy nem is tudta értelmezni, hogy mi az, hogy lelkiképpen, de aztán világos lett, hogy ez az volt, hogy számítanak a munkájára a görög szótár megírásában, de a tanszékről el akarták távolítani. Természetesen a szótár megírása önmagában olyan komoly, nagy munka, amelyik teljesen igénybe veszi az embert, teljes energiájával, munkaképességével. De ő már jóval előtte megbízást kapott a szótár megírására, csak tényleg nem haladt előre. Ekkoriban már a tanári kar megosztása is elég szembeötlő volt, mert odakerült a Dékáni Hivatalban egy Fábíán Éva⁸⁹ nevű titkárnő, akiről nem lehetett tudni, hogy mit csinált, vagy mit nem csinált, de tény az, hogy az addig jó barátságban lévő Pákozdy professzor úr meg Zsiga bácsi – a tevékenységének köszönhetően, úgy vélem –, egyre jobban eltávolodtak egymástól. Zsiga bácsi egyébként nyolc évig volt dékán, ez is eléggé igénybe vette. 1974-től kezdve egyre szűkítették a mozgásterét. Először engem, a tanársegédjét vettek el mellőle a gyakorlatban, ő maga viszont ott maradt mindazokkal a feladatokkal a felsőbb évesek között, amit addig együtt csináltunk, és emellett kellett volna a szótárt írnia vagy éppen más teendőire időt fordítania. Mindez a leépítő folyamat a csúcsát 1978-ban érte el, azon a napon, amikor elküldték nyugdíjba, engem pedig felkértek a tanszék vezetésére.

A két családnak, a mienknek meg Zsiga bácsi családjának megmaradt végig, a gyerekekkel is a jó kapcsolatunk. Évával, a feleségével névnapot, születésnapot tartunk, meg ezen kívül is találkozunk, beszélünk. Az idők során hol ő vigyázott az én gyerekeimre, hol én vigyáztam az ő gyerekeire, úgyhogy a barátságunk töretlen maradt. Sokféle furcsa helyzetet teremtve próbálták aláásni a kapcsolatunkat, de mi azért túlláttunk ezeken a dolgokon. Zsiga bácsit pedig a későbbiekben minden héten hétfő délben, ebédszünetben meglátogattam, és akkor kicseréltük a gondolatainkat. Ez végig így volt egész életében, úgyhogy ő is mondta, hogy már sokféle fordulatot, kanyart megéltünk, de ez a kettőnk barátságát egyáltalán nem zavarta meg. Nekem az a véleményem, hogy az ő munkája sokaknak volt hasznára, ártani pedig nem ártott senkinek. A kapcsolatait mindig az emberek javára használta, igazi pataki típusú professzor volt itt Debrecenben, akinek mindig nyitva állt az ajtaja a diákjai előtt. Én tőle tanultam a legtöbbet.

A Doktorok Kollégiuma Újszövetségi Szekciójának vezetése

1979-ben a Doktorok Kollégiuma⁹⁰ Újszövetségi Szekciójának vezetésével is megbíztak, ezt a szolgálatot nyugdíjazásomig végeztem. Minden évben volt a Doktorok Kollégiumának egy évközi nagygyűlése, ahol minden szekciónak – ószövetségi, újszövetségi, gyakorlati teológia, rendszeres teológia –, teológiai diszciplínának volt egy csoportja meg egy vezetője, és a vezetőnek az volt a feladata, hogy elkészíti őszre a programot, felkéri az előadókat, a bibliatanulmányt tartókat az előadásaik megtartására. Reggel bibliatanulmánnyal kezdtük a napjainkat, este pedig áhítattal fejeztük be. Könyvismertetés is hozzátartozott a programhoz. Volt úgy, hogy a Zsinati Iroda Tanulmányi Osztályától kaptunk egy tanulmányi feladatot, hogy egy témával foglalkozzunk, ami akkor éppen a református egyház szempontjából fontos volt. Például a nők témája is így került napirendre. Egyébként pedig teljesen szabadon állíthattuk össze a programot.

A Doktorok Kollégiumának évközi szekcióülése mindig máshol volt megtartva, Pesterzsébeten, Csurgón, Esztergomban. Tudniillik, azok a lelkészek, akik részt vettek a Doktorok Kollégiumában, az évközi gyűlésekre meghívtak bennünket úgy, hogy a gyülekezetük látott el bennünket. Ezek az alkalmak hétfőn kezdődtek, és csütörtökön délben fejeződtek be. A gyülekezet gondoskodott a szállásról és a

kosztról is. Mi pedig esténként istentiszteletet tartottunk és hárman-négyen beszámoltak magukról és a munkájukról.

Saját otthon, a gyermekek felnövekedése

A Kollégiumtól az István útig

Mikor kiköltöztünk a Kollégiumból, először a Martonfalvi utcán laktunk egy másfél szobás lakásban, amiben a másfél szoba kisebb volt, mint a kollégiumi szobánk. Olyan konyhánk volt, hogy a fürdőszoba ajtót ki kellett nyitni, hogy világos legyen benne, mert világítása igen, de ablaka nem volt. Egy nagyon szerény kis asztalt lehetett beállítani a konyhába, olyan pici kis konyha volt. Amikor jöttek a gyerekek, csak azon törtük a fejünket, hogy tovább kell lépni, és akkor költöztünk tovább a Gvadányira egy kétszobás, nagy konyhás lakásba. A Gvadányi lakás árába belement a Martonfalvi lakás ára, és még édesanyámék is segítettek. Onnan kerültünk aztán ide, az István útra. Mondták is, mikor készültünk eljönni: nem sajnáljuk otthagyni a Nagyerdőt? Mondtuk, hogy az erdőt sajnáljuk, de az egy kétszobás lakás volt, és ahogy a gyerekek nőttek, kellett már, hogy egy nagyobbat keressünk. Aztán mikor Svájcban hazajött Pista, akkor kezdtünk lakásokat nézegetni. Zsiga bácsi felesége Éva hívta fel a figyelmünket az István úti lakásokra, mind a két fia Péter és Pali családjukkal együtt már ott laktak. Ezek új épületek voltak, mi az István út 119. II. emelet 6. sz. lakására találtunk, ahová elsőként költöztünk be. Itt mindenkinek volt egy szobája. Ebbe a lakásba belement a Gvadányi ára, és még OTP kölcsönt is fel kellett vennünk, hogy kifizethessük. Amikor aztán lehetett egy összegben később a kölcsönt törleszteni, akkor ezt meg is tettük. De nagyon jó volt, hogy a Gvadányiból tovább tudtunk lépni, mert ott a negyedik emeleten laktunk, és nem volt lift, itt pedig a második emeletre költöztünk, és itt van lift is. Ez nem lebecsülendő, mert az ember, mikor megy haza, általában nem csak egy kis kézitáskával megy, hanem cipekedik. Jó csere volt ez, szóval az Úristen vezetett bennünket ebben is mindig tovább.

A férjem az 1981/82. tanévben lehetőséget kapott arra, hogy Bazelben végezze tanulmányait. Mivel 1982. tavaszán az Európai Női Fórumon a svájci Gwattban tartottam előadást, találkozhattunk és néhány napot együtt tölthettünk Svájcban. Ösztöndíjas évének utolsó heteit az egész család kinn tölthette vele Davosban. Gyermekeink nagyon élvezték ezt a hangulatos nyaralást, hiszen bejártuk szinte egész Svájcot velük. Voltunk Zürichben, Bazelben, St. Gallenben és Genfben is.

Svájcban élt Szabó István, Sándor bátyánk legkisebb fia a feleségével, ők is meghívtak bennünket magukhoz. Kislányunk édesapja kérésére eljártszotta a Für Eliset vendégeskedésünk alkalmával.

Volt lehetőségünk arra is, hogy meglátogassuk Edit Zettler barátnőmet, akinek a családjával is jó barátságban voltunk. Edittel még a Mátraházán, egy 1976-ban rendezett nemzetközi női konferencián ismerkedtem meg, és életre szóló barátság lett a találkozásunkból. Mi is meglátogattuk őket, ők is eljöttek hozzánk nyaralni. Férjemnek az ösztöndíjas éve alatt nagyon sokat segítettek. Külföldi teológiai könyveink gyarapításában intenzíven részt vettek, ugyanis minden karácsonykor megajándékoztuk egymást, tőlük ilyenkor és más ünnepekkor is teológiai könyveket kaptunk.

A férjem különösen érdeklődött a szép érmék és kisgrafikák iránt. Bekapcsolódott a Kisgrafika Barátok körébe, amelynek akkor Budapesten dr. Semsey Andor volt a vezetője. Nagyon szép gyűjteménye volt, sok kiállítást rendezett különböző felkérésekre.

Minden évben volt színházbérletünk, nagyon jó előadásokat nézhettünk meg évről évre. Mikor a gyermekeink kicsik voltak, Simon Mari, a férjem unokatestvére, és a teológák közül vigyázott rájuk valaki, amíg mi színházban voltunk. Egy aranyos történet maradt fenn ebből az időszakból, mert tanítványomnak, Szabó Masának – saját elmondása szerint – nem volt sikere a kisfiunknál, pedig még a pulóveremet is felvette azért, hogy megvigasztalja, ami egy jó ötlet volt, de sajnos István fiam túlságosan jól ismerte a pulóver tulajdonosát, így csak a fáradtságtól álomba szenderülése vetett véget a nehéz estének.

Családi szokások

Az esti áhítat rendszeres volt a családukban. A gyerekekkel egy holland gyermekbiblia történeteit olvastuk, igyekeztem az énekeskönyvünk énekeit is megtanítani velük. Később a debreceni nyári kántorképző tanfolyam lelkes tanulói lettek, Berkesi Sándor tanár urat nagyon megszerették. Ezeken az alkalmakon igen jól érezték magukat. Úgy emlékszem, hogy Kovách Péter segített nekik a zsoltárok tanulásában.

A férjemmel esténként a bibliaolvasó kalauz útmutatása alapján olvastuk el a következő napi igét a közös imádságunk előtt. Ez a gyakorlat azért alakult így, mert reggel kevés lett volna erre az időnk. Délben igyekeztünk haza, együtt ebédeltünk. Miután mindig megfőztem előző este, délben csak melegíteni kellett az ebédet. Mikor a fiúinternátus igazgatója lett az uram, és járt volna neki két ebéd, akkor is ragaszkodott a házi koszthoz, persze én is.

Pista 1984. februárjában szerzett doktorátust a Debreceni Egyetemen. Doktorrá avatásán és az ünnepi ebéden családunk tagjain kívül barátaink is sokan részt vettek. Ezután sem hagyta abba a tudományos munkát, Bölcskei Gusztávval⁹¹ együtt szerkesztették meg az „Idegen eredetű vallási szavak és fogalmak szótára” c. kötetet, ami 1991-ben jelent meg Ujváry Zoltán szerkesztésében.

A későbbiekben azonban úgy alakultak a körülmények, hogy kilépett az egyházi szolgálatból. Nagyon sajnálom, hogy nem tudtam úgy mellette lenni, ahogyan arra neki szüksége lett volna. Ez egy nagyon nehéz szakasza volt az életünknek, aminek a végén úgy döntött, hogy Debrecenből is elmegy „egy időre”, mondta ő. Két év híján három évtizedet éltünk együtt. Ez után az „egy idő” eltelt, és 2002-ben ért véget.

A férjem a tudományos munkáját nem hagyta abba akkor sem, amikor világi pályára lépett. Ezt tanúsítják azok a kitüntetések is, amelyeket kapott. Például a Gömör-szőlősi Emlékbizottságtól Tompa Mihály emlékérmet kapott 2009-ben. Ugyanebben az évben Pro Gömör-Gömörért kitüntetést nyert. A szülőföldje iránti szeretete indította arra, hogy érte munkálkodjék folyamatosan. Ezért méltánylást is nyert, sokféle módon. 2011-ben a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Herman Ottó Múzeum Putnokon Herman Ottó díjjal tüntette ki.

Időközben a gyermekek lassan felnőttek. Klárka elvégezte a könyvtárszakot az egyetemen, jelenleg a teológia szakkönyvtárában dolgozik. Férjhez ment Sípos Sándorhoz, három gyermekük született: Annamária, Bence és Kristóf. Annamária unokámnak már van egy táncművészeti főiskolai diplomája, de most is tanul a Debreceni Református Hittudományi Egyetem tanítóképző karán, Kristóf elsőéves mérnök hallgató a Debreceni Egyetemen, Bence pedig a szakács szakközépiskolában ebben az esztendőben végez.

István fiam a Református Gimnáziumban érettségizett. Két dolog foglalkoztatta őt, a történelem és a teológia. Korsós Bálint⁹² volt a történelemtanára, akit nagyon

szeretett. Végül a teológia mellett döntött, édesapja kérésére azonban kihagyott egy évet, de ezalatt az egy év alatt is kitartott a teológia mellett. A kollégiumi levéltárban dolgozott, ekkor a levéltár igazgatója Kormos László volt. Ebben az időszakban készültek fel barátjával, Juhász Róberttel a felvételi vizsgára. A budapesti teológiára jelentkezett, mert azt mondta, hogy ő sem az előnyét, sem a hátrányát nem akarja élvezni annak, ahogy bennünket, a szüleit a Kollégiumban elkönyveltek. Ott a siker az ő sikere, a kudarc az ő kudarca lesz. Én meg egyetértettem vele. Ősszel el kellett mennie katonának, Ceglédre került, ahol meg is látogattuk. Kustár Zoltán vitt el bennünket autóval, aki előzőleg szintén Cegléden volt katona, ezért ott ismerős volt. Decemberben került ki István a laktanyából polgári szolgálatra, Debrecenbe, szintén a Kollégium Levéltárába, ahol már előzőleg is dolgozott.

Ezután rendben elvégezte a teológiát Budapesten. A teológiai évek alatt ismerkedett meg egy gyülekezeti gyakorlat alkalmával Teleki Máriával, aki akkor Szigetváron segédlelkész volt. A találkozásból házasság lett. Baranyában kezdték a közös szolgálatukat, Nagydobszán, Kisdobszán és még a hozzájuk tartozó gyülekezetekben. Megszülettek a gyermekeik: Luca Imola, Viola Dóra, Virág Zsófia, Lotti Lilla. Később átkerültek Paksra lelkésznek, most is ott szolgálnak.

István fiam igehirdetéseinek gyűjteménye

Kern Sándor, a paksi gyülekezet gondnoka írt előszót Lenkey István: Értünk. Igemagyarázatok bibliaköri feldolgozásra c. kötete elé. Talán jobb lesz, ha az ő előszavát idézem saját gyermekem szolgálatairól szólva: „Az első tíz év. Ennyi idő telt el a beiktatás óta. Hívtuk, és jött, hogy szolgáljon. Elsősorban Istent, aki mindnyájunk fölött való. Másodsorban a gyülekezetet. Szolgálatában fáradságot, saját gyötörtséget nem tekintve állt helyt, másként talán nem is tudná tenni a dolgát nap-nap után. Hétféteken egyre jobban megtelik a templom. Egyre többen vagyunk, akik nem tudjuk elképzelni a vasárnapot, vagy az azon túli ünnepnapot igehirdetés nélkül. Néhány nap múlva a bibliakörön újraolvassuk az elhangzott prédikációt. Még egyszer, a segítő kérdések vezetésével újragondoljuk, mit jelent a mi életünkben az elhangzott ige, és a hozzáfűzött magyarázat. Néha nagyon szíven ütött az intelem – talán mert magunkra ismertünk a tévelygő, avagy szenvedő személyekben, történetekben. Máskor úgy éreztük, nem rólunk szólt a prédikáció és a magyarázat. Mégis jó volt meghallgatni, eszünkbe és szívünkbe bevésni. Mert mindig épített, mindig irányt mutatott. A 10 év alatt elhangzott igehirdetésekből válogattuk össze a

könyv anyagát. A nekünk, bibliakörös gyülekezeti tagoknak legjobban tetsző, bennünket legjobban megérintő prédikációkból foglaltunk össze egy csokrot. Azoknak ajánlva, akik keresnek, hisznek, s nyitott szívvel fogadják mindenható Urunk akaratát, szeretetét.”

Vendégkönyvünk tanúsága szerint...

Jó barátságba kerültem Kormosné Icával, a nagyerdei gyülekezet lelkészének feleségével, aki a levéltárban dolgozott, később pedig Petőné Ágival, aki nyelvi lektor volt a teológián. Velük, akárcsak Varga Zsigmondné Évával, most is tartom a kapcsolatot.

A Kollégiumban is, később pedig ebben az István úti lakásunkban is tartottunk úgynevezett baráti estéket. Van egy vendégkönyvünk, abban benne van, hogy ki mindenki járt nálunk az évek során. Akkor nyitottuk, amikor megesküdtünk. Két igével kezdődik: a férjem életének vezérigéje az, hogy: *„De én és az én házam népe az Urat szolgáljuk!” [Józsua 24, 15b].* Az enyém pedig: *„Azt pedig tudjuk, hogy akik Istent szeretik, azoknak minden javukra szolgál...” [Róma 8,28a]*

Baráti estéket a 80-as évektől havonta tartottunk, egyrészt barátoknak, másrészt a teológus ifjúság egy csoportjának „Lenkeyék csütörtöki teája” címmel, ahová Szilágyi Imre grafikus művész linometszetes meghívójával invitáltuk vendégeinket. A tea és pogácsa mellett meghívott előadó vendégeink munkájukról, hivatásukról beszélgettek a résztvevőkkel, és feleltek a feltett kérdésekre. Vendégelőadóink voltak pl. a nyugalomban lévő teológiai tanáraink közül Török István és Varga Zsigmond JI, a Kossuth Lajos Tudományegyetem tanárai közül Bajkó Mátyás⁹³, Bitskey István⁹⁴, Görömbei András⁹⁵, Ujváry Zoltán⁹⁶ professzorok, a Mozgáskorlátozottak Egyesületének a PIREMON Kisvállalata igazgatója, dr. Gere Kálmán, és sokan mások.

A mindenkori elsőéves teológiai hallgatókat két vagy három csoportban hívtuk meg az otthonunkba. 1989-ben a második csoport tagjaiként voltak a vendégeink a vendégkönyv szerint: *Perge Tímea, Sági Anikó, Szűcs József Csaba, Végh Miklós, Kustár Zoltán, Falucskai Zoltán, Görgei Géza, Németh Erzsébet, Saja Zsolt, Kiss Rabata Zsolt, Koós Lóránt, Oláh Noémi, Kántájev Gyöngyi.* A köszönetet sokféle szép beírás örököltette meg, köztük a Zán Sándoré: *„Boldogok a tiszta szívűek, mert*

ők az Istent meglátják” [Máté 5,8] Battyányi Géza annak a kívánságának adott hangot, hogy: *„Remélem jövőre újra, együtt, ugyanitt!”* Kozma Mihály ezt írta: *„Nagyon szépen köszönjük ezt a „családias” hangulatot.”* Szabó Gabriella évfolyamából valaki megjegyezte – lehet, hogy éppen az üresen maradt tálak magyarázataként –, hogy: *„Az első évfolyam süteménypusztító.”* Győri Márta beírása évfolyamának tagjai nevében és aláírásával együtt ez: *„Hálásan köszönjük a meghívást Klárika néninek, aki nem csak jó görög tanár, hanem nagyszerű konyhatündér is! Nagyon finom volt a húsos palacsinta. Sok szeretettel 2000. febr. 28. A „Nagy osztály” tagjai.”* Nemcsak csoportosan és meghívás alapján lehetett bennünket meglátogatni, hanem egyéneként is. Ezzel a lehetőséggel is éltek hallgatónk.

A tanári kar tagjai 1999. október 19-én látogattak meg bennünket. A bejegyzésük a következő: *„Köszönet Klárika néninek a szeretetteljes hívásért és a tanári kari agapéért, áldást kívánva és igaz tisztelettel: Fekete Károly, Gaál Sándor, Takács Előd, Kustár Zoltán, Papp Attiláné, Pethő Lajosné, Baráth Béla, Kustárné Almási Zsuzsanna, Balog Margit, Marjovszky Tibor, Bodó Sára, Fazekas Sándor.”*

Jó élmények tanítványaimmal

Az évfolyamom tagjaival minden évben rendeztünk évfolyam kirándulásokat a környező országok területére. Barcza János volt az egyik busz vezetője, amikor Kárpátaljára mentünk az évfolyamommal, az idegenvezető pedig Pista. Az évfolyam tagjai közé tartozott Zán Sándor, Zsukovszky Miklós, Kádár Jenő, az ő ötletük volt, hogy rendezzük meg ezt a kirándulást. Jó volt, szép volt, de jó volt az az egy is, amikor nem hagytuk el hazánk határait, hanem Mátraházára mentünk. Ez azért volt előtte nagyon izgalmas, mert a hét elején elment a hangom. Az órákat azért nem hagytuk el, hanem megkértem Vadnai Zoltánt, hogy tartsa meg az alkalmat, amin én is ott leszek, csak éppen beszélni nem fogok. Odaadtam neki a jegyzetemet. Szépen felkészült. Már akkor arra gondoltam, hogy milyen jó lenne, ha Balog Margittal együtt majd az Újszövetségi Tanszékre kerülhetnének. Mire a vasárnapi istentisztelet megtartására került a sor visszajött a hangom. Ekkor a lekción olvassáiba bevontam az évfolyamomat is.

Nők az Újszövetségben — Újszövetség a nőkről

A nőkről szóló igék tanulmányozása

Mikor a tanulmányi osztály előadója voltam, akkor is foglalkoztam ezzel a témával szabadidőmben, 1978 után pedig nagyon intenzíven, és így született meg a *Nők az Újszövetségben – Újszövetség a nőkről* című doktori disszertációm.

Ennek az az előzménye, hogy Pásztor Jánosék kint voltak valamilyen nemzetközi konferencián Bartha Tibor püspökkel együtt, aki akkor szembesült azzal, hogy már több református egyházban a nők teljes jogú szolgatársak a férfiakkal és a gyülekezetben minden szolgálatot végezhetnek. A külföldi útjaink során mi magunk is találkoztunk női püspökkel. Mikor hazajöttek azt mondta nekik Bartha Tibor, hogy nézzétek meg már akkor pontosan, hogy mit is mond a Biblia a női lelkészségről. Mikor nekem erről Pásztorék beszámoltak, akkor én már doktorálni akartam ugyan, de eszembe sem jutott ez a téma, hiszen engem is áthatott a korszellem és én is úgy gondoltam, hogy hát ott van a Bibliában, hogy a nők hallgassanak, és az is ott van, hogy a tanítást az asszonyoknak nem engedem meg. Akkor Berekfürdőn Pásztor Jánosné kért tőlem négy igetanulmányt, amit Máriáról, Mártáról, Tábitáról és Fébéről meg is írtam. És amikor Fébével elkezdtem foglalkozni, akkor döbbsentem rá, hogy a szövegben az van, hogy *Fébé, a kenkreai gyülekezet szolgája*. Ugyanaz a fogalom szerepel a neve mellett, mint Pál apostol, Titusz vagy Timóteus meg a többi neve mellett. Nem a kenkreai gyülekezet szolgálóleánya, hanem *szolgája*.

Ezt követően kezdtem el mélyebben foglalkozni az ebben a témában folyton hangoztatott két ige jelentéstartalmával. Az egyik: „*a nők hallgassanak a gyülekezetben*” [1Kor 14,34], a másik pedig: „*a tanítást az asszonyoknak nem engedem meg*” [1Tim 2,12]. Foglalkozni is kellett vele, mert egyre többen jöttek lányok a teológiára elhívás alapján, a gyülekezetekbe pedig úgy helyezték ki őket, hogy a sákramentumokat⁹⁷ nem szolgáltatathatják ki, esküvőt, temetést nem végezhetnek. Ez logikusnak nem tűnt akkor sem, mert az Újszövetség ezen a két helyen is arról beszél, hogy *a tanítást* nem engedem meg, a tanítást viszont mindig megengedték az egyház vezetői, és a Zsinat ez ellen nem szólt egy szót se. Summa summarum, elkezdtem foglalkozni ezzel a két igehellyel is, hogy akkor mi is a helyzet a nőkkel az Újszövetségben.

Az első korinthusi levélben arról beszél az apostol, hogy ha egy asszony tanít vagy prófétál, vagy imádkozik, akkor kösse be a fejét. Tehát ez azt jelenti, hogy prófétálhat, imádkozhat, ami gyülekezeti szolgálatot jelent, csak legyen a külső megjelenése is a hivatásához méltó. Abban a korban a tisztességes nők úgy jelentek meg a közéletben, hogy be volt kötve a fejük. A ledér nőkre volt az jellemző, hogy hajadonfőtt jelentek meg. Tehát ez egy korhoz kötött útmutatás, de az apostol azt nem vonja kétségbe, hogy valaki imádkozhat és prófétálhat a gyülekezetben, ami pedig liturgikus szolgálatot jelent. Tehát ezt mondja az első korinthusi levél 11. részében.

A 14. részben áll az, hogy a nők hallgassanak a gyülekezetben, ne beszéljenek. Ennek a feloldása viszont az, hogy az apostol először szól az istentisztelet rendjéről, és szól azokról az asszonyokról, akik elhívást kaptak erre a szolgálatra, tehát, hogy úgy mondjam, a karizmával rendelkező, karizmatikus asszonyokról. A későbbiekben pedig megszólítja a gyülekezet valamennyi tagját, és arról van szó, hogy az asszonyok *ne beszélgessenek* a gyülekezetben. Ami érthető útmutatás, tudniillik ott sok minden elhangozhatott olyan, ami a férfiaknak evidens volt, mert ők tanulhattak, meg műveltebbek voltak minden téren, mint a nők, és a nőknek pedig azt a tanácsot adja, ami ott is van a szövegben, hogy ne beszélgessenek, hanem ha valamit nem tudnak, akkor otthon kérdezzék meg a férjüktől. Nyilván arról van szó, hogy ne zavarják a közbeszólásaikkal, beszélgetéseikkel az istentisztelet jó rendjét.

Az egyházi közvélemény erre az ígére hivatkozott egyfelől. De írom aztán, hogy a vaslogikával rendelkező Pál apostol nem engedhetett volna meg magának egy ilyen ellentmondást, hogy a 11. részben még azt mondja, ha egy nő imádkozik vagy prófétál, akkor kösse be a fejét, és úgy tegye ezt. Tehát nem azt mondja, hogy márpedig erről szó sem lehet, hanem hogy a maga gyülekezeti funkciójához – a mai kifejezéssel élve – méltó legyen a külső megjelenése is. És ez egy logikus követelmény. A másik helyen, három résszel később pedig pontosan az ellenkezőjét mondja? – Nem! A levél összefüggéséből is nyilvánvaló, hogy ott először megszólítja azokat az asszonyokat, akik arra kaptak elhívást, hogy gyülekezeti szolgálatot végezzenek, három résszel később pedig szól az egész gyülekezet valamennyi tagjához, és az asszonyoknak azt mondja, hogy ne beszélgessenek. A két ige is egészen más, mert prófétálni, ígét hirdetni vagy beszélgetni, az nem azonos!

Timótheus levelében a család jó rendjéről van szó, és hogy a munkamegosztás legyen az, hogy a nők a gyerekek körül lássák el a maguk teendőjét, és a tanítás – ószövetségi háttérből érkezvén –, már hatéves kortól az apának a feladata. Ez egyrészt megint a családon belüli jó rend megtartásáról szól, másrészt pedig lehet arról is szó, hogy a környező hatás alatt esetleg a feminista mozgalmak tévtanításától akarja óvni a gyülekezetet az apostol, és ez egy időleges tiltás lehetett, de korántsem egyszer s mindenkorra szóló útmutatás. Hogyha az asszonyok visszaélnék a nekik adott lehetőséggel, és már nem a tiszta evangéliumnak a szócsovei, hanem a környezet furcsa tanításait, tévtanításait viszik be a gyülekezetbe, akkor álljanak le – ez megint egy korhoz kötött útmutatás.

Ez a kétféle magyarázat születik meg a nyugati kommentársorozatok alapján, és mind a kettőnek lehet realitása, de a második esetben az, hogy *a tanítást az asszonynak nem engedem meg*, lehet egy időleges, a tévtanítástól óvó intézkedés, és korántsem egy általános érvényű parancs.

No, de az volt a pikantériája a dolognak, hogy az egyházakban a tanítás nemhogy folyamatosan ment, hanem túlnyomóan az asszonyok, a nők feladata volt, tehát tanítani mindig lehetett tulajdonképpen. Arra nézve meg sehol semmiféle útmutatás nincs, hogy sákramentumokat nem lehet kiszolgáltatniuk, vagy temetést, esküvőt nem lehet végezniük. Erre nézve sehol nincs szó szerinti eligazítás, sőt, amikor az úrvacsoráról tanít, akkor azt mondja – az egész gyülekezetet megszólítva –, hogy *„Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!” [1Korinthus 11, 24]* – és nincs ilyen, hogy kivéve az asszonyokat. A Krisztus fősége alatt tehát nem számít, hogy ki a férfi meg ki a nő, hanem az az új rend érvényes, hogy mindnyájan egyek vagytok a Krisztusban! Tehát nem a teremtésbeli adottsága határozza meg egy gyülekezeti tagnak, hogy milyen szolgálatot végezzen, hanem az, hogy mire kapott elhívást, mire szól a lelki ajándéka. Mert a férfiak sem a maguk teremtésbeli adottságai alapján hirdetik a Krisztust, és a nőkre ugyanez érvényes, hanem annak alapján, ahogy felkészültek, és a Szentlélek ajándékát kapták, tehát megfelelő szakmai ismeret és felhatalmazás alapján a szolgálatra. És ez a döntő: ki, milyen kegyelmi ajándékot kapott, a szerint szolgáljon!

A Nők az Újszövetségben — Újszövetség a nőkről című disszertációmban 12 pontban foglalom össze azokat a szempontokat, amelyek megvilágítják az újszövetségi tanítást e kérdést illetően.

Jézus meggyógyítja a kapernaumi százados szolgáját és meggyógyítja a kananeus asszony leányát. Ezekre nem figyel addig az ember, amíg nem foglalkozik a témával, de egészen egyértelmű, hogy Krisztus új korszakot hozott, és minden ember számára ugyanazt a lehetőséget nyújtja, ugyanazt a feltételt határozza meg. Tehát nem nemek szerint tesz különbséget, és nem igazolja egyetlen embernek a hátrányos helyzetét sem. Abban a korban a vámszedők eléggé kirekesztődtek a közéletből, a leprások meg a különböző betegségeket hordozók nem lehettek ott az istentiszteleten, mert tisztátalanoknak számítottak. Jézus pedig ezt úgy oldja meg, hogy meggyógyítja őket, tehát ő helyreigazítja azt, ami a bűn miatt romlott el, akár egyéni életében az embernek, akár egy közösség életében, és nem igazolja egyetlen embernek sem a maga hátrányos helyzetét. Orvos sem lehetett volna az akkori Isten népének tagja, meg fel van sorolva egy csomó foglalkozás, akik tevékenységük, hivatásuk miatt nem tartozhattak oda Isten népéhez. Úgyhogy Jézussal új korszak jelent meg, amit egyrészt azzal is jelez, hogy az ő környezetében ott lehet mindenki, férfiak és nők egyaránt.

Sőt a Lukács 8,2-3⁹⁸ arról szól, hogy járta Galilea városait és falvait, és ott voltak vele a tanítványok meg néhány asszony, akiket megszabadított, és sokan mások, olyan asszonyok is, akik pedig vagyonukból szolgáltak neki. Tehát ott volt a tizenkettő meg néhány asszony, akik együtt járták vele Galilea városait és falvait, és ott voltak aztán sokan mások, akik pedig vagyonukból szolgáltak, tehát az anyagi háttérét biztosították annak, hogy ők hirdethessék az evangéliumot. Van tehát néhány asszony, aki mindennek tanúja, ugyanúgy, mint a tizenkettő, pedig abban a korban ilyesmi nem volt, hogy egy rabbinak női tanítványai legyenek, vagy ott legyenek a kíséretében. Jézus körül pedig ott voltak, és végig tanúi voltak nemcsak messiási munkájának, tehát tanításainak, gyógyításainak, hanem a szenvedésének, kereszthalálának, sőt a feltámadásának is. Az üres sír első tanúi – és mindegyik evangélium ezt jegyezte fel – az asszonyok! Jézus az asszonyoknak mondja, Magdalai Máriának mondja, hogy menjen, és jelentse a jó hírt a tizenegynek, tehát az új korszakot azzal is jelzi, hogy lehet egy asszony a jó hír hirdetője, az evangélium hirdetője.

Hát mi az evangélium, ha nem az, hogy feltámadt a halálból Jézus? És ő küldi az asszonyokat! Mondhatta volna, hogy majd én megyek. Később ment is, de előtte elküldte az asszonyokat, hogy mondjátok meg a tizenegynek! Ez egyformán meg van

írva minden evangéliumban. És az is, hogy lehetett volna úgy rendezni, hogy történetesen Péter meg János megy először a nyitott sírhoz, de nem így történt. Ez a nagy Rendezőnek a munkája volt azért. Új korszak kezdődött, s ennek az új korszaknak a jelzése azzal is megtörténik, hogy Krisztusban tényleg nincs többé férfi és nő, hanem ki milyen kegyelmi ajándékot kapott, a szerint kapcsolódjon be a Krisztus követésére hívogatók sorába.

Akkoriban egy zsidó férfi azzal kezdte a napi imádságát, hogy – többek között – hálát ad az Istennek azért, hogy férfinak teremtette és nem asszonynak. Ez volt a közgondolkodás! Jézus ezt a korabeli felfogást tette helyére, mert kezdetben, a teremtés alkalmával együtt kapja a férfi meg a nő a feladatot. Hiszen férfivá és nővé teremtette őket az Úr, és azt mondja, hogy uralkodjatok a földön, vigyázzatok rá, sokasodjatok, szaporodjatok! Ez a parancs kettőjüknek, együtt szól. Lehet ez ellen a teremtési rend ellen is ágálni, de ez az isteni rend, és az jó, ha az ember követi ezt a rendet. A bűneset az emberiség sorsát negatívra fordította, de az a kegyelme a Mindenhatónak, hogy az embert nem hagyta magára, hogy amit elrontott, annak végzetesen vállalja a következményét, hanem igaz, hogy nem marad a bűn, a Vele szemben tanúsított engedetlenség következmény nélkül, de a kegyelem nagyobb, mert a munkát végezheti. Igaz, hogy a föld bogáncsot is terem, szóval fáradságos lett a munka. És az is igaz, hogy az asszony szülhet, bár az fájdalommal jár. A bűn háttérében lévő ellenségnek viszont azt mondja, hogy az asszony magva a kígyó fejére tapos, tehát a megsemmisítő ítélet nem az embernek szól, hanem annak, aki a háttérében van, hogy az embert ellene hangolja.

Diskurzus a nőkről szóló bibliai tanításról – a vitától a zsinati döntésig

1980-ban szereztem doktorátust „summa cum laude” minősítéssel. Mikor megírtam a disszertációmát ősszel, átvittem Bartha püspök úrnak, aki azt kérte, hogy a *Reformátusok Lapjának* januári számában legyen egy vitaindító írásom, számoljak be a kutatásom eredményéről. Így is történt, nagyjából 12 főbb pontot közöltem azzal, hogy mindenki hozzászólhat. Hozzá is szóltak nagyon sokan, legalább egy fél éven át érkeztek a hozzászólások, folyt a diskurzus. Ezen felül minden évben voltak lelkészkonferenciák Berekfürdőn, ahol egy-egy egyházmegye lelkészei megjelentek. Mi Pásztor Jánossal együtt mentünk ezekre az alkalmakra, aki a Vallástörténeti és Bibliai Teológiai Tanszéknek volt a tanszékvezető professzora. Ő a maga témájából tartott egy előadást, én pedig a nőkről az Újszövetségben. Akkoriban ez volt a fő

téma, és szinte minden héten mentünk a különböző egyházmegyék lelkészeinek előadni a kutatásom eredményét. Hozzá lehetett szólni. Voltak, akik értették, hogy miről van szó és meggyőzhetőek voltak, és voltak, akik nem, akiket a tradíció annyira megkötözött, hogy nem tudtak túllépni rajta, a bibliai tanítás irányába képtelenek voltak elmozdulni.

Érvként azt hozták fel, hogy a Jézus által kiválasztott tizenkét tanítvány között nem volt nő. Én akkor megkérdeztem: és hány pogány van a tizenkettő között? Ugye a tizenkettőt Izrael 12 törzse helyreállításának a szimbólumaként választotta ki Jézus Izrael tagjai közül. És utána pedig az új korszakban már igaz, hogy majd Izrael helyreáll, de úgy áll helyre, hogy sokan eljönnek napkeletről, napnyugatról, vagyis a népek világából, és letelepednek azzal az Izráellel, akinek a tizenkettő a szimbóluma és az ígéretek beteljesíti a Mindenható. És ahogy nem volt a 12 között nő, ugyanúgy a népek fiaiból sem volt egy sem, a pogányok közül sem volt senki. Úgyhogy ez volt az én ellenérvem azok részére, akik ezt hozták fel érvként a nők szolgálata ellen.

Egyébként a nagy többséget sikerült meggyőznöm. De mind a mai napig vannak olyanok, akik nem meggyőzhetőek, pedig mondom, a bibliai tanítás alapján nem tartható ez az állítás. Mert a gyülekezet tagjai között ott lehetnek a nők és a férfiak azonos módon, és mindenkivel szemben ez a követelmény, hogy *térjete meg, mert itt van Isten országa* [Márk 1, 15], és nincs ott, hogy kivéve a nőket! Úgyhogy, ha gyülekezeti tag lehet egyenjogú a férfiakkal együtt – és mi az egyetemes papság elvét valljuk –, akkor tényleg úgy kell lennie, ahogy a Biblia mondja, hogy ki-ki ebből a társaságból, amit úgy hívunk, hogy egyház vagy gyülekezet, amilyen ajándékot kapott, a szerint álljon be az egyház építésébe.

Ezekon a berekfürdői konferenciákon hétről hétre testvéri, baráti légkörben folyt a vita. A hitvallásaink, amelyek nem akarnak egy második Bibliaként megjelenni, azt írják, hogy aki pedig jobbra tanít,⁹⁹ annak a tanítása előtt meg kell hajolni, és tovább kell lépni. Úgyhogy világos lett, hogy a nőkről szóló beszéd alapja a Jézus tanítása, aki az új korszakot azzal is jelezte, hogy a jó hírt először asszonyokra bízta.

A végső döntést a Zsinat mondta ki a Zsinat Elnöke javaslata alapján, és ott már többségben voltak azok, akik elfogadták, hogy tényleg ez az újszövetségi tanítás. Ezt

követően 1988-ban volt az első lelkészszentelés itt Tiszántúlon, ahol felszentelték az addig teológiát végzett nőket, köztük engem is.

Rossz gyakorlatnak vetett véget a zsinati döntés

Fontos volt mindezt rendbe tenni magamban is, mert addig abszolút nem foglalkoztam ezzel a témával, viszont kezdett nyomasztóvá válni, hogy egyre több a nő a teológián, akinek a teológia elvégzése után több szempontból is meg van kötve a keze, a szolgálati lehetőségeinket ugyanis beszűkítette az egyház, amit a saját bőrünkön tapasztaltunk. Amikor még mi jelentkeztünk – mi voltunk nagyjából az elsők, bár volt mindig egy-kettő, de ilyen nagy létszámmal először mi voltunk az ötvenes években –, akkor még legációba is úgy mehettünk, hogy előtte megkérdezték, melyik gyülekezet fogad női legátust is. De volt mindig elég hely, ahova mehettünk, sőt, azt lehet mondani, hogy a gyülekezetekben, miután tanítónők voltak, orvosnők voltak, egyre természetesebbnek vették, hogy van női legátus. A későbbiekben pedig éppen a gyülekezeteinkben nem értették, hogy ha a lelkész nő foglalkozik velük és hirdeti karácsonykor az igét, akkor az úrvacsoraosztáshoz miért kell a szomszéd lelkésznek átjönni, vagy a sákramentumokat miért nem szolgáltatathatják ki, temetést, esketést miért nem végezhetnek nők; nem értették, hogy miért van ez a nagy megkülönböztetés. Felügyelő lelkészt kellett hívni, ha történetesen egy temetésről vagy keresztelőről volt szó, és a gyülekezet tagjai értetlenül álltak, hiszen ha a tiszteletes asszony látogatta az egyik kedves hozzátartozóját valamelyiküknek, és vele volt betegségében vagy öregségében végig, azaz jól ismeri, akkor miért nem temetheti el?

Mindeközben pedig a teológák egyre nagyobb létszámmal érkeztek arra hivatkozva, hogy elhívást kaptak. A tanulásban is megállták a helyüket, szorgalmasak voltak, és a többségük – nem mondom azt, hogy mindenki egyforma színvonalon, de a többségük – igazán tisztességgel, becsülettel készült a maga pályájára. De úgy kerültek ki gyülekezetbe, hogy meg volt kötve a kezük. Ennek a rossz gyakorlatnak vetett véget a nagyon helyes zsinati döntés.

Én egyébként azt tartom egészségesnek, ha a teológusok nagyjából fele nő, és azt tartom a legideálisabbnak, hogy ha gyülekezetbe mennek ki, akkor azt párban tegyék. Legyen segítőtársa mind a férfinak, mind a nőnek. A teológia minden lánynak egy férjről nem gondoskodhat, de azért az a jó, hogyha itt valahogy ki-ki megtalálja élete párját, és úgy kerülnek ki a szolgálatba. Mert se a férfinak, se a nőnek nem jó

az, ha egymaga kerül ki egy gyülekezetbe. Nem véletlenül küldte ki Jézus sem kettesével a tanítványait. A közösségi létmód hozzátartozik az ember életéhez. Látom, hogy a fiamék is milyen jó munkát tudnak úgy végezni, hogy mind a ketten lelkeszi diplomával rendelkeznek. Én ezt tartom jónak, és a gyülekezet számára is kívánatosnak meg építőnek. Egymást is tudják erősíteni, meg a gyülekezetben így a szolgálatokat is jól meg tudják osztani és végezni azt, ami éppen szükséges.

A kutatásaimat a hallgatók szerették, örömmel fogadták. A Péter levele már a harmadik kiadást is megérte. Most, mikor két évvel ezelőtt megjelent a Jelenések könyvének a magyarázata, amit a Doktorok Kollégiuma adott ki Vladár Gábor¹⁰⁰ pápai teológiai tanár kezdeményezésére – aki jelenleg a Doktorok Kollégiuma Újszövetségi Szekciójának vezetője –, Bölcskei püspök úr mutatta be. Csak azt sajnálom, hogy a Jelenések könyvét nem tudta a Kálvin Kiadó kiadni, de hátha még sor kerül rá, és ott is megjelenik. Itt Debrecenben már elfogyott a két évvel ezelőtti kiadás.

Nyolcvanas évek vége, kilencvenes évek – internátusigazgatás

Mikor internátusigazgató lettem, az internátusban olyan népes volt a teológus társaság, hogy kénytelenek voltunk a Szabadság telepi parókiára is költöztetni hallgatókat, a debrecenieket pedig be sem tudtuk fogadni, amit nagyon fájlaltak is, de sajnos nem tudtuk megoldani az elhelyezésüket. Meg volt határozva, hogy mennyi helyiség áll a teológus internátus rendelkezésére, úgyhogy szükség törvényt bont, így kellett megoldanunk a dolgot.

Ekkoriban voltam dékán is, és mivel sok hallgatónak nem jutott hely a Kollégiumban, az esti áhítat helyett bevezettem a déli könyörgést. Ezt a rövid áhítatot hallgatók tartották másodévtől ötödévig. Ekkoriban is egy héten valamelyik alkalom a tanároké volt. A déli könyörgés a Díszteremben volt, mert annyira sokan lettünk aztán, hogy már kinőttük a legnagyobb tantermünket is. Kezdetben még bevezettük azt is, hogy az elsőévesek ezen az alkalmon beszámolnak önmagukról, de ez nem vált be, úgyhogy ezt rövidesen el is hagytuk. Mint internátusigazgató, minden hónap első hétfőjén az úrvacsorai istentiszteletet én tartottam eleinte, később ezt a szénior meg az esküdt végezte, nekik gyakorlásként adatott ez a lehetőség. Kedvelt, látogatott volt a hallgatók részéről.

Mikor Bölcskei Guszti volt az internátus igazgatóhelyettes, én pedig az igazgató, akkor úgynevezett „otthon-órát” tartottunk, amit mind kifejezésében, mind tartalmában Zsiga bácsitól örököltük, ő csinálta internátusigazgató korában. Az otthon óra azt jelentette, hogy hétfőn délután, talán öttől, tartottunk egy rövid áhítatot, majd pedig az ifjúságnak lehetett kérdéseket feltenni, ami érdekelte őket és mi azokra válaszoltunk Gusztival. Ez jól működött. Mikor milyen kérdések adódtak. Általában szóba került az ösztöndíj, aztán az, hogy kinek a jegyzete mikor jelenik meg, vagy éppen a legációval kapcsolatos kérdések. Amilyen sokszínű volt az ifjúság, olyan sokszínűek voltak a kérdések is, de ez egy jó alkalom volt nekünk is, nekik is. Én voltam a lányok lelki gondozója, ő pedig a fiúké. Minden hétfőn egyébként a délutánomat arra szántam – mert az óráim délelőtt voltak, az istentisztelet pedig hat órakor –, hogy a szobákban látogattam meg a hallgatókat. Itt jó beszélgetések alakultak ki.

Igyekeztünk az internátusban is úgy megcsinálni a szobabeosztást, hogy legyen mindenütt egy olyan idősebb felsőéves, aki pásztorolja egy kicsit az alsóbb éveseket mind a lányoknál, mind a fiúknál. Kettes, négyes, ötös szobák voltak a lányrészlegen. Kettes szobában lakni kiváltság volt. A középső épület közepén voltak a kettes lányszobák, mert a nagy szobák sarokra estek. Volt konyhánk is, azt is szépen berendeztük. Az egyik esperes, Nagy László, aki később egyházkerületi főjegyző is lett, megkérdezte, hogy mivel ők szokták támogatni mind a fiú-, mind a lányinternátust, mi lenne az a segítség, amivel leginkább hozzájárulhatnának ehhez. Mondtam, hogy hűtőszekrényekre lenne nagy szükségünk, mert az ablakban tartották az élelmet a hallgatók, hiába mondtuk, hogy ne tegyék. De hát mégis hol tartsák, hogy ne romoljon meg? A többi egyházmegye is besegített, így szépen be tudtuk rendezni a szobákat úgy, hogy minden két szobának jutott egy hűtőszekrény. A hallgatók is meg én is nagyon örültünk neki.

A hallgatóim közül akár a fiúk, akár a lányok közül voltak munkatársaim, jól tudtunk együtt dolgozni. Gaál Sándor szeniorsága idején, mikor adódott egy nehéznek tűnő eset, azt mondta: Ne tessék izgulni, jóra fog az jönni. Jó és hálás szívvel emlékszem Victor Eszterre, Bodó Sárára és Kéki Mártára, akik esküdtfelügyelőkként nagy segítségemre voltak. A munkatársaim és hallgatóim részéről a jó és pozitív tapasztalatokat, amiket az évtizedek során láthattam és érezhettem sokáig sorolhatnám.

Arra az időszakra esett egy teljes internátus felújítás, amikor Gál Judit volt az esküdtfelügyelő. A szénior és az esküdtfelügyelő voltak az ifjúság vezetői. A szénior elsősorban a dékánnak volt a segítsége – meg az ifjúságot is ő pásztorolta –, az esküdt pedig az internátusigazgatónak. Kókai Csaba volt a szénior, Gál Judit az esküdt, amikor az internátus teljes felújítását tervbe vettem, és sikeresen véghez is vittük egy nyár alatt. A szobákat parkettáztattuk meg kifestettük. Gál Judit nagyon nagy segítség volt, ő szépen felmérte a szobákban, hogy az íróasztalok és szekrények hova kerüljenek, milyen méretűek legyenek. Nagyon szépek lettek a szobák, parkettázva, kifestve, új szekrényekkel, íróasztalokkal. A régi bútorainkat pedig Pápának ajándékoztuk.

Internátusi igazgatóságom idején volt még egy emlékezetes eset. Budapesten tanult egy afrikai hallgató, aki aztán átjött egy félévre vagy egy évre hozzánk. És mikor készült haza, felvette az ösztöndíját, a szobájában hagyta, mert délután akart elutazni, de még előtte a takarítónőnek akart venni egy kis virágot. Kiment, és mikor visszajött, nem volt sehol az ösztöndíja. Ez egy rendkívül elszomorító dolog volt. Senki nem látott semmit, senki nem tudta, hogy besurranó tolvaj vitte-e el a pénzét vagy egyáltalán mi történt. Déli könyörgés után mondtam a Díszteremben az ifjúságnak, hogy mi a helyzet, és hogy úgy gondoltam, kárpótoljuk ezt a fiatalembert. Az elgondolásom az volt, hogy ha ők is jónak látják, akkor a másnapi ebédet nem kérjük, hanem böjti napot tartunk, az ebédünk összegéből pedig visszaadjuk a hallgatónak azt, ami eltűnt. Teljesen egyetértett vele az ifjúság, és meg is csináltuk, úgyhogy a másnapi ebédünk összegéből kitélt az eltűnt ösztöndíj. Hogy ki tette, soha nem derült ki, nem is nyomoztunk, de így kárpóoltuk őt.

Pákozdy professzor úr 100. születésnapjára Marjovszky Tibor¹⁰¹ szervezett emlékülést, amire felkérést kaptam, hogy, mint diákja, írjak visszaemlékezést. Az előadásom címe az volt, hogy Pákozdy professzor úr a diák szemével. János fia és Katalin lánya nagyon szívhez szólónak tartotta az ott elhangzottakat, úgyhogy el is kérték tőlem ezt a tanulmányt. Sajnos a fia, Pákozdy János, aki veszprémi egyetemi tanár, orvosprofesszor volt, néhány hónapja meghalt. Pákozdy János testvérével Katalinnal, tartjuk a kapcsolatot mind a mai napig.

Egyébként Újszászyról, Mátyás Ernőről és Nagy Barnáról is írtam megemlékezést, amelyek az irattáramban vannak. Ezeket a tanulmányokat különböző felkérésekre készítettem el.

Nyugdíjas évek

Lelkeszi szolgálataim

Mióta nyugdíjban vagyok, azóta István fiam kitalálta, hogy úgy tudok több időt a paksi unokáimmal, ha tavasszal meg ősszel hosszabb időre elmegyek hozzájuk. Pakson szintén végzek igehirdetési szolgálatokat ebben az időszakban. Már bevált gyakorlattá vált, hogy értem jön a fiam, elvisz magukhoz szeptember végén és csak november végén jövök haza tőlük. Tavasszal pedig húsvétól pünkösdig szintén náluk vagyok. Az év többi részét Debrecenben töltöm, az itt lakó lányom és unokáim körében.

Most már az imádságot tartom legfontosabb szolgálatomnak. A gyülekezetünkben minden szerdán imaközösséget tartunk egyházunkért, népünkért, az egész világért. Ennek az alkalomnak a bevezető rövid igei magyarázatát Németh Józsi bácsival és Jenei Zoltán¹⁰² lelkipásztorunkkal felváltva tartjuk.

Balesetemről

Ennek az igének – „*Aki tehát azt gondolja, hogy áll, vigyázzon, hogy el ne essék!*” [1 Korintus 10, 12] – a szó szerinti és átvitt értelmét is megtapasztaltam. 2003. március 31-én elestem, mert nem vigyáztam. Valóban az út szélén feküdtem, nem is tudtam megmozdulni. Nem egy ember haladt el mellettem, míg végül egy teherautó sofőrje jött oda hozzám és megkérdezte, hogy mit segíthet. Kértem, hogy hívja fel a lányomékat, akik a közelben laknak. Ő meg is tette, a továbbiakban pedig már Klárikáék intézkedtek. A Kenézy kórházba vitt a mentő, ahol nekem senki ismerősöm nem volt ott az orvosok között. Emlékszem, nagyon sok baleset történt aznap. Még aznap délután bejött hozzám Gál Judit református kórházi lelkész, akivel együtt imádkoztunk. Dr. Antal Sándor főorvos úr is többször bejött és biztatott, hogy addig ő nem megy haza, míg a műtétet el nem végzi. Így is történt, éjfél után műtötte meg a bal kezemet és a jobb lábamat, mert mind a kettő eltört.

Reggel elég nehezen tudott a főnövér életet verni belém. Az ágyamnál már ott volt Kaláris¹⁰³, és legnagyobb meglepetésemre István fiam is, aki azonnal elindult Paksról, ahogy értesült a balesetemről. A családom minden tagja kivette a részét az ápolásomból, de még a baráti köröm is. Mária, a menyem két kis unokámmal tíz napig látta le a gondozásomat. Az ápolásom eseményeit is megörökítette a férjem, mint ahogyan a gyermekeink születésétől kezdve minden fontos eseményt, legutóbb Kristóf ballagását és Bence szalagtűzőjét. Sokan meglátogattak lábadozásom idején a teológia tanári karából csakúgy, mint a gyülekezetem¹⁰⁴ lelkésze, Jenei Zoltán, több ízben is. Mikor már jobban voltam, Zoltán autóval vitt az imahét alkalmaira, hogy ne kelljen a sötétben gyalogolnom. Ez azóta gyakorlattá vált minden januárban. Nagyon jól esett az engem körülvevő gondoskodó szeretet minden megnyilvánulása.

Az ötvenéves lelkészi találkozó

Felkérést kaptam arra, hogy 2004. május 8-án, Debrecenben az 1954-ben végzett teológiai évfolyam találkozásán tartsak bevezető áhítatot. Az áhítat és az imádság szövegét és a beszámolóink anyagát Várady József megjelentette egy szép kis kötetben. A kötet címe: 50 éves találkozó és az Exodus. A címlapon látható a 10 éves találkozóink fényképe 1964-ből.

Azt gondolom, hogy megosztom az akkor és ott elhangzottakat mindazokkal, akik kíváncsian olvassák ezt az életútinterjút, mert sok olyan dolog van benne, amit nem csak én, hanem a velem együtt végzettek átéltünk.

„Az imádság

Áldjad én lelkem az Urat, és el ne feledkezz semmi jótéteményéről! Áldunk Téged Atyánk Istenünk az Úr Jézus Krisztus által az 50 évért, amellyel megajándékoztál bennünket.

Áldunk a Sárospataki Teológiáért, ahol elkezdtük tanulmányainkat, a két évért, amelyet ott végezhattünk, és ugyanígy áldunk a Debreceni Teológiáért, ahol folytathattuk tanulmányainkat és lelkészi oklevelet szerezhettünk.

Áldunk tanárainkért, akik a szakmai ismeretek mellett példamutató életükkel, ránk figyelő szeretetükkel, a nehéz külső körülmények között jól készítettek fel bennünket az életre.

Légy áldott a gyülekezetekért, amelyekből jöttünk, amelyekbe kiküldtél bennünket, amelyekben szolgálatainkat teljesíthettük, diakóniai és oktatási

intézményeinkért, az életnek minden területéért, ahol megfordultunk, teljesíthettük akaratomnak megfelelően küldetésünket.

Hálaadással magasztalunk családunkért, istenfélő, a templomokat, iskolákat építő és fenntartó szüleinkért, nagyszüleinkért, az előttünk járó nemzedékekért, házastársunkért, akivel összekötötte életünket, gyermekeinkért, unokáinkért, akiket nevelhetünk arra, hogy téged dicsőítő, embereket tisztelő, egyházunk építését szolgáló és népünk javáért munkálkodó, az igazság, szeretet, a tiszta közéletért fáradozó felnőttek legyenek hazánkban és a népek közösségében egyaránt. Áldd meg az utánunk következő nemzedékeket Lelked erejével!

Köszönjük, hogy kegyelmes voltál hozzánk, kordoztál örömeinkben, mellettünk voltál próbáinkban, segítettél napról napra abban, hogy az evangélium, a jó hír hirdetői, az igaz tudomány tanítói, a szeretet, az eljövendő világ jó légkörének érvényesítői legyünk szűkebb és tágabb környezetünkben.

Bocsásd meg mulasztásainkat, bűneinket, kishitűségeinket, mindazt, amellyel sértettük országodnak jó rendjét, vétettünk a szeretet kettős parancsa ellen, reménység ébresztése helyett mi magunk is olyanok voltunk, mint akiknek nincsen reménységük. Bocsásd meg, hogy némák maradtunk, amikor szólni kellett volna, szóltunk, amikor nem hatalmaztál fel arra. Bocsásd meg az el nem mondott közbenjáró imádságokat családunkért, egyházunkért, népünkért, és a népekért. Bocsásd meg azokat az alkalmakat, amelyeket nem hatott át Lelkednek ereje hallgatóink ismeretének gyarapítása hitük erősítésére.

Irgalomnak Atyja tekints ránk kegyelmesen, Jézus Krisztus nevében kérünk, bűneinket bocsásd meg, áldd meg találkozásunkat, hogy átélhessük a Veled és az egymással való találkozás örömét.

Tisztítsd meg szemünket, hogy lássunk Téged olyannak, mint amilyen valóban vagy: gondviselő Atyának, megváltó Úrnak és vezető, megszentelő Léleknek. Szólj hozzánk Igéd által, amely megújít, felfrissít, megörvendeztet bennünket, erőt, reménységet ad további utunkhoz, Jézusért hallhass meg. Ámen.

Az áhítat.

Textus „Mert én nemsokára feláldoztatom, és elérkezett az én elköltözésem ideje. Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam, végezetre eltételezt nekem az igazság koronája, amelyet megad nekem az Úr, az igaz bíró ama napon; de nemcsak énnekem, hanem mindazoknak is, akik várva várják az ő megjelenését.” [2Timótheus 4,6-8]

Kedves Testvéreim! Kezdő tanár voltam még akkor, amikor a következő jelenet az Újszövetségi szemináriumban lejátszódott. Az az idő volt ez, amikor harmadév után a hallgatóink nagy részét exmittálták¹⁰⁵. A kápláni vizsgára készülő hallgatóinkhoz mentem át a tanári szobából a szemináriumba, és Gál Kati a következő kérdést tette fel: *„Klárrika néni mi vigasztalót tud nekünk mondani most, amikor délután vizsgálni fogunk?”* A kérdés meglepett. Azt mondtam nekik: „Ne féljetek, mert amilyen hűségesek voltatok lehetőségeitekhez képest a felkészülésben, Urunk olyan mértékig fogja vállalni veletek a szolidaritást a számadás alkalmával. - Szépen levizsgáztak. - Most, mikor Várady Jóska, a kedves Golyó (mindenki így hívta) megkért, hogy ezen a nem mindennapi alkalmon a nyitó áhítatot tartsam meg, eszembe jutott ez az eset, és most magamtól kérdeztem meg, hogy mi vigasztalót tudok mondani magunknak, akik a kápláni vizsgát már 50 évvel ezelőtt letettük. Nincsenek már közöttünk tanáraink, akik tanítottak, és akik előtt káplániztunk. Zsiga bácsi és a többiek. Nincs már közöttünk az a Czeglédy professzor úr sem, aki úgy olvasott névsort, hogy csak azoknak a nevéet említette, akik éppen hiányoztak. Ennek a módszernek a gyakorlása alapján döbönt rá arra akkor, amikor visszamentünk Sárospatakra, - abban a reménységben, hogy sikerül a Teológiánkat visszaszerezni - hogy a patakiak hiányoznak. Patakiak, debreceniek ma már sokan hiányoznak közülünk, barátok, padszomszédok, olyanok, akikkel örömeinket, gondjainkat megosztottuk, együtt készültünk a vizsgákra, hol jó kedvvel, hol nagy izgalommal, hol az iskolakertben, hol a Nagyerdőn, vagy éppen egy-egy szemináriumban. Minden gond, baj, nehéz külső körülmények ellenére szép volt, jó volt. Legyen áldott Urunk érte, aki gondoskodott arról, hogy az a hiteles kijelentés, a jó hír a mi nemzedékünk korában is hirdettessék. Elhívó szavának engedve, így lettünk mi az ébredés után nemcsak követői, hanem hírnökeivé is annak a tradíciónak a láncszemei, amelyet a mindenható Isten Jézus Krisztus által indított el, és az folytatódott az apostolok, a következő nemzedékek által, és nem szakadt meg két évezreden át.

Pál apostol, Mestere, az Úr Jézus nyomát követve hirdette és jelezte, hogy nincs az az emberileg nézve reménytelen helyzet, amelyre nézve ne lenne érvényes a reménységet ébresztő üzenet, mióta Krisztus keresztje a Golgotára került, jelezve, hogy övé a föld és annak lakói nemcsak a teremtés, hanem az ő bűnbocsánatot jelentő engesztelő áldozata alapján is. Krisztus által átértékelődik földi életünk és a földi lét lapjainak a lezáródása. Nem az a legfontosabb kérdésünk tehát, hogy meddig vagyunk itt a földi létben és mikor következik be annak lezáródása, hanem az, hogy Krisztus uralma alatt, az ő oltalmazó szeretete, védelme alatt van-e az

életünk. Krisztus ugyanis nemcsak a jelenvaló életünknek, hanem az eljövendőnek is Ura. Így tekintünk a jelenünkre és az eljövendőkre.

Pál apostol végrendeletének, utolsó levelének néhány sora a mai Igénk. E rövid kis igeszakasz feltűnően sok képet használ. Ezekkel világítja meg jelenét, szól a mögötte lévő időszakról, a múltjáról és az előtte lévő jövőről. Így is fogalmazhatunk: helyzetelemzés, számadás, jövőkép. Mit mond?

1. *A helyzetelemzés.* Mit mond a jelenéről? Tudatában van annak, hogy földi pályája rövidesen lezárul. Az a fogság, a második római fogság, amelyből ezt a levelét írta, mártírhalállal fejeződik be. Megáldoztatom. Az eredeti szöveg igéje arra utal, ami a rómaiaknak és a zsidóknak egyaránt beszédes: az italáldozat bemutatására. A rómaiak minden étkezésnél a földre kiontott borral áldozat az isteneknek. Izrael fiai az italáldozat bemutatásával áldoztak az igaz Istennek. Pál a maga életének a feláldozását úgy tekinti, hogy az megpecsételése egész áldozatos életének. Mártírhalála Istennek szóló áldozat, annak jelzése, hogy Krisztus olyan jövőt készített az embernek, amelyért érdemes még az életét is feláldozni. A földi lét befejeződése nem az ember totális megsemmisülését jelenti, hanem egy fázissal közelebb jutást Krisztushoz. Ezt a fogalmat használták arra, amikor az igavonó állatokat az igából kifogták, pihenni hagyták. A halál Pálnak azt jelenti, az Úr elbocsátja eddigi munkájából, leveszi vállairól a terhet. A második kép a hajó kötelének az eloldására eszméltet. Elhajózás az egyik partról a másikra. Ő, az apostol, aki sok hajó utat megtett, Ázsiából Európába, a legnagyobb útra készül, a földről a mennyei hazába. A harmadik jelentés árnyalata az eredeti szöveg fogalmának a sátor köteleinek a feloldását jelenti. A földi sátorházat az örökkévaló hajlékba költözés váltja fel. A költözés ugyan nem kellemes, de ha ez rozoga kunyhóból kényelmes, szép otthonba való áttelepülést jelent, szívesen vállalja az ember.

Kedves Testvéreim! A mi hitünk, keresztyén tanításunk nemcsak értelmes életre nevel, hanem a reménység jegyében való elköltözésre, haza menetelre az örökkévaló hajlékokba, ahová a dicsőség Krisztusa előttünk ment [*János 14,1kk*]-Közelebb Krisztushoz. Másutt így szól erről az apostol: Nékem az élet Krisztus, és ha túl vagyok a meghaláson, az eredeti szöveg pontosabb értelmezése szerint: az nyereség [*Filippi 1,2*].

2. *A számadás.* Mit mond az apostol a mögötte lévő életéről, a múltjáról, hogyan értékeli földi életét? Három dolgot mond: a. *Szép, jó harc, nemes küzdelem volt az élete.* Harcot harcolt. Küzdött Krisztus evangéliumának a terjedéséért, életét sem kímélve (kalon agóna égónismai - mondja a görög). Szép volt minden

nehézsége ellenére, mert nem volt hiábavaló. A mi életünk pályája sem volt könnyű. De mikor volt könnyű a keresztyén élet? Mikor volt könnyű Krisztus hírnökeinek az élete? Küzdelmet jelent ez az ő emberünkkel szemben. A környezetünkben jelentkező negatív jelenségek ellen. Küzdelem az evangélium érvényesüléséért. Küzdelem annak érvényesüléséért, ami jó, ami igazságos, ami emberséges. Harcolta közülünk mindenki a maga harcát. - Majd erről beszélgetünk beszámolóink során.

b. *Futásomat elvégeztem.* Teljesítettem, amit az Úr rám bízott. A pályán nem állt meg Pál. A futást nem hagyta abba. Sokszor pedig igen nehéz volt ez a pálya. Talán futás közben, életünk egy-egy nehéz akadályokkal teli szakaszán olykor megkaptuk, hogy miért nem hagyjuk abba, mint ahogyan én is. Némelyeknek a hangja fülemben cseng: „Nem látod, milyen szélmalomharcot folytatsz? Miért nem hagyod már abba? A felülről való erő lendített tovább. Nem vagyunk a meghátrálás emberei. Futásomat a teológián lassan elvégzem. c. *A hitet megtartottam.* Nem szenvedett az apostol hajótörést a hitben. A hit útján el kell indulni, de nem elég elindulni, aki mindvégig kitart, az üdvözülni. Az Isten iránti bizalom Jézus által jelenti annak az energiának az átvételét, amely megtart, sőt növekedést jelent a hitben. Hitben vagyok, kapcsolatban az életető Úrral. A legfontosabb dolog az, hogy a hitet tartsuk meg, mert azáltal tarttatunk meg itt a földi létben és léphetünk át az örökkévalóba.

3. *A jövő képe reménységet hirdet és ajándékozik.* A megigazítás koszorúján az átvételt hozza a jövő. Krisztus dicsőséges megjelenését. A győztes versenyzőknek járó koszorú átvételének az alkalmául Krisztus dicsőséges megjelenése az apostolnak és mindazoknak, akik szeretik és követik Krisztust, várják az ő visszajövetele napjának elérézését. Van folytatás! *Van jövőnk, amely a dicsőséges létmódban való életet jelenti.* Krisztus megváltó munkája erre teremtett lehetőséget. Földi napjaink lezáródása után ezért nem reménytelen a helyzetünk. Ez az az örömezenet, amely az embernek, minden embernek a gyökeres és végérvényes megoldást jelenti, aki él vele. Krisztus Urunk és a mi hitünk nemcsak az értelmes boldog földi életre teremtett lehetőséget, hanem földi életünk reménységben való lezárására is. Fontos, hogy mi és szeretteink, minden ember e földi életet az örök életre való felkészülés iskolájának tekintse, ahogyan erre Kálvin eszméltetett.

Isten Igéjének minden helyzetben van reménységet ébresztő üzenete, akár vizsga előtt álló lelkészi pályára készülő hallgatókról legyen szó, akár a lelkészi diplomát 50 évvel ezelőtt elnyert öreg diákokról.

Legyen áldott a mi Urunk, aki hitet adott, erőt a követségében való járáshoz, a szép harchoz és reménységet ad a jövőnköt illetően. Ámen.”

A tapasztalatom, köszönetem

Már az ötvenéves találkozó óta is eltelt tíz év, elmondhatom, hogy több, mint nyolc évtized van mögöttem. Eközben Isten megajándékozott az „együtt” titkával, amit még szeretnék megosztani azokkal, akik olvassák a visszaemlékezésemet.

Együtt a szeretet Istenével

Az élet nagy ajándéka a mindenható Istennek. Tőle, a szeretet Istenétől [1 János 4,8], a boldog Istentől [1Timóteus 6,15] kaptam az életemet a szüleim által. Ő él, és övé a halhatatlanság. A szeretet Istene él, és életet, boldog életet szánt minden embernek. A tőle való eltávolodás a boldogtalanság oka, a rátalálás, a vele való élet a boldogság titka. Ő lehetőséget biztosított arra, hogy hozzá forduljunk és vele éljünk. Jézus Krisztus, az ő egyszülött Fia vállalta magára a tőle való eltávolodásunk, a nélküle való életünk, bűnünk minden következményét. Mi a bűn? A bűn a hitetlenség, a bizalmatlanság vele szemben. Minden más ennek a következménye. Lehetőséget ő biztosított arra, hogy ez a „gyökér” kérdés megoldódjon, a hitetlenségünkől megtérjünk, bízunk benne, forduljunk hozzá és vele éljünk. Azért küldte el Isten egyszülött Fiát a világba, hogy éljünk általa. [1Jn 4,9] Az én rendhagyó, sok jó napokat és sok nehézséget hozó életemben szabadító Uram mindig velem volt, ezért, és csak ezért tudtam talpon maradni. Hozzá fordulva imádságaimban, tőle kértem és kaptam segítséget, igéje útmutatása nyomán, Szentlelke világosságával és erejével.

Együtt a családban, családom tagjainak javára

A kétneművé teremtett emberpár együtt élhet értelmes, tartalmas életet. Persze vannak, akik teljes egészében az Úr szolgálatára szánhatják életüket, vannak, akik erre kaptak kegyelmi ajándékot. Akár társsal, akár egyedül a lényeg az, hogy azt az utat járja ki-ki, amit Isten mutat és ajándékoz neki. A család hozzátartozik az ember földi életéhez.

Arra a kérdésre, hogy miért vagyok, az a válasz, hogy azért, hogy Isten szeretetét jelenvalóvá tegyem ebben a világban, abban a környezetben, amelyikben élek. A szeretettől való élet, a szeretetből való ember a szeretet érzésekben, szavakban,

tettekben való érvényesítésére kapott lehetőséget, minden dolgunkat ez hitelesíti, vagy ennek hiánya marasztalja el. [1Korinthus 13,1kk; Máté 25,31kk] A Mindenhatóval való kapcsolat legyen az első helyen az életemben, ez után azonban következzen a házastársammal való közösség, a gyermek, és a munkakörömben való tisztességes, becsületes munka. Én megvallom, hogy ezt a sorrendet elrontottam azzal, hogy a második helyre nem a férjem, hanem a munka került. Fontos a sorrend. Fontos, hogy az a társ, aki ajándék, érezze, hogy valóban fontos. A bűnbánat és a bűnbocsánat által azonban az élet minden területén helyre jöhet az is, ami elromlott. Ez Atyánk végtelen nagy kegyelme.

A szülők szerepe nélkülözhetetlenül fontos a gyermekek számára. Édesapám tiszta tekintete, imádkozó keze, édesanyám odaadó szeretete jó példaként hatott rám, és az is, hogy a vasárnap az az Úr napja volt, az istentisztelet napja, védett idő. A szeretet naponkénti megélése csak a szeretet Istenével való folyamatos közösség által lehetséges. Ebben segítségünkre az imádság van, az a páratlan jelentőségű lehetőség, amivel élhetünk bármikor, bárhol.

Ahogy a házastársaknak szükségük van egymásra, és a gyermekeknek szüleikre, úgy a szülőknek is szükségük van gyermekeikre. Jó érzés ennek sokféle jelét tapasztalnom. Balesetem alkalmával családom minden tagja mellett volt, sokféle figyelmességükben volt részem. Ez érvényes az életem jó, szép szakaszaira is. Meghatottan emlékszem vissza arra is többek között, hogy a menyem, Mária és a fiam Pakson a nyolcvanadik születésnapomat úgy szervezte meg, hogy mindenki ott volt, aki nekem fontos. Kalárisék családotól, a testvéreimet képviselve Barna öcsém a feleségével, Erzsikével. Az egész szervezés titokban történt.

Úgy gondolom, hogy a lényeg az, hogy együtt legyünk, egymásra figyelve, egymásnak örömet szerezve, egymást segítve éljünk a családban. A család az ember számára földi életének mennyi Atyánktól való kerete. Ha baj van a családban, az nem azért van, mert rossz ez a keret, hanem azért, mert baj van azokkal, akik abban élnek. Vajon hibáztatható-e a szép herendi porcelán levesestál, ha a benne lévő húsleves elrontották? Ha valamint elrontunk, azt megbánva és megvallva egymásnak, helyrehozhatjuk. Az újrakezdés lépései ezek: megbánás, a bűn megvallása, bocsánatkérés, megbocsátás.

Mindig fontosnak tartottam, hogy jól csináljam a dolgom, amivel megbízott az Úristen, legyen az bárhol és bármilyen szolgálat. Szóval az színtiszta igazság, hogy első helyen az Úristennel való kapcsolat volt az életemben, mert ha én nem belekapaszkodok két kézzel, akkor sehol nem vagyok. Volt egy pár olyan kanyar az én életemben is, amikor csak azt láttam, hogy milyen nagy az Ő hatalma, és Ő képes tovább vinni. Ezért két kézzel igyekeztem megragadni őt és belekapaszkodni. De hát a szüleimtől is ezt láttam. Édesapám, mielőtt felkelt, felült, összetette a kezét, imádkozott, és utána lépett ki az ágyából. Azért ismétlem mindig, amit Karácsony Sándor mondott annak idején, hogy a gyerekek nem arra figyelnek, hogy mit szövegelnek a szülők, hanem arra, hogy mit csinálnak. És az egyház küldetése a világba is elsősorban az, hogy láttatni a Krisztust és aztán hirdetni. Krisztus is ezt csinálta. Láttatta az Atyát.

Az egyik kis aranyos unokám azon morfondírozott, hogy én miért vagyok olyan, amilyen vagyok. Ekkor azt írta nekem, hogy „tudom már a titkot, te Krisztus követője vagy, én is az akarok lenni.” Miközben hálát adok mindenható Atyámnak napról napra, azért imádkozom, hogy a családom minden tagja elnyerje a hit ajándékát, ellenállhatatlanul vonzza magához mindnyájukat Ő, a szabadító Jézus érdeméért.

Az a tapasztalatom, hogy úgy kell tovább lépnie az embernek, hogy figyel az Úristen vezetésére. Az ő vezetése általában emberek hívásában válik konkrétá. Tehát nem mozdulunk el a magunk szolgálati helyéről mindaddig, amíg nem az Úristen mozdít el. Akármilyen nehéz is ott maradni. Én azt láttam magam körül, hogy mindenki, aki magától indult útnak, később gyökértelenné, otthontalanná vált.

Együtt a gyülekezetben

Most vasárnap például a Széchenyi-kertben szolgálok és a napi ige lesz a textusom. Ott az a történet van, amikor odavittek hozzá egy csomó beteget és ő meggyógyította őket, válogatás nélkül. Tehát ez a feltétel nélküli kegyelem adatik mindenkinek. Aztán hogy tízből egy megy vissza, az már nem a Krisztuson múlik. A korabeli Izrael úgy oldotta meg a betegek a sorsát, hogy nem szabad volt bevinni őket a zsinagógába. Jézus meg úgy oldotta meg, hogy meggyógyította őket. Földi életünkben szükségünk van arra, hogy a többi hívő emberrel együtt dicsőítsük Urunkat mindazért, amit kaptunk, és együtt kapjunk erőt jelenlétében az utunkon való

járáshoz. Igyekezzünk ne csak kapni, hanem adni is. Azt tanultam, hogy ki milyen kegyelmi ajándékot kapott, azt hasznosítsa a gyülekezet tagjainak épülésére.

Az egyház az újjáteremtés jele ebben a világban. A teremtési rendek Krisztus dicsőséges visszajöveteléig vannak érvényben. Az egyház, a hívők közössége pedig együtt él örömben, dicsőséges létmódban Urával. Felelősek vagyunk azért, hogy családunk minden tagja Isten nagy családjának, a gyülekezetnek is élő tagjává legyen. Méltó Urunk, hogy dicsóítsuk együtt a gyülekezetben szép énekeinkkel, imádságainkkal, várva és kérve felemelő, megerősítő, útmutató üzenetét. Törekedjünk arra, hogy gyülekezetünk valamelyik szolgálati ágába bekapcsolódjunk. Az igehirdetés mellett az imádság szolgálata igen fontos a gyülekezetben. Kálvin is imaközösséget tartott gyülekezete tagjaival minden szerdán. Imádkozzunk mi is együtt. A közös imádság erejét akkor kezdtem mind jobban felfedezni, amikor bekapcsolódtam a mi gyülekezetünk imaközösségébe. Minden héten várom a szerdai imaközösség alkalmát. Fontos, hogy otthon csendes imádságban vagy családunk tagjaival éljünk az imádság páratlan lehetőségével, mint ahogy fontos, hogy legyen a gyülekezetünkben imaközösség.

Együtt a világi munkánkban

Arra hívtunk el, hogy tisztességes, becsületos életet éljünk. Tegyük azt, ami jó és környezetünk javát szolgálja. Rajtunk is múlik, hogy mi történik hazánkban, népünk körében. Legyünk azon, hogy mindaz, ami jó, igazságos és emberséges érvényesüljön általunk. Legyünk a szeretet tettekben érvényesülésének jelei. Törekedjünk arra, hogy jó légkör legyen ott, ahol dolgozunk, mert ez a mi lehetőségünk és felelősségünk bármilyen munkakörben is legyünk. Figyeljünk egymásra. Óvakodjunk a gögtől és a hatalmaskodástól, a másik ember megsértésétől, semmibe vételétől. A hatalom senkinek sem fölényeskedésre adatik, hanem nagyobb lehetőség, nagyobb felelősség a több jó cselekvésére. Azt figyeltem meg, hogy vannak, akik hatalomra kerülve már nem azok, akik azelőtt voltak. Meg kell hallanunk a kiszolgáltatottak, a segítségre szorulókat, a „kicsik” hangját akkor is, ha mi történetesen a „nagyok” kategóriájába kerültünk. A jó légkör, egy jó szó, egy segítséget jelentő gesztus és tett méltó Krisztus követőéhez, az emberséges emberhez. Sok minden csak a jó szándékon múlik. Önzés helyett szeretet, áskálódás helyett békesség teremtés, fölényeskedés helyett odafigyelés, együttérzés, empátia. Mindenki felelős azért, hogy mit tapasztal környezete a részéről. Igyekeztem a

magam területén akkor is, amikor lent voltam, akkor is, amikor nagy lehetőséget kaptam, hogy azt a rám bízottak – akiket szerettem és szeretek – javára hasznosítsam.

Számomra kapaszkodót nyújtó igék

Életem egyik vezérigéje, amelyről már többször is szót ejtettem a Római levélből való: *„Azt pedig tudjuk, hogy akik Istent szeretik, azoknak minden javukra szolgál.”* [Róma 8,28a]. A másik ige, ami küzdelmes, gondokkal terhes idők idején lendületet adott újra meg újra, a következő: *„Mi nem vagyunk a meghátrálás emberei, hogy elveszünk, hanem a hitéi, hogy életet nyerjünk.”* [Zsidókhöz írt levél 10,39]

A harmadik ige beteljesedését is sokszor tapasztaltam életem során: *„Az ajándékozó bővelkedik, és aki mást felüldít, maga is felüldül”* [Példabeszédek 11,25].

Mi lesz velem, ha meghalok? Mi lesz velem, ha életem földi napjai leperregnek? A Mindenható, aki él, átesz egyik kezéből a másikba, és részesít a dicsőséges feltámadásban. A földi életünk során még együtt van a jó és a rossz, az öröm és a bánat, az úton vannak virágok, de vannak tövisesek is. A dolgok nem csupán fehérek, de nem is csupán feketék. A jó, a szeretet, az új ember bennem is folyamatosan az ó ember, az emberi természetem ellen való küzdelemben válik valósággá. Ez a küzdelem azonban nem hiábavaló, mert Krisztus Urunk már a gonoszt legyőzte, és segítségét, erejét adja küzdelmünkhöz.

Eszembe jut most is az egyik unokám óvodás korából való figyelemreméltó mondata. Az óvodában a barátnőjével vitatkoztak:

- Van Isten – mondta az unokám.
- Nincs Isten. Azt mondta anyukám, hogy mi majd akkor hiszünk benne, ha bekopogtat hozzánk – mondta a barátnője.
- Kopogtatott ő már, csak ti nem figyeltetek oda – hangzott a válasz azonnal, ügyesen.

Valóban így van. A kopogtatásra oda kell figyelni. A kopogtatás pedig sokféle lehet. Például lehet ez az interjú, amit korábbi elhatározásommal szemben azért vállaltam el, hátha valakinek segítek azzal, hogy beszélek az életemről, tapasztalataimról, hitemről. Arra gondoltam, ha az olvasása, továbbgondolása során akár csak egy ember is közelebb kerül az Örökkévaló Istenhez, akkor már megérte.

Elnézést kérek azoktól, akik méltán kerülhettek volna a visszaemlékezésembe, mert az életutamnak részesei voltak, de valahogy mégis kimaradtak belőle.

Most, mikor a régi események felidézése közben valami nem jutott eszembe, felhívtam tanítványaim közül többet is. Mindnyájan készségesen segítettek, leginkább a múlt eseményei időpontjának megállapításában. De ugyanezt mondhatom el a sárospataki és debreceni teológia, és a debreceni püspöki hivatal munkatársai részéről. Visszaemlékezésem idején jártam Sárospatakon a Kollégiumban és jártam a debreceni teológia régi Újszövetségi Szemináriumában is, ahol felelevenítettük a régi emlékeimet. Akárhová mentünk, mindenütt a tanítványaimmal találkoztam... Jó találkozások és beszélgetések vannak mögöttünk. Köszönöm mindazoknak, akik meggyőztek arról, hogy jó dolog és szükséges ez a visszaemlékezés, és köszönöm mindazoknak, akik segítségemre voltak ennek az elkészítésében.

Köszönöm mennyei Atyámnak, hogy megváltó Krisztusom által élettől és új élettől ajándékozott meg. Elhívott a vele való közösségre, figyelmessé tett szava iránt. Megerősített és megerősít napról napra abban ígéje és Szentlelke által, hogy ne csak Krisztus követője, hanem az ő hirdetője és tanítója legyek. Ővé a dicsőség és a hatalom, aki volt, aki van, és aki eljövendő, a kezdet és a vég, a Mindenható.

„Féljétek az Istent, és adjatok neki dicsőséget.” [Jelenések 14,7] – ahogyan hirdeti a Sárospataki Református Kollégium épületének mondata. Hogyan? Úgy, ahogyan tanácsolja azt a Debreceni Református Kollégium középső épületén olvasható mondat: „Orando et laborando”, „Imádkozva és dolgozva”.

Alábbiakban – megköszönve Balog Margit lelkésznőnek, hogy rendelkezésünkre bocsátotta, – közreadjuk a Hit és tudomány c. jubileumi kötetben (Debrecen – Sárospatak, 2005) megjelent bibliográfiát, melyet ő állított össze.

LENKEYNÉ SEMSEY KLÁRA
VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA
Lenkey István munkájának felhasználásával¹

Önálló művek:

1969

Az Apostolok Cselekedeteiről írott könyv magyarázata.

In: A Szentírás magyarázata..Újszövetség. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest. 135-172.

2. bőv. kiad. In: A Szentírás magyarázata..Újszövetség. Kálvin Kiadó, Budapest. 1995. 172-229.

1973

Újszövetségi kortörténet.

In: Bibliai atlasz kortörténeti bevezetéssel. Református Sajtóosztály Budapest. 51-98.

2. kiad. Uo. 1981.

4. kiad. (sic) uo. 1984.

Ism.: Daily News, 1974. március 13.

1976

Bibliaismeret I-II. A diakóniai munkásképző tanfolyam hallgatói számára.

Debreceni Református Kollégium. Debrecen. 88+140. p. 28 cm.

I. rész. Uo. 1982.

2. kiad. Bibliaismeret a Theológiai Akadémia I. éves hallgatói és a katechétaképzős hallgatók számára. Uo. 1991. 215. p. 29 cm. /A Debreceni Református Theológiai Akadémia Újszövetségi Szemináriumának tanulmányi füzetei. Új sorozat. 7. szám/

Utánnnyomás. Szeged, 1995. 20 cm. /A Debreceni Református Teológiai Akadémia Szegedi Vallástanári tanszékének tanulmányi füzetei. 14. szám/

Utánnnyomás. Szeged, 1999.

1978

Péter első levele. Fordítás és magyarázat.

Kollégiumi és Egyházkerületi Sokszorosító Iroda. Debrecen. 124 p. 29 cm. /A Debreceni Református Theológiai Akadémia Újszövetségi Szemináriumának tanulmányi füzetei. Új sorozat. 1. szám/

2. kiad. Uo. 1985. 146 p. 20 cm.

3. kiad. Uo. 1998. 201. p. 20 cm. /A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Újszövetségi Szemináriumának tanulmányi füzetei. Új sorozat. 7. szám/

Ism.: Bottyán János, Református Egyház, 1979. 20.

Szabó Gyula, Lelkipásztor, 1979. 688.

1979

Evangéliumi szemelvények (nők az evangéliumokban - evangéliumok a nőkről).

Kollégiumi és Egyházkerületi Sokszorosító Iroda, Debrecen. 200 p. 30 cm. /A Debreceni Református Theológiai Akadémia Újszövetségi Szemináriumának tanulmányi füzetei. Új sorozat. 3. szám/

Ism.: Négyessy Magdolna-Péter Mária-Cs.Kiss András, Református Egyház, 1980. 71.

Szemelvények az Apostolok Cselekedeteiből és az apostoli levelekből (nők az ősegyházban, az ősegyház dokumentumai a nőkről).

¹ Exegézistől a prédikációig 1. Timóteushoz írt első levél magyarázata. Debrecen, 1988. 155-167.

- Kollégiumi és Egyházkerületi Sokszorosító Iroda. Debrecen. 104 p. 30 cm. /A Debreceni Református Theológiai Akadémia Újszövetségi Szemináriumának tanulmányi füzetei. Új sorozat. 4. szám/
 Ism.. Bottyán János: Szemelvények az Apostolok Cselekedeteiből és az apostoli levelekből. Református Egyház, 1980. 191.
 Szabó Gyula: Szemelvények az Apostolok Cselekedeteiből és az apostoli levelekből. Lelkipásztor, 1981. 115-116.
- 1985
 János evangéliuma (1-4. rész). Fordítás és magyarázat.
 Kollégiumi Sokszorosító Iroda, Debrecen. XXIII+151. p. 29 cm. /A Debreceni Református Theológiai Akadémia Újszövetségi Szemináriumának tanulmányi füzetei. Új sorozat. 6/1. szám/
- 1988
 Exegézistől a prédikációig 1. Timóteushoz írt első levél magyarázata.
 Debrecen. 171 p. 24 cm.
 Ism.: Pásztor János, Theológiai Szemle, 1989. 32. évf. 125-126.
- 1990
 Exegézistől a prédikációig 2. A Timóteushoz írt második és a Tituszhhoz írt levél magyarázata.
 Debrecen. 194 p. 24 cm.
- 1993
 Nők az Újszövetségben, az Újszövetség a nőkről.
 Kálvin Kiadó, Budapest. 282. p. 20 cm.
- 1995
 János evangéliumának magyarázata.
 In: A Szentírás magyarázata. Újszövetség. Kálvin Kiadó, Budapest. 101-171.
- 1997
 Jézus követői, Jézus hírnökei - Mária, Márta, Lídia és sokan mások.
 Böszörményi Jenő lelkész és neje emlékalapítvány, Debrecen. 68. p. 20 cm
 The Service of Women in Church, Family and Society.
 Transl. By Eva Kriszt. Bütösi Mission Fund, Debrecen. 20 p. 20 cm.
- 1999
 János evangéliuma 1-5. részének fordítása és magyarázata.
 Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen. 194 p. 20 cm /A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Újszövetségi Szemináriumának tanulmányi füzetei. Új sorozat. 8. szám/
- 2000
 János evangéliuma 6-12. részének fordítása és magyarázata.
 Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen. 190 p. 20 cm /A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Újszövetségi Szemináriumának tanulmányi füzetei. Új sorozat. 9. szám/
- 2001
 János evangéliuma 13-21. részének fordítása és magyarázata.
 Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen. 190 p. 20 cm /A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Újszövetségi Szemináriumának tanulmányi füzetei. Új sorozat. 10. szám/
- 2004
 János második levelének magyarázata.
 In: Orando et laborando. A DRHE 2003/2004. évi értesítője. Debrecen, 89-118.

Tanulmányok:

- 1969
 A magyar Egyház és Társadalom tanulmányi csoportjának uppsalai hozzájárulása: Az egyház szociáletikai felelőssége korunkban. Az Egyház és a szocialista társadalom.
 Theológiai Szemle, 22. évf. 28-33.
- 1977
 Márk - evangélium a pogányoknak.
 Theológiai Szemle, 20. évf. 7-13.

Hogyan prédikáljunk a munkáról? A munka mint rendeltetés, hivatás és bizonyágtétel.

Református Egyház, 102-105.

1978

A dicsőség Krisztusának evangéliuma. (János evangéliumáról)

Theologiai Szemle, 21. évf. 8-13.

Ki volt Fébé? Szeretetszolgálati munkás vagy lelkipásztor? Róm 16,1-2

Református Egyház, 280-283.

- Lenkey István: Isten megújító kegyelme egyházunk kegyessége történetében a reformációtól napjainkig.

Református Egyház, 201-206.

1979

Pál és a hellénizmus.

Theologiai Szemle, 22. évf. 13-20.

"A Messiás Isten igazságos uralmának megvalósítója" (szociáletikai konzekvenciák az egyház mai szolgálatában). Református Egyház, 245-248.

A diakónia az Újszövetségben.

In: A Magyarországi Református Egyház diakóniája. Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest. 31-36.

1980

A keresztség jelentősége - a gyülekezeti tanítás a keresztségről az apostoli levelek alapján.

Theologiai Szemle, 23. évf. 275-281.

A béke fogalma a Hegyi Beszédben. Mt 5,9. 21-26. 43-45. verseinek magyarázata.

Református Egyház, 1-3.

A presbiteri tiszt az ősgyülekezet gyakorlatában.

In: A presbiter a gyülekezet előljárója. (Szerk. Arató Ferenc) Zsinati Iroda Sajtóosztálya Budapest. 9-15.

1981

A Szentlélek ígérete és funkciója. Korszerű keresztyénség – az igazság lelke szerinti élet.

Theologiai Szemle, 24. évf. 75-80.

Az úrvacsora ekkleziológiai aspektusa az Újszövetség tanítása szerint.

Theologiai Szemle, 24. évf. 198-203.

1982

A Krisztus test pneumatikus létmódja: hit - remény - szeretet.

Theologiai Szemle, 25. évf. 266-273.

A gyülekezet mint sákramentális közösség.

Theologiai Szemle, 25. évf. 338-343.

1983

A bűnbocsánat. A Miatyánk ötödik kérése.

Theologiai Szemle, 26. évf. 68-74.

A kereszthalál és a feltámadás eseményének egyetemes jelentősége és érvénye. Lelkésztestületi tanulmányi anyag a húsvéti felkészüléshez.

Református Egyház, 36-40.

1984

Liturgikus részletek nyomai az ún. valódi páli levelekben.

In: A Magyarországi Református Egyház Teológiai Doktorai Kollégiumának évkönyve 1983. Budapest. 106-135.

A "Christos" felségjelző teológiai tartalma. Lelkésztestületi tanulmányi anyag a karácsonyi felkészüléshez.

Református Egyház, 242-245.

1985

Az írásmagyarázat modellje Jézus igehirdetése.

In: Évkönyv a Magyarországi Református Egyház Debreceni Theológiai Akadémiájának 1983/84.-1984/85. akadémiai évről. Debrecen, 81-93.

1988

Társadalom és egyén kölcsönös felelőssége, népek és fajok egymáshoz való viszonya.

Theologiai Szemle, 31. évf. 260-267.

Dr. Varga Zsigmond J. – a sokoldalú professzor.

In: Hit, élet, tudomány. Debrecen. 7-13.

- 1989
Krisztus kereszthalála és a bűnbocsánat. Lelkészerkezetlet tanulmányi anyag.
Református Egyház, 41. évf. 1. sz. 1-6.
- 1990
Jézus csodái és értelmezésük szempontjai.
Theologiai Szemle, 33. évf. 193-200.
Türelem és tolerancia. A fogalom újszövetségi jelentése.
Theologiai Szemle, 33. évf. 292-302.
- 1991
Gyülekezeti adományok. Anyagi kérdések a korinthusi levelek fényében.
Theologiai Szemle, 34. évf. 357-363.
A Magyarországi Református Egyház Debreceni Theologiai Akadémiájának évkönyve az 1990/1991-1991/1992. Akadémiai évről. (Szerk. Lenkeyné Semsey Klára és Bölskei Gusztáv) Debrecen. 95-112.
Jézus etikája – a kibontakozás útja. Dékáni székfoglaló az 1990/1991, tanév tanévnyitó közgyűlésén.
Református Egyház, 43. évf. 4. sz. 79-84.
A Magyarországi Református Egyház Debreceni Theologiai Akadémiájának évkönyve az 1990/1991-1991/1992. Akadémiai évről. (Szerk. Lenkeyné Semsey Klára és Bölskei Gusztáv) Debrecen. 1992. 73-86.
- 1993
Missziói munkások az Apostolok Cselekedeteiben.
Theologiai Szemle, 36. évf. 27-41.
Jézus feltámadása első tanúi és hírnökei az evangéliumi bizonyágtétel szerint.
Református Egyház, 45. évf. 3. sz. 56-61.
- 1994
Isten országa és az újszövetségi ecclesia theokratikus rendje.
Theologiai Szemle, 37. évf. 258-269.
- 1995
A nő helyzete a korinthusi gyülekezetben.
Theologiai Szemle, 38. évf. 210-217.
Hogyan értik? Hogyan értsük?
In: A Debreceni Református Theologiai Akadémia évkönyve az 1992/1993-1993/1994. Akadémiai évről. (Szerk. ifj. Fekete Károly) Debrecen. 54-63.
Egy rendszeres teológus és az Újszövetség.
In: Laus Deo. Hálaöktet egy professzorért. Török István emlékkönyv. Debrecen. /Teológiai Önképzőköri Társulat Füzetei 10./ 35-39.
- 1996
Jézus, Mária Megváltója.
Református Egyház, 48. évf. 12. sz. 277-281.
- 1997
Jézus, a betegek gyógyítója.
Theologiai Szemle, 40. évf. 71-79.
Lelkészképzés a harmadik évezred küszöbén.
Református Egyház, 49. évf. 12. sz. 280-281.
In: A Debreceni Református Hittudományi Egyetem évkönyve. 1995/1996-1996/1997. (Szerk. Hodossy Takács Előd) Debrecen, 39-46.
- 1999
A feltámasztás János evangéliuma intenciója alapján.
Theologiai Szemle, 42. évf. 2-7.
A keresztyén család és az anyaság.
Református Tiszántúl. 7. évf. 2. sz. 5-7.
Gyülekezetépítő pásztorok képzése. 2Tim 2,1-7.
In: Deus providebit. Tanulmányok dr. Mészáros István tiszteletére 70. születésnapja alkalmából. (Szerk. Benke György, Dienes Dénes) Sárospatak. 137-147. /A Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiájának kiadványai 13./
- 2000
A nagy vacsora. Egzegézés: Lk 14,15-24.
Református Egyház, 52. évf. 3. sz. 58-62.

- Tanító és tanítványság az Újszövetségben 1.
 Református Egyház, 52. évf. 9. sz. 212-214.
- Tanító és tanítványság az Újszövetségben 2.
 Református Egyház, 52. évf. 10. sz. 224-227.
- Dr. Mátyás Ernő professzor a tanítvány szemével.
 In: Mátyás Ernő emlékfüzet. Szerk. Győri István. Sárospatak, 2000.80-90. /A Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiájának kiadványai 19./
- 2002
- A gyülekezeti tisztségviselők választásának kritériumai (1Tim 3,1-13)
 In: Doctrina et pietas. Tanulmányok a 70 éves Barcza József tiszteletére. (Szerk.: Dienes Dénes és Szabadi István) Debrecen- Sárospatak. 19-30.
- Istentisztelet Jézus intenciója alapján az ősegyházban.
 Theologiai Szemle, 45. évf. 69-74.
- 2004
- „Te azért, fiam, erősödjél...” (2Tim 2,1-7)
 In: Eulogia. Ünnepi kötet Dr. Bartha Tibor 60. Születésnapjára. (Szerk. Hanula Gergely és Vladár Gábor) A Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiumának Újszövetségi szekciója, Budapest, 17-25.
- Pál apostol missziói szemlélete az Apostolok Cselekedetei alapján.
 In: En Christo. Tanulmányok a 85 éves dr. Bütösi János tiszteletére. (Szerk. Gaál Sándor) Debrecen. 19-37. /A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Missziói és Felekezettudományi tanszékének kiadványai 3./

Igehirdetések, meditációk, áhítatok

- 1960
- A bűn ellen az emberért. Mt 10-32-42
 Református Egyház, 39-41.
- A keresztyén életformáról. Fil 3,1-14
 Református Egyház, 198-200.
- 1973
- Személyválogatás nélkül. Róm 2,1-11
 Református Egyház, 208-209.
- 1974
- Lenkey István: Úrvacsorai előkészítők a karácsony előtti bűnbánati istentiszteletekre.
 Református Egyház, 262-284.
- 1975
- Lenkey István:: Hat esti bizonyágtétel a keresztt Krisztusáról a húsvét előtti bűnbánati istentiszteleteken.
 Református Egyház, 38-39.
- Az Úr szolgálóinak munkája és sorsa. Zsolt 92
 Református Egyház, 64.
- Lélek és szabadság. 2Kor 3,12-18
 Református Egyház, 88-89.
- „Áldott az Úr...” Lk 1,67-80
 Református Egyház, 114-115.
- Példázat az Atya szeretetéről. Lk 15,11-32
 Református Egyház, 157-158.
- Az Úr Király, szolgáljuk méltóan. Zsolt 96
 Református Egyház, 183-184.
- Isten és mi. Róm 9,6-13
 Református Egyház, 208.
- Az Atya igényei gyermekei iránt. 1Pt 1,17-25
 Református Egyház, 230-231.
- „Imé, az én szolgálóm...” Ézs 42,1-12
 Református Egyház, 259-260.
- Az Úr földi szolgálata – kincs a mennyben. Mt 6,19-24
 Református Egyház, 279.
- 1976

- „Szabad jót tenni szombaton!” Mt 12,9-21
Református Egyház, 14-15.
- Aki közöttetek első akar lenni. Mt 20,20-28
Református Egyház, 34-35.
- Kegyelem- élet – ítélet. Zsid 10,19-31
Református Egyház, 88-89.
- Tanító történelem. ApCsel 4,32-35
Református Egyház, 108-109.
- Világvárosban az eljövendő világ erőivel. ApCsel 18,1-17
Református Egyház, 133-134.
- „A háború s minden borzalom...feküdjék végre ravatalon” Gal 5,13-15
Református Egyház, 154-155.
- És életet ad a világnak. Jn 6,32-34
Református Egyház, 180-181.
- „Jobb nekünk, hogy egy ember haljon meg a népért...” Jn 11,46-57
Református Egyház, 212-213.
- Távlati terv. Ézs 56,1-8.
Református Egyház, 16-17.
- 1977
Igehirdetések exmittált teológusok részére. 1977. Július hónapra.
Magyarországi Református Egyház Zsinatának Tanulmányi Osztálya, Budapest, 1977. 38 p.
29 cm.
- 1978
Igehirdetések a húsvét előtti bűnbánati hétre teológiai hallgatóknak.
Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest.
- Igehirdetések nagypéntekre, húsvét I-II-re exmittált teológiai hallgatóknak.
Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest.
- Lenkey István: Pilátustól Arimathiai Józsefíg.
Református Egyház, 39-41.
- 1979
Prédikáció és imádságok karácsony első napján délutánra.
In: Legátusprédikációk a Debreceni Református Theológiai Akadémia hallgatói részére 1979.
karácsonyára. Kollégiumi és Egyházkerületi Sokszorosító Iroda. Debrecen. 6-10.
- 1980
Igehirdetés elő- és utóimával. 1980. nagyszombatjának délutánjára.
In: Legátusprédikációk a Debreceni Református Theológiai Akadémia hallgatói részére 1980.
húsvétjára. Kollégiumi és Egyházkerületi Sokszorosító Iroda. Debrecen. 10-12.
- Igehirdetés karácsony első napján délutánra elő- és utóimával.
In: Legátusprédikációk. Kollégiumi és Egyházkerületi Sokszorosító Iroda, Debrecen, 6-9.
- Az élet könyve. 2Tim 3,16-17
Református Egyház, 138-139.
- „Nincs itt, mert feltámadt...” Mt 28,1-10
Református Egyház, 60-61.
- Emberség az embertelenség sorozatában. Jer 38,7-13
Református Egyház, 61-62.
- A hit gyermekei – Ábrahám fiai. Gal 3,6-18
Református Egyház, 64-65.
- Ajándékul kapod életedet. Jer 45
Református Egyház, 65-66.
- 1981
Sola gratia, sola scriptura, sola fide. Róm 9,30-10-13
Református Egyház, 225-227.
- Elmarasztaló kritika, bizakodó kérdések. Jób 13
Református Egyház, 227-228.
- Minden ember megmentéséért! Róm 12,17b-21
Református Egyház, 228-229.
- Szeretet nélkül hiábavaló az emberi szó, látszat a szolgálat. Jób 20
Református Egyház, 229-230.

- Minősítés és számadás. Róm 15,14-21
 Református Egyház, 230-231.
- Az élő istenbe vetett hit nem a körülmények függvénye. 1Thessz 3,1-13
 Református Egyház, 231-232.
- Isten védelme – Jób kárhoztatása. Jób 34
 Református Egyház, 232-233.
- Reménységre hangoló, aktivitásra indító hálaadás. 2Thessz 2,13-3,5
 Református Egyház, 233-234.
- Istenfélő út vége. Jób 42
 Református Egyház, 234.
- 1982
- Igehirdetés húsvét első napján délelőttre elő- és utóimával.
 In: Legátusprédikációk az 1982/83. tanévre. Kollégiumi és Egyházkerületi Sokszorosító Iroda, Debrecen, 42-45.
- Igehirdetés elő- és utóimával pünkösd második napján délelőttre.
 In: Legátusprédikációk az 1982/83. tanévre. Kollégiumi és Egyházkerületi Sokszorosító Iroda, Debrecen, 68-72.
- Mit cselekedjünk? Lk 3,10-14
 Református Egyház, 275-276.
- A győzelem hírnökei. 2Sám 18,19-32
 Református Egyház, 276-277.
- Válságban lévő ember – szabadító Úr. Lk 5,12-16
 Református Egyház, 277-279.
- Dávid és udvara – az urat dicsőítő emlékek. 2Sám 23
 Református Egyház, 279-280.
- „Legyetek irgalmasok, amint Atyátok is irgalmas” Lk 6,27-36
 Református Egyház, 280-281.
- Amit Isten gyűlöl. Péld 6
 Református Egyház, 281-282.
- Jézus a küldetés útján. Lk 8,1-3
 Református Egyház, 282-283.
- Kétféle életstílus. Péld 13
 Református Egyház, 283-284.
- Amire az embernek szüksége van. Lk 9,10-17.
 Református Egyház, 284-285.
- Reménykedj az Úrban! Péld 20
 Református Egyház, 285-286.
- 1984
- „Ne késs jót tenni a rászorulóval” Mt 9,35-38
 Református Egyház, 13-14.
- „Aki köztetek féli az Urat...” Ézs 50
 Református Egyház, 14-15.
- Jelt akarunk látni! Mt 12,38-42
 Református Egyház, 15-16.
- Irgalmasság ítélet helyett. Ézs 57
 Református Egyház, 16-17.
- Magyarázd meg nekünk! Mt 13,36-43
 Református Egyház, 17-18.
- Atyánk vagy mégis...” Ézs 64
 Református Egyház, 18-20.
- Emberi hagyomány... Mt 15,10-20
 Református Egyház, 20.
- Emlékezés a szabadításra. Zsolt 76
 Református Egyház, 21.
- Segítségére kész emberek – megoldást ajándékozó Úr. Lk 5,17-26
 Református Egyház, 275-276.
- Összhang a szolgálatban: „mindenkinek megvolt a maga tennivalója” 4Móz 4,49
 Református Egyház, 276-277.

- „Mondom nektek: Izráelben nem találtam ekkora hitet”nLk 7,1-10
Református Egyház, 277-278.
- „Mózes pedig imádkozott az Úrhoz” 4Móz 11,1-3
Református Egyház, 278-279.
- „Ne félj, csak higgy” Lk 8,50
Református Egyház, 279-280.
- „Ajándékul adom nektek a papi tisztet”4Móz 18
Református Egyház, 280-281.
- „...kérjétek tehát az aratás Urát, hogy küldjön munkásokat az aratásába” Lk 10,1-16
Református Egyház, 281-282.
- „Ímé, én békességem szövetségével ajándékozom meg” 4Móz 25
Református Egyház, 282-283.
- 1985
Igehirdetés elő- és utóimával húsvét első napján délutánra.
In: Legátusprédikációk az 1985/86. tanévre. Kollégiumi és Egyházkerületi Sokszorosító Iroda, Debrecen, 59-63.
- 1986
„Legyen hitetek Istenben!” Mk 11,20-26
Református Egyház, 7-8.
- „...de lelepleződik a gonoszság a gyülekezetben” Péld 26
Református Egyház, 8-9.
- Vigyázzatok! Mk 13,21-37
Református Egyház, 9-10.
- Hogyan éljünk? Préd 2
Református Egyház, 10-11.
- „Bizony, ez az ember Isten Fia volt!” Mk 15,33-47
Református Egyház, 11-12.
- Becsüld meg az életet, és annak keretét! Préd 9
Református Egyház, 12-14.
- A kegyesség titka – keresztyén élet valósága. 1Tim 3,14-15.
Református Egyház, 14-15.
- „Mily szép a szerelmed...” Énekek Éneke 4
Református Egyház, 15-16.
- Bibliatanulmányok az 1986. Évi nyári lelkésztovábbképző tanfolyamon.
Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest. 23 p. 30 cm.
- 1987
Igehirdetés elő- és utóimával pünkösd második napján délelőttre.
In: Legátusprédikációk az 1987/88. tanévre. Református Kollégiumi Sokszorosító Iroda, Debrecen, 93-97.
- 1988
E világban, az eljövendő világ erejével. Rm 12,9-21.
Református Egyház, 113-115.
- „Fogadjátok be egymást, ahogyan a Krisztus is...” Rm 15,7-13.
Református Egyház, 115-116.
- Az okos asszony célszerű lépései. 1Sám 25,23-35.
Református Egyház, 116-117.
- Nem emberektől. Gal 1,1-5.
Református Egyház, 117-118.
- 1993
Áldjad, én lelkem, az Urat! Zsolt 13,1-5.14-18.
Református Egyház, 77-78
- Egyetértésben élni- Zsolt 133
Református Egyház, 157-158.
- Csak Jézus segíthet! Mt 8,28-34.
Református Egyház, 268-269.
- 1994
Útmutatás a gazdagoknak. 1Tim 6,17-19.
Református Egyház, 153-154.

- A karácsony titka a János evangéliumában.
 Református Tiszántúl. 2. évf. 4. sz. 4-5.
- 1995
 Jövőt ígérő program. Jn 12,44-56
 Református Egyház, 6-7.
- Áldást vehetsz - áldást közvetíthetsz. Ézs 58.9-12.
 Református Egyház, 221-222.
- 1996
 „Mégis rájuk tekintett” Zsolt 106,35-48.
 Református Egyház, 5-6.
- Küzdök értetek. Kol 2,1-7.
 Református Egyház, 48. évf. 6. sz. 124-125.
- 1997
 A Krisztus feltámasztása – döntő fordulat. Mt 28,5-7.
 Theologiai Szemle, 40. évf. 1.
 „...ott vagyok közöttük”
 Református Egyház, 7-8.
- 1998
 Úrvacsorai előkészítő vázlatok.
 Református Egyház, 78-79.
- 1999
 Szentlélek: a bennünk és általunk munkálkodó Úr.
 Református Egyház, 80-81.
- 2001
 Jézusnak fontos.
 Református Egyház, 220-221.
- A másik Pártfogó.
 Nagytemplomi Gyülekezeti Élet. 12. évf. 2. sz. 2-4.
- 2002
 Jövel Szentlélek Úristen!
 Református Tiszántúl. 9. évf. 2. sz. 1.
- A Lélek gyümölcse a szeretet.
 Református Tiszántúl. 9. évf. 2. sz. 5-6.
- 2003
 Karácsony János leveleinek fényében.
 Nagytemplomi Gyülekezeti Élet. 14. évf. 4. sz. 26-28.
- 2004
 Karácsonyi üzenet, életformáló Ige.
 Nagytemplomi Gyülekezeti Élet. 15. évf. 4. sz. 2-5.

Cikkek

- 1980
 Több szempontú bibliafordítás.
 Reformátusok Lapja, 41. sz. október 12.
- 1981
 "Krisztus kicsinyeinek" szolgálata az Újszövetségben.
 Képes Kálvin kalendárium az 1981. évre. Budapest. 46-49.
- 1982
 „Engedjétek hozzám a gyermekeket”
 Képes Kálvin Kalendárium az 1982. évre. 56-58.
- Ítélet és üdvösség. (1Kor 5,5)
 Reformátusok Lapja, 40. sz. október 3.
- Nem azért jöttem. (Mt 10,34)
 Reformátusok Lapja, 25. sz. június 20.
- 1984
 "Nő a katedrán"
 Képes Kálvin kalendárium az 1984. évre. Budapest. 85-86.
- 1985

- „...és más nyelveken kezdtek beszélni” (ApCsel 2,4-6)
 Reformátusok Lapja, 4. sz. január 27.
- 1993
 „Jöjj át...légy segítségünkre!”
 Református Tiszántúl. 1. évf. 4. sz. 4-5.
- „A jó ember könyörületes...bőven adakozik” A Böszörményi Alapítvány.
 Református Egyház, 49. évf. 3. sz. 70.
 Református Tiszántúl. 1996. 4. évf. 4. sz. 11.
- 1995
 Alapítvány a misszióért.
 Református Tiszántúl. 3. évf. 4. sz. 7.
- 1997
 Dr. Varga Zsigmond József emlékezete.
 Református Tiszántúl. 5. évf. 4. sz. 14-17.
- 1998
 In memoriam Varga Zsigmond.
 Református Egyház, 50. évf. 3. sz. 69-70.
- 2005
 Járj közöttünk, Uram!
 Reformátusok Lapja, január 30. 49. évf. 5. sz. 1.5.
 Mellette vagy ellene 1.
 Reformátusok Lapja, április 17. 49. évf. 16. sz. 1.3.
 Mellette vagy ellene 2.
 Reformátusok Lapja, április 24. 49. évf. 17. sz. 1.

Könyvismertetések:

- 1975
 Protestantica az ex librisen és a kisgrafikán (kiállítás)
 Reformátusok Lapja, június 22.
- 1978
 Tóth Béla : Hatvani István.
 Reformátusok Lapja, április 30.
- 1979
 Tóth Béla: Maróthi György (1715-1744).
 Reformátusok Lapja, március 4.
- 1980
 Nagy Antal Mihály: Az Ószövetség hermeneutikája.
 Református Egyház, 285-286.
- 1983
 Conzelmann, Hans: Grundriss der Theologie des Neuen Testaments. München, 1968.
 Theologiai Szemle, 119-120.
- 1990
 Bolyki János: Az újszövetségi írásmagyarázat elvei és módszerei.
 Theologiai Szemle, 33. évf. 255.
- 1994
 A Debreceni Theologia új doktora, Vladár Gábor, professzor.
 Református Egyház, 46. évf. 1. sz. 22-23.
- 1996
 Benyik György: Az újszövetségi Szentírás története.
 Református Egyház, 48. évf. 12. sz. 288-289.
- 1998
 Bolyki János: Az újszövetségi írásmagyarázat elvei, módszerei és példái.
 Református Egyház, 50. évf. 7-8. sz. B 3-4.
- 1999
 Herczegh Pál: Krisztológiai irányzatok a páli iratokban.
 Református Egyház, 51. évf. 7-8. sz. 189-190.
- 2001

Bolyki János: Igaz tanúvallomás.
Theologiai Szemle 43. évf. 4. sz. 246-247.

Jelentések

1984

Jelentés az Újszövetségi Szekció munkájáról.

In: A Magyarországi Református Egyház Teológiai Doktorai Kollégiumának évkönyve. Budapest, 91-98.

1991

Dékáni jelentés a debreceni Theologiai Akadémia 1990/1991. tanévéről.

Református Egyház, 43. évf. 9. sz. 198-204.

A Magyarországi Református Egyház Debreceni Theologiai Akadémiájának évkönyve az 1990/1991-1991/1992. Akadémiai évről. (Szerk. Lenkeyné Semsey Klára és Bölcskei Gusztáv) Debrecen. 1992. 5-32. (angol és német nyelvű összefoglalóval)

1997

Dékáni jelentés. Teológiai tanévzáró. 1997. június 26.

Református Egyház, 49. évf. 10. sz. 237-240. Kivonat.

In: A Debreceni Református Hittudományi Egyetem évkönyve. 1995/1996-1996/1997. (Szerk. Hodossy Takács Előd) Debrecen. 15-33.

Szerkesztői munka

1960

Stauffer, Ethelbert: Jézus alakja és története.

DRTA Jegyzetkészítő Irodája Debrecen.

1965

Varga Zsigmond: Bibliai görög olvasó- és gyakorlókönyv.

2. átdolg. kiad. DRTA Jegyzetkészítő Irodája Debrecen.

3. kiad. Uo.

4. kiad. Budapest, 1984.

1978

"...amint én szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást" (Jn 13,34b) Tanulmányok dr. Varga Zsigmond 60. születésnapjára. Debrecen, Kézirat.

1988

Hit, Élet, Tudomány. Junbileumi kötet dr. Varga Zsigmond professzor hetvenedik születésnapjára. Debrecen.

1992

A Magyarországi Református Egyház Debreceni Theologiai Akadémiájának évkönyve az 1990/1991-1991/1992. akadémiai évről.

(Szerk. Lenkeyné Semsey Klára és Bölcskei Gusztáv) Debrecen.

Emlékkötet

1996

„Krisztusért járva követségben...” tanulmányok Fekete Károly és Lenkeyné Semsey Klára professzorok tiszteletére. (Szerk. Barcza József, ifj. Fekete Károly) Debrecen, 263 p. 20 cm.

Balog Margit

Jegyzetek

¹ **Domján János** (Miskolc, 1905.10.11.— Dunavarsány, 1983.11.13.): református lelkész. 1929-től több budapesti gyülekezetben segédlelkész. 1933-ban Pápán a teológia magántanára lett, majd 1938-tól Budapest-Külső Józsefváros lelkipásztora volt. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03014/03450.htm>

² **Futura** - Magyar Szövetkezetek Áruforgalmi Részvénytársasága (Bővebben: http://archivnet.hu/gazdasag/a_magyar_szovetkezeti_mozgalom_multja_forrasok_a_futura_tortenetebol.html)

³ **Arany Ábécé** - Protestáns népiskolákban tankönyvként használt verses életszabályok gyűjteménye. <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-314.html>

⁴ **Kurátor** - A református gyülekezet gondnokának másik elnevezése. A presbiterek közül választják, a lelkéssel együtt alkotja az egyházközség elnökségét. Többek között a hatáskörébe tartoznak a következők: a lelkipásztorral összehívja a presbitériumot, a lelkéssel együtt képviseli az egyházközséget, a lelkéssel együtt kezeli az egyházközség vagyont, gondoskodik az egyházközség épületeinek jó karbantartásáról. (Szerk.) (Bővebben: A Magyarországi Református Egyház Alkotmányáról és kormányzatáról szóló 1994. évi II. törvény 44-45.§)

⁵ **Nyíregyházi Leánykálvineum** 1.–„Kálvin születésének 400. évfordulójára Juhász László győrteleki lelkész kezdeményezésére megfogalmazódott a református egyházban egy olyan intézmény szükségessége, melyben a lelkész árvák, ill. a rossz anyagi körülmények között élő lelkész-gyermekek ingyen, vagy kedvezményesen lakhattak és tanulhattak. A 400 éves Kálvin-jubileum tiszteletére az intézeteket Kálvineumoknak nevezték el.” (3.p.) „... az Erzsébet leányinternátus, mely Nyíregyházán a Bethlen u. 39. sz. alatt létesült, mintegy 30 leány elhelyezésére szolgált.” (5.p.) A Leánykálvineum létrehozásának terve a '10-es években több ok miatt is meghiúsult, pedig óriási erőfeszítéseket tett érte az Országos Református Lelkészegyesület. 1924-ben új lendületet kapott a gondolat és országos adománygyűjtési akciók és körutak után elegendő pénz gyűlt össze ahhoz, hogy 1926-ben elkészüljön egy kibővült, 120 férőhelyes internátus. Ezen kívül a „... négy osztályos polgári leányiskola és a két évfolyamú továbbképző intézet” is megnyithatta kapuját. (6-7.p.) Dr. Kiss Ferenc volt a szervezőmunkával megbízva. Az internátus „mely vallásos, s jellegzetesen református világ- és életnézet alapján állt, mely magában foglalta a reggeli és esti áhítatokat, a rendes közösségi és magányos bibliaolvasást...” (14.p.) Ezen kívül a bibliaórákon, istentiszteleteken való részvételt, az énekeskönyv énekeinek a gyakorlását, leányegyesületi alkalmakat. Az árvák patronálásáról 35 református gyülekezethez tartozó asszony gondoskodott nagy szeretettel. (15.p.) 1932/33 tanévben a tanítónőképző mind az öt évfolyamon kiépült a gyakorlóiskolával együtt. (16.p.) Az egyre nagyobb helyhiány miatt az Igazgatótanács megvásárolta a Búza u. 5. sz. alatti telket, amely a Kálvineum mellett volt. Elkészült egy új épület, amelyikbe a polgári iskola költözött, a Bethlen utcai épület pedig felszabadult teljes egészében a tanítónőképző számára. (16.p.) 1926-39 között a Leánykálvineum létrehozását és fenntartását adakozásból és egyházi támogatásokból oldották meg, emellett az árvák kivételével mindenkinek tandíjat kellett fizetnie. „A Leánykálvineum hivatalos fenntartója mindvégig az Országos Református Lelkészegyesület volt, s élén a választott Igazgatótanács állt.” (17.p.) Az intézmény első igazgatója Dr. Ferenczy Károly volt, akit 1938-ban váltott Porzsolt István. 1938-ban a Vallás- és Közoktatási Minisztérium rendelete értelmében új iskolatípusnak kellett felváltania a meglévőt, a líceumnak, más néven a nevelési középiskolának. (17.p.) „A nevelési középiskola, a leánylíceum tehát hármass célkitűzéssel rendelkezett: családi nevelés, nevelőpályákra való képesítés, szociális munkakörökre való előkészítés. A tantervi anyag elméleti és gyakorlati része kiegészítette egymást, hiszen a háztartási, gyermekismereti és kézimunka órákon kívül, felölelte az általános műveltséget nyújtó tárgyakat is: vallás, magyar irodalom, német nyelv, nemzeti történelem és földrajz, nevelési ismeretek, mennyiségtan, természetismeret, ének-zene, rajz és testnevelés. (18.p.) Hamar kiderült viszont, hogy a líceumi átszervezés nem bizonyult hasznosnak, emellett az internátusi férőhelyek száma is kevésnek bizonyult. (18.p.) A háború miatt az iskola 1944. március 31-én fejeződött be a tanév. „Ez volt az ún. háborús csonka év. /.../ (Forrás: DRHE Egyháztörténeti Tanszék – Vallásos nevelés a Nyíregyházi Leánykálvineumban (1926-1948) Szakdolgozat – Készítette Koncz-Vágási Katalin – Debrecen, 2009.)

⁶ „...testvér” - a diakonisszák megszólítása: keresztnév és a testvér szó együtt.

⁷ 1944. június 2. Debrecen szőnyegbombázása

⁸ 1944. augusztus 21-től október 15-ig

⁹ 2. A **Nyíregyházi Leánykálvineumot** 1944. november 20-án nyitották meg ismét, a harcok miatti helyhiány és az általánosan rossz állapotok miatt az állami tanítóképzővel összevontan, annak Széchenyi utcai épületében. A következő időszak adománygyűjtéssel telt. 1946 áprilisára lett kész a tanításra alkalmas épület, de az internátus ekkor még teljesen használhatatlan állapotban volt. További adománygyűjtések eredményeképpen, ha szerényen

is, de az 1946/47. tanévet már a teljes intézmény a régi épületeiben kezdhette meg. 1948-ban azonban a Vallás- és Köznevelési Minisztérium „elrendelte a tanítóképzők megszüntetését, az 1948. 33. tc., pedig államosította az intézetet. A tanítónőképző 1948. július 1-jével állami irányítás alá került. A Búza u. 1. sz. alatti épület még két évig megtarthatta árvaház jellegét, de 1950. július 1-jétől azt is állami fennhatóság alá vonták.

Az intézetnek 20 éves fennállása alatt mindösszesen 3 főállású református vallásstanára volt: dr. Ferenczy Károly (református lelkipásztor, bölcseész) dr. Porzsolt István (református lelkipásztor, magyar-német-pedagógia szakos tanár) Makay László (református lelkipásztor, földrajz-történelem szakos tanár) A más felekezetű diákok vallásos nevelését, szintén heti két órában végezték a saját felekezetű lelkipásztoraik, vagy óraadó hitoktatóik. A Leánykálvineum szoros kapcsolatot ápolt a Nyíregyházi Református Egyházközséggel. A szakmai továbbképző előadások mellett rendszeresek voltak az ún. vallásos délutánok vagy esték, amelyek a növendékek vallásos érzéseit ápolták és mélyítették. A komolyan értelmezett hazaszeretet és a nemzeti szellem ápolása végett minden évben megtartották az ún. hazafias vonatkozású ünnepeket.

(Forrás: DRHE Egyháztörténeti Tanszék – Vallásos nevelés a Nyíregyházi Leánykálvineumban (1926-1948) Szakdolgozat – Készítette Koncz-Vágási Katalin – Debrecen, 2009. Kézirat)

¹⁰ **evangelizáció:** olyan istentiszteleti forma, ahol az istentisztelet célja a bűnbánatra, megtérésre hívás. Református gyülekezetekben szokás olyan lelkipásztort felkérni az alkalom megtartására, akinek ilyen irányú kegyelmi ajándéka van, mert az evangelizáló igehirdetés és az alkalom liturgiája általában különbözik a megszokott rendtől. Általánosságban jellemző az ún. evangelizációs hét, ahol hétfőtől-vasárnapig minden este van egy-egy alkalom.

¹¹ **Sárospataki Református Teológiai Akadémia** „Sárospatakon az 1530-as években jött létre protestáns iskola, ahol a 16. század végén már komoly gondot fordítottak a teológia tanítására. A teológiát, filozófiát és természettudományos szakokat magasabb szinten a peregrinus diákok néhány szemeszteren át nyugat-európai akadémiákon és egyetemi fakultásokon tanulták. A 16. sz. végére felerősödött ellenreformáció veszélyeztette az iskolát. Szilárd hitvallásos jellegét, amelyet a teológiai oktatás is táplált, az ellenség gyűlölködő nyilatkozatai is bizonyítják. /.../ Az iskola átszervezésére, színvonalának emelésére hívta meg a Rákóczi-ház Comeniust, aki elméleti és gyakorlati pedagógiai tevékenységet folytatott Sárospatakon. /.../ A 18. sz. folyamán /.../ működött a gimnáziumi és az akadémiai tagozat. A század végén az 1796-os tantervvel bevezetik a tantárgyak többségében a magyar oktatási nyelvet. Ebbe a tantervbe épült be az 1793-ban létesített jogtörténeti tanszék önálló egységként, a jogakadémia későbbi megvalósításának a tervével. /.../ Az iskola szellemi színvonalának emelését szolgálta a nyomda újraindulása. /.../ A trianoni békekötés után az iskola újragondolta identitását, jobban odafigyelt az egyházban kibontakozó, erősödő belmissziói áramlatokra. 1923-ban megszűnt a jogakadémia, hat év múlva az iskola átvette az államtól a Tanítóképző Intézetet. A 30-as években az intézmény épületei megújultak. A II. világháború előszele Patakon is érződött. Ez is erősítette a kollégiumnak azt a törekvését, hogy tovább mélyítse kapcsolatát a Tiszáninenni Református Egyházkerület gyülekezeteivel, és amíg erre lehetőség van, a külföldi testvéregyházakkal. Az utolsó világháborús tanévet már csak a Teológiai Akadémia kezdte el ősszel, a front közeledése miatt csak januárban folytatódott a tanítás. A 40-es évek végén még tagozatait is szaporította a Kollégium. Az állam- és párhatalom részéről már a 40-es évek vége felé történtek jelzések a pataki Kollégium felszámolására, majd 1951 és 1952 között fokozatosan, intézményenként ez meg is történt. A Teológiai Akadémia hallgatói Pestre és Debrecenbe irakoztak át. A Tiszáninenni Egyházkerület Közgyűlése tett még egy kísérletet az újraindításra, de eredménytelenül, sőt a Kerület önállóságát is megszüntették 1957-ig.

1957-től a Tiszáninenni Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei néven működhetett tovább a Kollégium „maradék” egyházi intézményként, és emlékeztetett megszüntetett anyaintézményének, a Sárospataki Református Kollégiumnak több évszázados valóságára. /.../ 1989 januárjában került bejegyzésre a Sárospataki Református Kollégium Alapítvány, az újrainduló Kollégium támogatására. 1990. március 21-én aláírták az állam és az egyház közötti megállapodást, melynek eredményeképpen július 1-jén az egyház visszakapta az iskola épületeinek egy részét, s ez év szeptemberétől újraindult a Kollégium Gimnáziuma. Közben elkezdődött a Teológiai Akadémia újjászervezése is. 1991. október elején negyven évi kényszerszünet után 49 hallgatóval folytatta munkáját az Akadémia, államilag elismert hittudományi főiskolaként. /.../ Iskolánk sajátosságát a fent vázolt története, értékét a magyar művelődéstörténetben és a hitéletben betöltött több évszázados szerepe adja.”

(Forrás: SRTA honlapja, A Sárospataki Református Teológiai Akadémia története röviden... <http://www.srta.hu/akademiankrol/tortenetunk/>)

¹² **Nagy Barna** (1909-1969): teológiai tanár, kutató. Gimnáziumi tanulmányait 1927-ben végezte a sárospataki Kollégiumban. 1929-30-ban Montpellierben tanult, ahol Bergson filozófiájával és Kálvin teológiájával foglalkozott, majd Zürichben (1930-1933) és Bonnban (1933-34) járt egyetemre. 1936-ban Debrecenben avatták teológiai doktorrá. 1937-től 1951-ig teológiai tanár a sárospataki Teológiai Akadémián, 1947-től a teológia dékánja, majd a Kollégium rektora lett. 1952-ben, a pataki Teológiai Akadémia megszüntetése után z Egyetemes Konventbe került tudományos beosztásban, majd a budapesti Teológiai Akadémia tanára lett. Az 1956-os forradalom után rövid időre börtönbe került, és 1957 őszén megfosztották pesti katedrájától. Az Egyetemes Konvent visszaminősítette „kutató professzorrá”. Élete utolsó 12 évében teljesen a Kálvin-kutatásnak szentelte

magát. (Forrás: Dr. Hörcsik Richárd: Dr. Nagy Barna Kálvin-kutató munkássága; Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára, Elektronikus Könyvtár, <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=7&p=3>)

¹³ **senior** (lat) – idősebb. A protestáns egyházakban az esperes címe. A protestáns kollégiumokban az ifjúság soraiból választott és meghatározott időnként változó tisztségviselő. (Forrás: Idegen eredetű vallási szavak és fogalmak szótára – Összeállította: Bölcskei Gusztáv és Lenkey István. Az ETHNICA alapítvány kiadása – Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke – Debrecen, 1991. 85.p.)

Szénior, esküdt – Protestáns kollégiumi szokás, hogy az abszolvált teológiai hallgatók közül egy-egy személy a gyakorlati évre, az ún. segédlelkészi évre bent maradt a teológián és az ifjúság ügyeit intézte. A szénior inkább a dékán segítségére volt, míg az ún. esküdtfelügyelő vagy röviden esküdt, az internátusvezető munkájában segédkezett. Mindketten segítettek a teológus ifjúság pásztorolásában. Debrecenben az 50-es évektől, mikor nők is egyre nagyobb számban felvételt nyertek, az esküdtfelügyelői szolgálatot inkább női hallgató, a széniori megbízást pedig a férfi hallgató látta el.

¹⁴ **Mátyás Ernő** (Kristyor, 1888. jún. 16. – Sárospatak, 1950. május 29.) református tanár. A teológiát Kolozsváron végezte 1911-ben. Segédlelkész volt Nagyenyeden és Kolozsváron. 1914 májusában székelyföldvári lelkész lett. Bölcsésztdoktori, középiskolai vallás tanári és teológiai magántanári oklevelet szerzett. Előbb a kolozsvári teológián volt helyettes tanár, majd pedig Sárospatakon az Újszövetségi Tanszék tanára lett. (Forrás: Zoványi Jenő: Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon 1827. szócikk, Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára Elektronikus Könyvtár) <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=1827>

¹⁵ **Szabó Zoltán** (1902-1965) A Sárospataki Református Főgimnázium elvégzése után a pataki teológián tanult. Ösztöndíjasként eljutott Utrechtben és Berlinban, majd eljutott Franciaországba, Angilába, Dániába, Svédországba és Svájcba. Gyakorlati teológiát tanított a Sárospataki Református Teológiai Akadémián 1926-tól. Első feleségével Rác Irénnel mindössze 10 hónapig éltek házasságban, mert hashártyagyulladásban meghalt. Úgy érezte, magára maradt, így még jobban belevetette magát a teológiai munkába, valamint az Soli Deo Gloria Dákszövetség és a cserkészlet munkájába. Létrehozta a vízi-cserkész csapatot. A gyakorlati teológiai oktatásban és a szemináriumi munkában a falukutatás is helyet kapott, tanítványaival régi háborús emlékeket, leveleket, fényképeket gyűjtöttek. Újszászy Kálmánnal hozták létre a faluszemináriumot, tanítványaival tanulmányozták a Magyar Szociáldemokrata Párt 1930-as agrárprogramját. Az öregcserkész csapaton belül megalakította a regös-csoportot, akik népdalokkal, népzenevel foglalkoztak, összegyűjtötték a vidék népdalkincsét, ezen kívül prédikáltak, szavaltak, népdalokat tanítottak. Sárospatakon 1936-ban a környékbeli református parasztfiatalok részére népfőiskolát indított az akadémia, aminek a tantervét, koncepcióját Újszászy Kálmánnal együtt dolgozták ki. Az eleinte néhány napos kurzus 15 évvel később már a teljes téli időszakot kitöltötte. Sok neves személyiség volt vendégük a népfőiskolán, köztük Móricz Zsigmond és Illyés Gyula. 1939 és 1943 között a Magyar Élet Pártjának volt az országgyűlési képviselője. Az motiválta, hogy képviselőként eredményesebben szolgálhatja a honi parasztság helyzetének javítását mind kulturális, mind gazdasági szinten, a nép gondjainak ismeretében, hiszen a tiszánineni egyházkerület szinte minden falvában ismerték. Ebben az időszakban óráit szombatnként tartotta a pataki teológián. 1943-tól főjegyzővé választották. Tevékenységét különbözőképpen értékelték. Hol kommunista-gyanús, hol túlzottan jobboldalinak tartották, ezért egyházi bíróságot csakúgy megjárta, mint a népbíróságot. 1945-ben letartóztatták, mint az 1940-es évek országgyűlési képviselőjét. Miután igazoltan részt vett az ellenállási mozgalomban, 1947-ban felmentették, de perének végleges lezárása csak 1948-ban történt meg. Részt vett a Nemzetközi vöröskereszt Jó Pásztor akciójában, amely a zsidó gyerekekről gondoskodott, illetve az ő elképzelése alapján hozták létre a Vöröskereszt másik akcióját, a Segítő Bizottságot. 1945-ben vette feleségül Szabó Annát, akivel az ostrom alatt együtt dolgozott a Vöröskereszt munkatársaként. Feleségével leveleket és gyógyszereket közvetítettek a gettóban, csillagos és védett házakban is. 1946-ban született Anna, 1949-ban Mária leányuk. Ekkor már újra Sárospatakon élt és dolgozott. A teológia 1951-es bezárása után viszont nehéz helyzetbe került. Rövid ideig Ófehértón, 1956-tól pedig Noszvajon lett lelkész. A Noszvajon töltött időszakban ismét önmaga lehetett, otthonra talált a gyülekezetben és a faluban egyaránt. 1964-ben tagjai közé választotta a Magyar Néprajzi Társaság.

(Forrás: Balázs Tibor: Szabó Zoltán, a teológus és politikus – Egy karrier a Horthy-korszakban – Zempléni Múzsza – Tudomány és Társadalom 2011.04. szám 5-13.p. http://zemplenimuzsa.hu/11_4/zmuzsa2011_04_tudomany.pdf)

¹⁶ **Dr. Koncz Sándor** (1913–1983) „tábori lelkész, sárospataki teológiai tanár, egyetemi magántanár, alsóvadászi lelkész, sárospataki levéltáros volt. Két jelentős könyvén kívül (Kierkegaard és a világháború utáni teológia. Miskolc, 1938; Hit és vallás. A magyar református vallástudományi teológia kibontakozása és hanyatlása. Debrecen, 1942) számos tanulmányt, cikket publikált. Sok ígéhirdetése, tanulmánya, jegyzete kéziratban maradt. Ezek feldolgozása, a korábbi fő művek újraközlése folyamatban van. /.../

Dr. Koncz Sándort 1941-től többször behívták katonai, tábori kórházi, tábori lelkészi szolgálatra. 1942-től Marosvásárhelyen volt (angol nyelvet is tanító) hitoktató lelkész, a Magyar Királyi Csaba Királyfi Honvéd Gyorsfégyvernemi Hadapródiskolában. 1943-tól 1946 októberéig „Európa roppant térségein mozogtam”, mint írta egyik emlékezésében. Tábori lelkész volt az oroszországi Gomeltől a németországi Hannoverig.

Parlamenterként részt vett a szövetségesekkel való frontvonalai fegyverszünet létrehozásában és a bergen-belseni koncentrációs tábor felszabadításában. 1947–1952 között Sárospatakon volt teológiai tanár. A Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiájának megszüntetésével és Gimnáziumának államosításával hátrátételt szenvedett. Alsóvadász fogadta be, ahol 1965-ig református lelkész volt. Ezt követően a Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltárában dolgozott Sárospatakon, és helyettesítő lelkészi szolgálatot végzett számos településen és alkalommal.

Dr. Koncz Sándor életének, munkásságának, lelkészi-tanári-tudósi-közirói-szervezői magatartásának hét főbb, összefüggő jellemzője volt: 1. Töretlen hit. 2. Tudományos, ezen belül teológiai és filozófiai megalapozottság. 3. Az értelmes hit és a cselekvő erkölcs szerves egysége. 4. Módszeres, praktikus életszervezés. 5. Szerette és ismerte az embereket. 6. A „hittel és humorral” életszemlélet és magatartás; amint azt számos anekdota és megemlékezés őrzi. 7. Végtelennek tűnő, ám 70 év alatt felörlődött szellemi és fizikai munkabírás. Posztumusz írásait rendszeresen közlik a Napút, a Zempléni Múza és a Széphalom folyóiratok, amelyekben – jegyzetekkel kiegészítve – a fentiek bizonyosságaival találkozhatunk. Írásos életművének áttekintését lásd: Dr. Koncz Gábor (szerk.): Dr. Koncz Sándor 1913–1983. Életrajzi vázlat és bibliográfia. Készült az Alapítvány a Magyarországi Németajkú Gyülekezetért. Protestáns Fórum támogatásával. 2000, 51 o. A hivatkozott életrajzi vázlat megtalálható: Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtár.”

(Forrás: http://www.napkut.hu/naput_2009/2009_09/066.htm)

¹⁷ **Újszászy Kálmán** (1902–1996): teológus, tanár, gyűjteményi felügyelő. Tanulmányait a sárospataki Református Teológiai Akadémián végezte (1927), Debrecenben doktori oklevelet (1932), Szegeden egyetemi magántanári képesítést szerzett (1939). 1929-től Tanítóképző-intézeti tanár Sárospatakon, majd teológiai akadémiai tanár. 1931-től a Sárospatakon kibontakozó faluszeminárium, 1936-tól a népfőiskola egyik irányítója, 1944-1946 között a főiskola rektora volt. A népfőiskola 1948-ban - kényszerűen - megszűnt, a református intézmények közül a tanítóképzőt 1950-ben, a gimnáziumot 1952-ben államosították. És 1951-ben megszüntették a teológiát is. Újszászy professzor 1948 után a kollégium főkönyvtárosa, 1969-től a Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek felügyelője, az Országos Református Gyűjteményi Tanács ügyvezető elnöke, majd elnöke, a Tiszáninneni Református Egyházkerület főgondnoka volt. Népműveléssel, művelődéstörténettel is foglalkozott. Az általa szervezett és vezetett sárospataki faluszeminárium (1931–1952) a magyarországi falukutató mozgalom egyik jelentős intézménye volt.

(Forrás: Magyar Néprajzi Lexikon Ötödik kötet Szé-Zs, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 415.p..)

¹⁸ **Marton János** (1879. december 26., Mezővári -1955. március 01., Sárospatak) tanár, református lelkész. Teológiai tanulmányait Sárospatakon és Utrechtben végezte. Segédlelkész, vallásoktató Sátoraljaújhelyen. 1910-ben teológiai magántanári képesítést szerzett Pápán, ugyanez évtől a Sárospataki Református Teológiai Akadémia Egyháztörténeti Tanszékének tanára. 1932-ben teológiai doktorátust szerzett Debrecenben, a következő esztendőben a Tiszáninneni Református Egyházkerület tanácsbíróvá választotta. A sárospataki főiskola évkönyveit, alkalmi kiadványait és 1928 után a Sárospataki Református Lapokat szerkesztette. Tanulmányai is ezekben a kiadványokban jelentek meg. Irodalom: NAGY Barna: ~. (Nekrológ.) = Ref. Egy, 1955. 6. sz. – ÚJSZÁSZY Kálmán: ~. = Eht., 1958. Forrás: Veszprém megyei életrajzi lexikon. Főszerkesztő Varga Béla. Veszprém, 1998.

(Forrás: Jókai Mór Városi Könyvtár Pápa http://jmvk.papa.hu/arckep/marton_janos)

¹⁹ **Szabó Lajos - Szabó Lajos** sok szállal kötődött a pataki Kollégiumhoz. Kilenc éves korában lett kiskisgimnazista diák, majd a szegény sorsú, kiváló tanuló teológusként tanult tovább az Alma Materben. Az akadémia elvégzése után missziói lelkészként szolgált a Bodroghözben, majd az Országos Református Szeretetszövetség lelkésze lett. Ezek mellett tudományos tevékenységet is végzett, a debreceni Tisza István Tudományegyetem Teológiai Karán 1940-ben doktori fokozatot szerzett egyháztörténet tárgykörben. 1941-ben magántanári vizsgát tett Sárospatakon. 1942-ben a kassai reformátusok hívták meg lelkészüknek, de a világháború végén a csehszlovák hatóságok vagyonek kobzásra ítélték és kiutasították az országból. Így lett aztán a vajdácskai, majd a taktaszadai református gyülekezetek lelkipásztora. Talentumai, hűsége, elkötelezettsége okán a pataki teológia egyháztörténet oktatására kérte fel a tudós teológust, ám a megtisztelő és örömteli feladatot csak néhány hónapig végezhetette, mivel a Rákosi-korszak egyházpolitikája az akadémia bezárását rendelte el. Hitvalló, hiteles magatartásáért és megszólalásaiért az 1956-ot követő érában is sok hátrátételt kellett megélnie, elszenvednie. Ezekben az évtizedekben is megtalálta feladatát: egyháztörténeti, szociográfiai, néprajzi és szépirodalmi műveket írt. Szabó Lajos kitüntetésként és jutalomként élte meg, hogy élete vége felé, az 1991-ben újrainduló teológia ismét egyháztörténet tanárának hívta meg.

(Forrás: Szatmári Emília: Új ösztöndíjat alapított a hálás unoka <http://www.tirek.hu/hir/mutat/34085/>)

²⁰ **Makkai László** (1914-1989): történész, református teológiai tanár, egyetemi tanár. Makkai Sándor (1890-1951) református püspök fia. Felsőfokú tanulmányait a kolozsvári református kollégiumban, a kolozsvári tudományegyetemen és a budapesti tudományegyetemen végezte, ahol 1936-ban bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1936-40-ben az Országos Széchenyi Könyvtár, 1940-41-ben a Miniszterelnökség tisztviselője. 1941-45-

ben Kolozsvárott az Erdélyi Tudományos Intézet tanára. 1942-ben magántanári képesítést szerzett a kolozsvári tudományegyetemen. 1940-44-ben a Magyar Kulturális Egyesületek Országos Szövetségének titkára. 1945-49-ben a Kelet-európai Tudományos Intézet munkatársa. 1949-től az MTA Történettudományi Intézet tudományos munkatársa, 1961-től főmunkatársa, 1976-tól tudományos tanácsadója. 1955-ben a történettudomány kandidátusa, 1970-ben doktora lett. 1971-től a Debreceni Református Teológiai Akadémián az egyháztörténet tanára, 1974-től az Országos Református Gyűjteményi Tanács elnöke. 1964-84 között a Világtörténet c. folyóirat főszerkesztője. 1977-től a Confessio c. folyóirat szerkesztőbizottságának ügyvezető elnöke. 1982-87-ben a Magyar Történelmi Társaság elnöke. Munkásságának első szakaszában főként Erdély közép- és újkori történetével, a magyar-román történelmi kapcsolatokkal foglalkozott. 1949 után a 16-17. századi eszme- és társadalom- és gazdaságtörténet vizsgálata, a protestáns egyháztörténet, valamint a művelődéstörténet került kutatásainak középpontjába. Jelentős eredményeket ért el a 17. századi angol-magyar kapcsolatok és Bethlen Gábor korának feltárásában.

(Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon (1978-1991) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. 584-585.p.)
<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>

²¹ **Darányi Lajos** (1906-1971): vallásoktató, lelkész, püspök. 1917-től 1928-ig a Sárospataki Református Gimnázium, majd a Teológiai Akadémia hallgatója. 1929/30-ban Halléban, majd Bonnban tanult. A hallei és bonni év kivételével állandóan Patakon tartózkodott. Senior, vallásoktató, majd 1933-tól a sárospataki gyülekezet lelképásztora volt harminc esztendőn át, 1964-ig. 1948. szeptember 23-án iktatta be Dr. Enyedy Andor püspök a Főiskola ügyvezető lelkész gondnoki tisztebe. 1951-ben megszűnt a Tiszáninneri egyházkerület, illetve Tiszavidéki egyházkerület néven egyesült két kerület, természetesen a debreceni püspök irányítása alatt. 1957-ben újra önállósulhatott a Tiszáninneri Egyházkerület, és Darányi Lajos püspök személye volt a garancia arra, hogy önállósága nem jelentett szakítást az akkori egyházkormányzattal. De nehéz idők voltak azok. Egyes lelképásztorokat el kellett bocsátani és erre Darányi Lajos püspököt használta fel az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH). Ha ellenállt, szemrehányások özönét kapta az ÁEH-től, ha engedelmességet, az elbocsátott lelkészek haragját, sértődöttségét vonta magára. Idegileg, lelkileg örlődve 1960-ban infarktust, majd utána két agyvérzést kapott. 1971. november 28-án halt meg.

(Forrás: A Tiszáninneri Református Egyházkerület honlapja - Benkő Károlyné Darányi Ilona: Száz éve született Darányi Lajos püspök; <http://www.tirek.hu/srl/cikk/235/>)

²² **Ébredés:** a 19. századi protestáns teológusok racionalista, bibliakritikus, teológiai liberalizmust képviselő nézeteivel szemben Európa-szerte – Magyarországon első jelentős hullámában a századfordulón – kibontakozó, a református egyházi élet megelevenedését szolgáló mozgalom. Célja, hogy a hittételek pusztá elfogadása, az egyházhoz tartozás társadalmi kötelezettségnek tekintése, valamint a szertartásokon történő tradicionális részvétel helyett öntudatos, elkötelezett és érzelmileg motivált keresztyének közössége legyen a református egyház. Az ébredési mozgalmak – nem csak Magyarországon – jellemzően a hivatalos egyháztól bizonyos távolságot tartó egyesületek belmissziós tevékenységében (evangelizációk, vasárnapi iskola, konferenciák) bontakoztak ki, melyek közül Magyarországon a 20. század első felében a CE Bethánia Egylet, a Soli Deo Gloria Szövetség és a MKDSZ voltak a legjelentősebbek. Az ébredési mozgalom a második világháború után erőteljes fellendülésnek indult. Az elsősorban a Bethánia Egylet által újraindított belmissziós, tevékenység jelentős kelet-magyarországi kiterjedtségét segítette a debreceni teológushallgatók aktív utaztatása, akik 1945-1949 között evangelizációs körutakon járták be a keleti megyék falvait.

(Források: Csohány János; Simai Erdős József. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2009. 12. évf. 3. szám; Árgyelán Erzsébet: Ébredéstörténet a Magyarországi Református Egyházban 1945 és 1950 között. Események a Bethánia körül 1945 és 1950 között; <http://www.parokia.hu/publikacio/cikk/103/oldal/11/>)

²³ **Minősítő vizsga** - Református teológiai akadémián lezárt két szemeszter utáni szóbeli vizsga, ahol a vizsgán nyújtott teljesítményen túl a lelkészi hivatásra való alkalmasságot is vizsgálják, a hallgató egész éves tevékenysége, viselkedése alapján.

²⁴ A magyar reformátusság két legfontosabb hitvallása a **Heidelbergi Kátét és a II. Helvét Hitvallást**. A Szentírásban lefektetett kijelentések alapján születtek, ugyanakkor megvilágítják a történelem során keletkezett szentírási hagyományokat. A református egyház alapvető hittételeit tartalmazó Heidelbergi Káté szerzője Ursinus Zakariás és Olevianus Gáspár heidelbergi professzorok, akiket III. Frigyes pfalzi választófejedelem azzal bízott meg, hogy a Biblia alapján írjanak olyan vallástani népkönyvet, amelyből minden korú és állapotú református hívő tisztán és igazán megismeri a keresztyény vallást és amely a más vallásúakkal szemben hitvallási irat gyanánt is szolgál. Az elkészült művet a fejedelem, zsinati jóváhagyás után, 1563-ban közrebocsátotta. A Heidelbergi Káté magyar nyelven először 1577-ben jelent meg Pápán, Huszár Dávid nyomdájában. A szatmárnémeti nemzeti zsinat 1646-ban kimondta, hogy a Heidelbergi Káté „mindenütt megtartassék és taníttassék”. A református egyház alapvető hitvallásának másik összefoglalója a II. Helvét Hitvallás, melyet 1562-ben írt Bullinger Henrik zürichi lelkész, s eredetileg 1566-ban jelent meg. A Debreceni Zsinaton 1567-ben fogadták el a magyar reformátusság hivatalos iratául.

(Forrás: Csohány János: Magyar református hitvallások;
<http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/csohany2004.htm>)

²⁵ **Tóth Endre** „(Hajdúszoboszló, 1899. dec. 7. – **Debrecen, 1970. nov. 15.*) ref. tanár. Hajdúszoboszlón kezdett tanulni. A gimnázium felsőbb osztályait 1917-ben, a teológiát 1921-ben Pápán végezte. Külföldre is ellátogatván, két évet az utrechti egyetemen töltött. Hazajöve, hitoktató lelkész lett Kaposvárt, ahonnan 1924-ben Pápára ment át →*teol. tanár*nak, egyelőre helyettesi minőségben. Miután pedig 1927-ben teol. magántanári képesítést szerzett ugyanott és teol. doktorságot Debrecenben, még ez évben rendes tanár lett az egyháztörténelem tanszéken, melyről 1931-ben átment a gyakorlati teológia tanszékére, de pár év múlva visszatért korábbi tárgyához. A →*dunántúli egyházkerület* 1939-ben aljegyzővé és zsinati póttaggá, 1943-ban pedig főjegyzővé választotta. 1947-ben egyetemi tanárrá nevezetett ki Debrecenbe.”

(Forrás: Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténelmi lexikon
<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=3052>)

1950-től a teológiai akadémia tanára.

(Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon (1978-1991) Akadémiai Kiadó Budapest, 1994. 909.p.)

²⁶ **Zsiga bácsi:** Varga Zsigmond József

²⁷ **szupplikáció:** A magyarországi protestáns egyházak az ellenreformáció után (az egyházi adó szedésének tilalma, a megszüntetett stóla stb. miatt) önkéntes adományokból, felajánlásokból tartották fenn magukat. Államsegélyt, illetve településeiktől kisebb földbirtokot az egyházközségek csak a 19. század második felétől kaptak. Egyes kollégiumok az egyházközségek jóvoltából (Debrecen), mások fejedelmi adományokból (Nagyenyed, Sárospatak) fedezték működésüket. A kifejezetten diákjóléti és iskolafenntartó adományokat maguk a diákok gyűjtötték a legációk, szupplikációk alkalmával. Ez utóbbi két jövedelemszerző kiszállási formát előbb 1784-ben tiltotta meg a császár, majd jó száz évvel később maga a református konvent törölte el, idejétmúltnak ítélve. A sárospataki Köziskolai Szék 1945 nyarán visszaállította a szupplikáció intézményét, egyben határozott újbóli megszervezéséről. Már az 1945-ös jegyzőkönyvekből, a zempléni főispánhoz írott levélből kiderül, hogy a szupplikáció hagyományának újjáélesztését a szükség, az elvesztett alapítványok legalább részleges pótlásának igénye tette indokolttá. Ugyanakkor a világháború utáni lelki inséges időkben a kollégium vezetése azt is fölismerte, hogy a szupplikációs kiszállás egyben igehirdetés, szolgálat is. Ezért vezették be a több hetes szupplikációs előkészítőt és az eskütételt is, amelynek révén a diákság átértézte saját felelősségét. A csoportok professzor, tanár vezetői, teológusai prédikációval, köszöntő beszéddel, a diákok műsorral, ének- és zeneszámokkal készültek, többször iratterjesztést is végeztek. A szupplikáció újraindításakor kijelölt körzetek, az ún. spárták a korábbiaknál nagyobb területet, szinte az egyházkerület egészét lefedték. (...) A gyűjtőutak bevételeit a három intézmény – a gimnázium, a tanítóképző és a teológia – és diákjai között arányosan osztották el; volt úgy, hogy a Nagykönyvtár, egy-egy szertár bővítését vagy az imaterem felújítását is ezekből a pénzekből fedezték.

(Forrás: Bilkay Ruth – Laczkó Gabriella: Szupplikáció a Sárospataki Református Kollégiumban 1945–1951, Acta Patakina X., Sárospatak, 2002.)

²⁸ **id. Balog Zoltán** – (1928-2006) Balog Zoltán egy háromgyermekes család gyermekeként 1928-ban a Zemplén megyei Sajóhidvégen született. Általános iskolai tanulmányait Miskolcon a Református Elemi Iskolában végezte, majd a Református Léway József Gimnáziumban érettségizett. Már diákként érdeklődött az irodalom iránt, s különösen szépen szavalt és adott elő. Lelkészi képzést a sárospataki teológián szerzett, majd 1951-ben Tiszalúcra kezdte meg szolgálatát. Tanulmányai folytatása idején szívesen szolgált a Jó pásztor Református Zsidó Misszióknak, melynek két pályázatán is díjat nyert munkájával.

1981-ben a Református Iszákosmentő Misszió megalakulásakor Balog Zoltán és felesége Balogné Topolyai Margit a bükk-szentkereszt nyaralójukat a misszió tevékenységének végzése érdekében az egyház rendelkezésére bocsátotta. Balog Zoltán 1985-ben főállású lelkészként került Budapestre, s a Református Iszákosmentő Misszió (RIM) vezetője volt több mint két évtizedig. Munkájában, a szenvedélybetegekért végzett szolgálatban segítségére volt felesége, akivel szinte haláluk pillanatáig, végezték szolgálatukat.

Újraszervezték a Magyar Kékkereszt Mozgalmat, s a szenvedélybetegek gyógyítására, utógondozására működtettek egy ötvenegy ágyas kórházat Dömösön. A hozzájuk fordulóknak segítségére megírta Balog Zoltán az *Álljatok meg hitben* című könyvét. Balog Zoltán munkája állami elismeréseként 1999-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjét, míg tavaly a Kábítószerek-ellenes Világnap alkalmából az *Elige Vitam* (Válaszd az életet) Életmű-díjat vehette át.

(Forrás: A XV. kerületi Polgármesteri Hivatal honlapja, Elhunyt a Református Iszákosmentő Misszió vezetője – 2006. július 6. <http://www.bpxv.hu/index.php?page=kerulet&id=1637> 9

²⁹ **legatio** (lat) – A Magyarországi Református Egyházon belül a teológus diákok ünnepi követségét jelenti; a sátoros ünnepeken a gyülekezetekben igehirdetéssel szolgálnak.

(Forrás: Idegen eredetű vallási szavak és fogalmak szótára – Összeállította: Bölcskei Gusztáv és Lenkey István. Az ETHNICA alapítvány kiadása – Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke – Debrecen, 1991. 55.p.)

A legátusok eredetileg a Római Birodalom szenátusa, később császára által idegen országokba küldött követek, más esetben a tartományi helytartók mellé rendelt tisztviselők voltak. A középkortól kezdve a pápa – rendszerint bíborosi rangú – követét nevezik legátusnak, aki saját személyében képviseli a római katolikus egyház és a vatikáni állam fejét. Iskolatörténeti jelentése: református teológiai főiskolai vagy kollégiumi hallgató kiküldése főbb ünnepekkor igehirdetési és adománygyűjtési céllal. „A legáció intézménye a református közéletben jól ismert, mert nagyobb ünnepeink szinte elképzelhetetlenek a legátus jelenléte nélkül. Arra már csak az idősebbek emlékeznek, hogy ez az intézmény eredetileg kétszintű volt. Létezett a nagylegáció és a kislegáció. A legátusokat azok a református kollégiumok küldték a gyülekezetekbe, amelyekben teológusokat is képeztek. A nagylegátusok – mint ma is – teológusok voltak. A nagylegátus templomi szolgálata idején a kislegátus, aki az akkori nyolcosztályos gimnázium alsó tagozatos, 10-14 év közötti kisdíákja volt, egy helyi hasonló korú fiú kíséretében minden református családdhoz bekapogott és rövid verses imával köszöntötte az egybegyűlteket. A nagylegátus javadalma, a legátum, a perselypénz volt, a kislegátus legátuma pedig a versmondás után kapott jutalompénz”.

(Forrás: Dr. Szijj Ferenc: A legáció; <http://www.suavis.com/lap/hethatar/ujtag/cikk/mutat/4981/?i=852>)

A legáció hagyománya majd' 400 évre nyúlik vissza. Zólyomi Dávid háromszéki kapitány 1630-ban kelt adománylevele szerint az erdélyi főúr elvárta, hogy a Debreceni Kollégiumnak szánt adományai átvételére a diákok képviselői a sátoros ünnepeken ünnepi követségbe utazzanak birtokára. Ezek az utazások tekinthetők a legáció kezdetének. Később a legáció általános szokássá bővült. A Debreceni Kollégium a három sátoros ünnepen diákjait igehirdetői szolgálatra küldte (legáció = kiküldés) a gyülekezetekbe, amelyek a Kollégium, később a Kollégium és a legátus (= a küldött) anyagi támogatására gyűjtést rendeztek, és a legátumot (= az összegyűlt adományokat) az ünnep végeztével a diáknak átadták. Az 1990-es évek elején a Kollégium a hallgatók javára a gyülekezeti támogatásnak erről a formájáról ugyan lemondott, ám annak egyetemi rangú tagozata továbbra is nagy hangsúlyt fektetett a leendő lelkészek szakmai gyakorlataként a hagyomány ápolására. A legáció jelentősége nem csupán abban áll, hogy a lelkész szakos hallgatóknak gyakorlási lehetőséget és anyagi támogatást biztosít. Legalább ilyen lényeges, hogy a legációk révén a hallgatók számos gyülekezetet és lelkészcsaládot megismernek, és saját gyülekezeti hagyományaiktól eltérő szokásokkal találkozhatnak. Ugyanakkor a legátus a gyülekezetek figyelmét a Debreceni Református Kollégiumra is ráirányítja, bennük a lelkészképzés ügyének fontosságát tudatosítja, a hallgatók személyes jelenléte révén pedig első kézből származó, hiteles képet kaphatnak a Kollégiumban folyó nevelő, oktató és tudományos munkáról, az egyetem szellemiségéről, hallgatóinak lelki és szakmai felkészültségéről.

(Forrás: Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szervezeti és Működési Szabályzatának 18. sz. melléklete; Legációs szabályzat, 2012.

http://www.drhe.hu/sites/default/files/legacios_szabalyzat_1._mod_egys.pdf)

³⁰ **Varga Zsigmond József** 1918. július 26-án Debrecenben született. A Református Kollégium Gimnáziumában érettségizett 1936-ban. „A debreceni Tudományegyetemen először latin-német (1940), majd görög szakból (1942) szerzett tanári oklevelet. Ezután a Kollégium Tanítóképző Intézetében tanított másfél évig német nyelvet, illetve magyar nyelvet és irodalmat. 1943-ban a Református Gimnázium rendes tanára lett: ezt a tiszteletet 12 éven át töltötte be. Először szaktárgyait tanította, a három utolsó évben matematikát is (ezzel párhuzamosan hallgatott az ELTE megfelelő tagozatán három féléven át matematikát.). Gimnáziumi rendes tanári munkája mellett az utolsó öt évben helyettes igazgató is volt. /.../ Tanári munkája mellett a debreceni Tudományegyetem bölcsészeti karán latin-görög-indoeurópai szakcsoportból summa cum laude fokozattal doktori fokozatot szerzett. Ugyanakkor beiratkozott a Tudományegyetem Hittudományi Karára; a Lelkészképző Intézetben megszerezte a lelkészi képesítést. Minden feltételnek eleget tévén – 1947-ben lelkésszé szentelték. Ezt megelőzően és ezt követően az akkori rendnek megfelelően több gyülekezetben segédlelkési szolgálatokat végzett. A Teológiai Akadémián először két éven át mb. előadóként patrisztikát és szociológiát tanított. Az Újszövetségi Tanszékre rendes tanárrá 1954-ban választotta meg az Akadémia Tanári Kara: e minőségében működött negyedszázadon át. Közben öt évig (1957-1961; 1974) volt az Akadémia dékánja, 1975-ben prodékánja. Vezette a Főiskolai Internátust és Tápióintézetet 15 éven át, 10 évig a Kollégiumi Leányinternátust, és ugyanannyi ideig felügyelő tanára volt a Kollégiumi Kántusnak. Számos tisztséget töltött be gyülekezetében, egyházmegyéjében és az országos egyházban is. Az Egyházak Világtanácsának 1961-es New-Delhi-i és 1968-as Uppsala-i Világgyűlésén a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsát képviselő küldöttségnek tagja volt. Részt vett a Református Világszövetség és a Keresztyén Békekonferencia különféle szintű munkálataiban is. A Magyar Bibliatanács 1964-ben megalakított Újszövetségi Szakbizottságának munkáját a fordító munka befejezéséig, 1969-ig irányította.” 1978-tól kezdődően kutató professzorént folytatta tudományos tevékenységét, aminek keretében elvégezte az újszövetségi görög-magyar teológiai szakszótár megszerkesztését. A szótár 1996-ban jelent meg a Kálvin Kiadó gondozásában.

(Forrás: Hit élet, tudomány, Jubileumi kötet dr. Varga Zsigmond J. professzor hetvenedik születésnapjára – Debrecen, 1988 – CURRICULUM VITAE – dr. Lenkey István írása)

Dr. Varga Zsigmondot 1997. november 13-án hívta haza az Örökkévaló Isten.

³¹ **Kiss Pál (ifj.)** (1926, Prügy – 2006, Miskolc) 1926. augusztus 27-én született Prügyn. Apai ágon Erdélyből, anyai ágon Zemplénből (Bodroghalász, Sárospatak) származik. Ősei református lelkészek voltak. Apai vonalon vele a negyedik nemzedék szolgált lelképásztorként szülőfalujában: dr. Kiss Pál 38 éven át volt a prügnyi református gyülekezet lelkésze. Sárospatakon volt gimnazista, majd Budapesten katonai főiskolán tanult, továbbá Halléban és Lipcsében is folytatott tanulmányokat. Egy évig frontszolgálatban volt Németországban, majd fél évet szovjet fogságban kellett raboskodnia. A háborús élmények megerősítették a lelkési szolgálat iránti elkötelezettségét. Ezt követően került a pataki teológiára, melyet Isten legnagyobb ajándékának tekintett egész életében. Magát Nagy Barna tanítványának, szellemi örökösének tekintette. Az ő közvetítésével és biztatására ismerkedett meg a barthi teológiával. Másod éves teológus korától hét éven át angol internátusi segédlelkész volt. 1954-ben, amikor édesapját nyugdíjazták, Prügyre került előbb kihelyezett lelkésznek, majd választott lelképásztora lett a gyülekezetnek.

1964-től dr. Török István doktorandusza volt Debrecenben. Fő kutatási területe Barth, Kierkagaard valamint a dialektika teológia volt. Az idő és örökkévalóság kérdésével foglalkozott, a teológia és filozófia határkérdései érdekelték, ebben a témában írta doktori disszertációját (Barth Károly időértelmezésének fejlődése és változása, különös tekintettel a Römerbriefre és a Dogmatikára). Politikai okokból csak 1989-ben doktorálhatott.

Rendszeresen publikált a Theológiai Szemlében, a Református Egyházban, a Reformátusok Lapjában. Tanulmányai csaknem teljes mértékben megtalálhatók a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeiben.

Első felesége Marcell Ilma volt, aki szintén a pataki teológián végzett, majd Gyökössy Endre missziói munkatársaként dolgozott, s akit gyermekszülésben elveszített. 1955-ben feleségül vette Bajusz Katalint, a Sárospatakon végzett kántortanítót, aki 30 évig szolgált kántorként férje mellett a prügnyi gyülekezetben.

Nyugdíjba vonulásától, 1992. október 1-től Miskolcon élt feleségével. Nyugalmozott lelkészként is folytatta igehirdetési szolgálatait kórházakban, gyülekezetekben. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia tiszteletbeli tanári címmel tüntette ki 1996. szeptember 27-én. /.../ 2006. július 3-án hunyt el Miskolcon.

(Forrás: Sárospataki Református Teológiai Akadémia honlapja, <http://srta.tirek.hu/lap/tiszteletbeli/cikk/mutat/dr-kiss-pal-1926-prugy-2006-miskolc/>)

³² **Debreceni Református Kollégium** „1538 óta áll a mostani helyén a Református Kollégium. Ez idő alatt arany betűkkel írta be nevét a magyar és az egyetemes művelődés történetébe. Falai között kezdettől fogva a legmagasabb foktól a legalacsonyabbig folyt az oktató és a nevelőmunka. Diákjai a köznép fiaiból - a parasztok, kézművesek, polgárok, kismemesek soraiból kerültek ki, akik tanulmányaik végeztével, vagy sokszor évekig tartó külföldi tanulmányútjuk után a nép közé visszatérve, a falvakban és mezővárosokban kamatoztatták szellemi kincseiket. Munkájuk nyomán falusi iskolák százai létesültek. Magyar nyomdák keltek életre, templomokkal népesült be a magyar alföld, és magyar nyelven szólalt meg Isten Igéje. A Kollégium könyvtárába szüntelenül gyűjtögettek a mindenkor haladó tudomány legértékesebb alkotásait, s ezzel a művelt világ legjelentősebb tudományos gyűjteményei sorába emelték, de tankönyvekkel, tanszerekkel, térképekkel látták el a falusi iskolákat is. Ezek bizonyosságait a Kollégium múzeumi őrzik. A Kollégiumot minden időben a magyar nép páratlan áldozatkészsége tartotta fenn. Ezért szolgálhatta az egyetemes emberi művelődést és haladást. A Kollégium falai között - a Kollégium imatermében, az Oratóriumban - tartotta a magyar országgyűlés képviselőháza üléseit 1849. január 9-étől 1849. május 31-éig. Amikor másodszor is az ország fővárosa lett Debrecen, itt - szintén az Oratórium falai közt - alakult meg 1944. december 21-én az ideiglenes nemzetgyűlés, s ekkor és itt fektették le az új, demokratikus Magyarország alapjait. A Kollégium évszázados küldetése ma is érvényes. Intézményeiben most is a legalacsonyabb foktól - az óvodától - a legmagasabb szintig - az egyetemiig folyik az oktató, nevelő munka. Az élő és rendszeres külkapcsolatok mellett felelősséggel hordozzuk a határon túli magyarság sorsát. A kölcsönös látogatások, diák- és tanárcsere programok, anyagi és lelki támogatás erősíti összetartozásunkat.”

(Forrás: Debreceni Református Kollégium honlapja, Bemutakozás és küldetés –

<http://www.drk.hu/bemutakozas.htm>)

³³ **orando et laborando** (lat) – imádkozzál és dolgozzál, vagy imádkozva és dolgozva

(Forrás: Idegen eredetű vallási szavak és fogalmak szótára – Összeállította: Bölcskei Gusztáv és Lenkey István. Az ETHNICA alapítvány kiadása – Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke – Debrecen, 1991. 67-68.p.)

³⁴ „1. **A Debreceni Tudományegyetem Hittudományi Karának megszűnése és a Teológiai Akadémia megalakulása** – A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi és június 30-án kihirdetett 23. sz. törvényerejű rendelete értelmében: „1. §. Az Alkotmány 54. §-ában foglalt, az állam és az egyház különválasztására vonatkozó rendelkezéseknek megfelelően a budapesti, debreceni és pécsi egyetem hittudományi karát az 1949/50. tanév végével le kell választani az egyetem szervezetéből és további rendelkezés

céljából az illetékes egyházaknak kell átadni. 2. §. A jelen törvényerejű rendelet végrehajtásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik.” E törvényerejű rendelet kihirdetése döntően megváltoztatta azoknak a tárgyalásoknak a tartalmát, amelyeket az Egyetemi Tanács a Tiszántúli Egyházkerület Elnökségével és a Hittudományi Karral már 1949-ben kezdeményezett és folytatott. Ezek u. i. arra irányultak, hogy a Tudományegyetem keretében szervezendő Természettudományi Kar nem helyezhető el a korszerű oktatás és kutatómunka igényeit figyelembe véve az áthelyezendő s így megszűnő Jogtudományi Kar helyiségeiben. A Hittudományi Kar mindezzel tekintettel felajánlotta, hogy – amennyiben a Tiszántúli Református Egyházkerület illetékes területe erre lehetőséget biztosít – kész beköltözni a Kollégiumba s ott tovább működni, mint a Tudományegyetem Hittudományi Fakultása. Az Egyházkerület Elnöksége kedvezően fogadta a Kar javaslatát. A Kollégiumban rendelkezésre bocsátotta e célból a szükséges helyiségeket. A Hittudományi Kar Dékáni Hivatala 1949 decemberében és 1950 januárjában be is költözött. A kormányzat által biztosított mintegy 100 000 Ft-nyi költségből viszonylag rövid idő alatt megtörtént a Hittudományi Kar működtetéséhez szükséges kollégiumi helyiségek kialakítása s ezzel egy időben a beköltözés is.¹⁷ Az idézett törvényerejű rendelet azonban a Hittudományi Karnak a Kollégiumban való berendezkedésén túl azt is feladatául tűzte, hogy önálló intézetté szerveződjék. A Tiszántúli Egyházkerület pedig át kellett, hogy vállalja nemcsak a „szállásadó”, a működéshez helyet biztosító szerepét, hanem az így újjászervezendő intézetnek a fenntartását és működtetését is. /.../ E fejezet befejezéséül csak annyit még, hogy a Kollégium közösségében végzett szolgálat egyáltalán nem volt szokatlan és nem jelentett nehézséget a volt Hittudományi Kar tanárainak, hiszen addig is valamennyien a Kollégiumban működő Református Lelkészképző Intézet tanárai is voltak egyidejűleg. A valóságot fejezték ki az Új Akadémia első dékánjának az egyházkerületi közgyűlésen elhangzott szavai: „...Mi úgy érezzük, hogy eddig is az egyház szolgálói voltunk s az egyház szolgálatára neveltük növendékeinket. E munkában csak erősebb elkötelezés számunkra, hogy ezt most formailag is az egyház keretei között tehetjük.”

(Forrás: A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára Elektronikus Könyvtár – A Debreceni Református Kollégium története - A KOLLÉGIUM AZ 1951–1987 KÖZÖTTI ÉVEKBEN Szabó László Ambrus: III. A Debreceni Református Teológiai Akadémia megalakulása és működése a Kollégiumban.)
<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=2&p=7>

³⁵ **Debreceni Református Kollégium Dóczy Gimnáziuma:** A Leánynevelő Intézet 1838 őszi megnyitása kapuit a Czegléd (ma Kossuth) utcai Halmágyi-féle házban, Steinacker Gusztáv evangélikus lelkész irányításával. Jogi és szervezeti értelemben a Dóczy a Református Kollégiumtól függetlenül működött, hiszen míg annak a Tiszántúli Református Egyházkerület, addig a Dóczy a város református egyházközsége volt a fenntartója. A kézimunka és a „nótán” (háztartási ismeretek) mellett magyar nyelvtant, szépírást, francia és német nyelvet, magyar és világtörténelmet, földrajzot, rajzot és zongorát tanultak a növendékek. Az intézet képzési rendszere Dóczy Gedeon igazgatása alatt teljesebben ki, aki 1874, és 1908 között volt az intézet igazgatója. Az iskola nyolcosztályossá fejlesztését még 1872-ben elhatározták, ez meg is valósult 1874-ben, így az oktatás négy elemi osztályra és négy évfolyamos felsőbb képzésre épült. 1891-ben a középfokú képzés további két évfolyammal bővült, azaz a négy elemi osztállyal együtt tíz évfolyamosra vált. A leánynevelő intézet átalakult az állam által is elismert bizonyítványt adó felsőbb leányiskolává. Az 1899–1900-as tanévtől tanítóképző tagozat is működött az intézetben, amely szervezetileg ekkor még nem különült el a felsőbb leányiskolától. Dóczy Gedeon igazgatósága idején, 1892-ben épült az intézet klasszicista stílusú épülete, ebben folyt a századfordulón az intézet összes tagozatának munkája. A 19. század utolsó évtizedeiben egyre nagyobb igény mutatkozott az internátus iránt, ezért 1880-as évek elejétől egy nevelő felügyelete mellett évente néhány diáklánynak elhelyezést biztosítottak az igazgatói lakásban, igény szerint német társalgással. Ez a gesztus teremtette meg az 1893 őszi megnyílt bentlakás alapjait. Az ezt követő években az internátusi diákok száma folyamatosan növekedett. A debreceni Leánynevelő Intézet igazgatójáról Dóczy Gedeonról már az 1890-es években is egyszerűen csak Dóczy-intézetként emlegették. Az elnevezést a református egyház presbitériuma 1928-ban hivatalosan is megerősítette... /.../ Dóczy Gedeon nyugalomba vonulása után, 1908-ban a felsőbb leányiskola és a tanítóképző intézet szervezetileg külön intézménnyé vált. A következő évtizedekben a Leánynevelő Intézet nagy változásokon esett át, épületének jelentős bővítésével 1911-ben internátusa 160 diák befogadására lett alkalmas, így ettől kezdve egyre nagyobb számban vett fel vidéki leánytanulókat. 1913–1917 között a négy elemi osztályra épülő hat évfolyamos felsőbb leányiskola nyolc évfolyamos leánygimnáziummá alakult, s így először 1917-ben érettségizhettek az intézet diákjai. 1916-ban Konrád Teréz leánygimnáziumi tanárnő igazgatóságával beindult a modern polgári iskola azok számára, kik nem kívántak felsőfokon továbbtanulni. Ezzel kialakult a leánynevelő intézet elemi iskolából, polgári iskolából, gimnáziumból, tanítóképzőből és az utóbbiak közös internátusából álló végleges szerkezete, amely az 1948-as államosításig lényegesen nem módosult. A 20. század eleji fejlődés a meglévő épületben már az 1910-es években zsúfoltságot eredményezett, ezért a fenntartó már 1914-ben elkészítette egy új épület terveit, de a háború megzavarta az azonnali kivitelezést, így csak 1920-as években kezdődhetett meg az építkezés a Kossuth utca 35. és 37. számú telkeken. A tervezett, palotaszzerű épület kétötöd részét át is adták 1929-ben – ez az épületrész ad otthont ma a Dóczy-nak – a további szárnyak később sem épültek meg. Az intézet 1929–1930-as tanévben vette használatba az új épületet, benne a két középfokú tagintézmény, a leánygimnázium és tanítóképző kapott helyet. A régi épületben, kisebb átalakítások után az elemi iskola és polgári iskola kényelmes elhelyezése vált lehetővé.

Az 1930-as években országos elismertséget szerző intézet hagyományai ekkor alakultak ki. Ebben a hagyományrendszerben különös szerep jutott az ünnepi alkalmaknak. Az intézmény már az 1920-as évektől kezdte bevezetni az iskolai egyenruhát, és az 1930-as évekre gyakorlatilag már szinte minden használható ruhadarabot pontosan előírt az iskolai házirend. A második világháború első éveiben viszonylag csekély veszteség érte a Dóczi-intézetet, de az 1944–1945-ös tanévben ez megváltozott. Az épületet a német katonaság szállta meg, így tanítás az épületben nem indulhatott. Ekkor pusztult el az intézet könyvtárának nagy része és a szertárak felszereltsége. A tanítást végül – az egyesített református és római katolikus leánygimnázium és tanítóképző – dr. Kopányi Mária vezetésével 1945 januárjában kezdte meg a Kollégium egyik szárnyában. A következő néhány év a helyreállítás és a tantestület újraszervezésének jegyében telt el, de mire visszaállt az intézet megszokott rendje, a többi egyházi iskolával együtt érezhette a kommunista egyházüldözés által generált szellemi támadást. Az állam és a református egyház közötti 1948-as egyezmény értelmében az államosítások után a reformátusok négy gimnáziumot (Debrecen, Budapest, Sáropatak és Pápa tarthattak meg. Az egyezmény szellemében a Dóczi elemi iskoláját államosították, polgári iskolája beleolvadt az akkor alakuló általános iskolába, tanítóképzője 1948 őszén nem indított első osztályokat, így 1951-re megszűnt. Az életben maradt egyetlen tagozatát, a Leánygimnáziumot pedig szervezetiileg betagozták a Református Kollégium intézményei sorába. Péter János püspök lemondott az intézmény további működtetéséről, így 1952. július 3-án László Géza igazgató és Kopányi Mária internatusi igazgató jelenlétében megtörtént az épület állami kézbe adása. A tanárok közül néhányan nyugalomba vonultak, másokat átvett az állami oktatás, míg 13 tanár a Gimnáziumban folytatta tevékenységét. A dóczi diákok egy része az ekkor koedukált intézménnyé alakuló Gimnáziumban folytathatta tanulmányait, így aztán a Dóczi megszűnését a két középiskola összeolvadásaként értelmezték. Miután az 1991. évi XXXII. Törvény lehetővé tette az egykori egyházi ingatlanok oktatási célú visszaigénylését, a Dóczi Gimnázium Kossuth utcai épülete 1995-ben telekkönyvileg visszakerült a református egyház tulajdonába. 1996-ban indult el a Gimnázium 6 osztályos tagozata, amely 2000-ben – az épület felújítása után – az egykori Dóczi Leánynevelő Intézet Kossuth utcai épületébe költözött, 2002 szeptemberétől pedig először Debreceni Református Kollégium Dóczy Gedeon Gimnáziuma, majd Debreceni Református Kollégium Dóczy Gimnáziuma néven a Kollégium önálló tagintézménye lett. Diákjainak létszáma 2008-ban meghaladta a 400 főt.[9] Célkitűzésük, hogy a Dóczi/Dóczy hagyományaira építve, a Kollégium mint anyaintézmény több évszázados pedagógiai tapasztalataira építve folytassa tevékenységét. A Kollégium 2013-ban ünnepeli fennállásának 475. évét, tagintézménye, a Dóczy Gimnázium pedig a 175. évét.

(Forrás:

http://hu.wikipedia.org/wiki/Debreceni_Reform%C3%A1tus_Koll%C3%A9gium_D%C3%B3czy_Gimn%C3%A1ziuma)

³⁶ **Barakony Gizella** református lelkész – (Született: Gáborján, 1929.07.13. –) Berettyóújfaluban érettségizett az Arany János gimnáziumban. A Debreceni Református Teológiai Akadémián tanult, majd a Tiszafüredi Református Egészségügyi Gyermekotthonban dolgozott egy évet. A papi vizsga után 7 esztendeig a teológiai akadémián könyvtáros és a dékáni hivatalban adminisztrátor. Később a Kollégium gazdasági hivatalában pénztáros. 1969-74-ig a Püspöki Hivatal adminisztrációs munkatársa, majd 1974-től 18 esztendeig a Kollégium nagykönyvtárban könyvtáros. 1992-től édesanyját ápolta 1998-ig.

(Forrás: Várady József lelképásztor szerkesztésében: 50 éves találkozó és az Exodus, Debrecen, 2004., Barakony Gizella bemutatkozása 11.p. <http://mek.oszk.hu/07300/07333/07333.pdf>)

³⁷ **exodus** (gör) – kivonulás. Mózes második könyvének görög címe (Forrás: Idegen eredetű vallási szavak és fogalmak szótára – Összeállította: Böleskei Gusztáv és Lenkey István. Az ETHNICA alapítvány kiadása – Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke – Debrecen, 1991. 35.p.)

Ebben a szövegösszefüggésben az „Exodus” az 1952-ben a debreceni teológiára kényszerűségből átjelentkezett volt sárospataki teológusok visszatérését jelentette a sárospataki kollégiumba.

Az előzményekről és magáról a visszatérésről most két forrásból tájékozódunk:

1. Erdős Kristóf: A Magyar Köztársaság és a Magyarországi Református Egyház 1948-as egyezményének vizsgálata; (Ring Magazin, 2007. 05. 03.)

Az MKP irányítása alatt 1948. május 14-én kormánybizottságot hoztak létre a református egyházzal kötendő megállapodás szövegének kidolgozására. A tervezetet, melyet az MKP Politikai Bizottsága, Rákosi Mátyás elnöklelte alatt május 20-án elfogadott, május 22-én a kormánybizottság és a konventi bizottság együttes ülésen vitatta meg, és néhány nem túl jelentős módosítással a június 2-án és 3-án üléselőző MRE Zsinati Tanácsa, valamint a Zsinat június 14-15-i ülése elé terjesztette. Ez utóbbi – heves vita után végül is – elfogadni kényszerült a megállapodás szövegét. A Magyar Köztársaság és a MRE között 1948. október 7-én megkötött Egyezmény egészen 1990 márciusában történt felbontásáig szabályozta a református egyház életét.

A Egyezmény 7. pontja (e) értelmében a kormány hozzájárul ahhoz, hogy a „legerősebb történelmi hagyományokkal rendelkező református kollégiumok közül az alábbiak az eddiginél nem nagyobb keretben továbbra is egyházi iskolák maradjanak”. Ezek voltak a Sáropataki Gimnázium, Liceum és Tanítóképző; a Debreceni Kollégium Gimnázium, Liceum, Tanítóképző és a Dóczy Leánygimnázium, Liceum és Tanítónőképző; a pápai gimnázium; a budapesti Lónyai utcai Gimnázium és a Baár-Madas Leánygimnázium. Horváth János az ÁEH elnöke 1952. február 21-én arról értesítette Rákosi Mátyást, hogy a református és az

evangélikus egyház vezetőivel megegyeztek abban, hogy „az 1952/53. tanévtől csak egy egyházi fiúgimnázium fog megindulni Debrecenben. (...) Az átadásra kerülő református és evangélikus fiú- és leánygimnáziumok, valamint a református tanárképző államosítását írásban kéri az egyházak az Állami Egyházügyi Hivataltól. Az államosításra felajánlott egyházi iskolákat épülettel és teljes felszereléssel együtt adják át...” Az Egyetemes Konvent Elnökségi Tanácsa 1952. június 19-én kelt határozata alapján a gimnáziumok igazgatótanácsai döntést hoztak arról, hogy a debreceni gimnázium kivételével a négy – az Egyezményben biztosított - gimnáziumot felajánlják az államnak. Az Egyetemes Konvent elnöksége – a februári „megegyezés” alapján - 1952. június 28-án levélben fordult Horváth Jánoshoz. A levélben közlik, hogy a kormánynak átvételre felajánlják a négy egyházi gimnáziumot. Indoklásuk a következő: „Időszerűnek látjuk ugyanis azt, hogy a felajánlott gimnáziumok a Magyar Népköztársaság egységes nevelési rendszerébe betagozódnak, mert a gimnáziumoknak az egyház keretein belül való további fenntartása az egyház egyetemes érdekeit, valamint nevelőink és gyermekeink érdekeit nem szolgálná.”

Az 1950. évi 23. számú tvr. a hittudományi karokat az 1949/50. tanév végével leválasztotta az egyetemek szervezetéről és azok az illetékes egyházak kezébe kerültek. Így Debrecenben az 1950/51. tanévtől a Debreceni Református Teológiai Akadémia kezdte meg működését. A következő évben Kossa István ÁEH elnök az egyház egyik feladatául a teológiai akadémiák összevonását szabtta. Az egyház részéről tárgyaló személyek elmondták, hogy nem tartják indokoltnak a négy teológia akadémia további fenntartását. Ezért az Egyetemes Konvent elnöksége intézkedett, hogy a Tiszáninneni Egyházkerület a sárospataki, a dunántúli pedig a pápai teológiai akadémián ne nyissa meg az 1951/52. tanévet. A feladatot teljesítve, az Egyetemes Konvent elnöksége 1951. július 25-én kiadta és elküldte a Tiszáninneni és a Dunántúli Egyházkerületi elnökséghez a két teológiai akadémia bezárásáról szóló konventi elnökségi iratát. A Dunántúli Egyházkerületi Tanács tizenhat nap múlva augusztus 10-én szomorúan, de elfogadta a konventi elnökség határozatát. Az egyházkerületi közgyűlés október 11-én tudomásul vette a döntést. Ezzel szemben a Tiszáninneni Egyházkerület 1951. október 15-i rendkívüli közgyűlése egyöntetűen elutasította a konventi elnökség határozatát. A részben Budapestre, részben Debrecenbe irányított hallgatók 1951. október 20-án visszamentek Sárospatakra és Pápára, követelték az akadémiák megnyitását, de próbálkozásaik eredménytelennek bizonyultak. Az egyházvezetőség az új zsinattal 1951. november 29-én megszavaztatta az 1951: I. egyházi tc.-t és meghozták a 104/1951. számú határozatot. Ezzel megszüntették a sárospataki és a pápai teológiai akadémiákat és két országos teológiai akadémia – a budapesti és a debreceni - felállításáról rendelkeztek.

(Forrás: Erdős Kristóf: A Magyar Köztársaság és a Magyarországi Református Egyház 1948-as egyezményének vizsgálata; Ring Magazin, 2007. 05. 03.)

2. Kovács József: Exodus, 1951. okt. 22. In. 50 éves találkozó és az Exodus, Debrecen, 2004. Szerk. Várady József

Az Egyetemes Konvent Elnökségi Tanácsa 1951. július 4-én tartott gyűlése után július 25-i dátummal a Tiszáninneni Egyházkerület elnöksége levelet kapott arról, hogy a megfelelő színvonalú teológiai oktatás érdekében a „személyi és anyagi erőket” össze kell vonni, ezért kéri a kerületet, hogy a hamarosan induló iskolaévet már ne hirdesse meg, a teológusokat irányítsa Debrecenbe, illetve Budapestre. A sárospataki teológusok Debrecenbe vagy Budapestre mehettek. Javarészüik (59-en) Debrecenben kezdte meg az új tanévet, ahol a fogadtatás szívélyes és meleg volt.

Az 1951. október 15-i Tiszáninneni Kerületi Közgyűlés határozata alapján Enyedy Andor püspök beadvánnyal fordult a konventi elnökséghez a Sárospataki Teológiai Akadémia ügyében. „...aggályosnak tartja egyházkerületi közgyűlésünk – fogalmaz a beadvány –, hogy az egyházunk és az állam között 1948. októberében kötött egyezményt, amely a négy teológia működését biztosította, s amelynek az állam részéről való betartására a legilletékesebb állami tényezők ismételten hivatkoztak, most egyházunk a maga részéről ilyen indokolatlan és súlyos veszteségeket jelentő intézkedéssel csonkítja meg”. A Tiszáninneni Egyházkerület akkor még nem tudhatta, hogy a konventi elnökség levele nem egyszerűen elébe ment az összehívandó zsinaton előterjesztendő törvényjavaslatnak, hanem – durván megsértve mindenfajta jogot – nemcsak felkérte a kerületeket, hanem a nevükben állást is foglalt. Az Egyetemes Konvent Elnökségi Tanácsa szeptember 28-án (!) tartott ülésén hozott határozat így hangzik: „Elnökségi Tanács tudomásul veszi, hogy a Dunántúli és Tiszáninneni Egyházkerületek közgyűlései teológiai akadémiájuk működésének szüneteltetése ügyében a következő egyöntetű határozatot hozták: Egyházkerületi közgyűlés az elnökségnek és az egyházkerületi tanácsnak a teológiai akadémia működésének szüneteltetésére vonatkozó intézkedéseit, illetve határozatait jóváhagyólag tudomásul veszi!”

Október közepén a volt pataki teológusok kezében volt a kerület határozata és beadványa, bennük pedig a szándék a kerület segítségére és a szeretett pataki iskola megmentésére. A szupplikáció idejének közelségében pedig alkalom is nyílt a visszamenetelre. Október 22-én délután három órakor a volt patakiak újra Sárospatakon voltak. Negyed négykor gyűlést tartottak az imateremben, ahol előterjesztették és aláírták az egyházkerületi elnökséghez intézendő kérvényt. Egy csoportjuk még aznap a délutáni vonattal Pestre ment, hogy a Konvent ülésén részt vett Enyedy püspököt a kérvénnyel fölkeresse. Enyedy fogadta a pataki küldötteket. A visszaemlékezők tanúsága szerint nagyon szomorú volt: „Elmondta, hogy ő már feltette az életét erre az ügyre, de minket akar megmenteni, ezért nem írhatja alá kérésünket. Közölte velünk az előző napi konventi elnökségi ülés nagy harcát”. A küldöttség tovább kérlelte, mire Enyedy azt mondta: „Nem tehetem, fiaim. Az állammal állunk szemben... Rátok való tekintettel nem tehetem”. Valóban, a Konventen Enyedy előadta a kerület

sérelmeit, mire a válasz a már korábban is említett vád volt, mely szerint a kerület határozata „nem csak elhajlás, hanem törés”. A sárospataki teológusok ezek után – más választás nem lévén – október 24-én visszatértek Debrecenbe.

Vizsgálat következett, melynek lefolytatását követően Tóth Endre, a Debreceni Teológiai Akadémia dékánja november 10-i dékáni jelentését azzal zárta, hogy a Kar a vizsgálatról és annak eredményéről tudomást vett, azokat megismerte. A tanári kar így nyilatkozott: „...az egész ügy a mi részünkről nem minősíthető másnak, mint fegyelemsértésnek, igazolatlan eltávozásnak...” Ezért a Kar egy esetleges fegyelmi megindításának nem látta szükségességét, a dékán pedig leszögezte: „súlyosabb fegyelmi büntetés kiszabása káros következményekkel járna”. A dékáni állásfoglalás után az elégedetlen kerület, illetve Péter János lépett a további teendő ügyében. A Tanári Kar leiratot kapott a püspöktől: „A Debreceni Theológiai Akadémia növendékei egy csoportjának engedély nélküli eltávózkodása ügyében a vizsgálatot elrendelem. A vizsgálat iratait a Dékán úrtól megkaptam. Ez iratokat a Főtisztelt Tanári Karnak megküldöm azzal, hogy az ügyre vonatkozó határozatát hozza meg”. A kerületnek büntetni kellett, mivel a Konvent büntetni akart. A Teológia tanári kara ez ügyben december 4-én tartott rendkívüli ülést, melynek határozata megállapította, hogy „az iskolai fegyelem megsértésének olyan ténye áll előtte, mely büntetés kiszabását teszi szükségessé” – holott néhány nappal előtte még nem ez volt a véleménye. A továbbiakban egyértelműen fogalmaz a határozat: a felelősség azoké, akik először hallottak a tervről és állásfoglalásuk hatott az ifjúságra. A Debreceni Teológia tanári kara december 8-án újabb rendkívüli ülésre gyűlt össze. Kotsis Istvánt és Körössy Józsefet az akadémiáról kizárták, Janka Lajost és Kulcsár Istvánt consilium abeundival (tanácsló elutasítással) szintén elküldték. Nagy Tibort és Orosz Imrét félévesztésre ítélték és ugyanígy járt Batka Ferenc, Barcza József, K. Kovács János, Szabó Albert és Tóth Gábor is. 1952. január 1-jére, Péter János püspök a négy eltávolított teológushallgatót beszélgetésre idézte. A teológusok védekeztek, és az Igére hivatkoztak. A püspök nem keresztyéni magatartással vádolva, újra csak azzal szembesítette őket, hogy a döntés végleges és megmásíthatatlan. „Még harangozó állást sem vállalhattok”.

Enyedy Andort, a Tiszáninnyi Egyházkerület püspökét hosszú és fáradhatatlan próbálkozások után végül 1952. januárjában az egyházi vezetésnek sikerült lemondatnia. Helyére nem került senki, hiszen készen állt a terv a kerületek egybeolvasztására. Az 1952. III. egyházi tc. felszámolta, illetve a Tiszántúli kerülettel Tiszavidéki Egyházkerület néven összevonta a Tiszáninnyi Egyházkerületet. A VI. Budapesti Zsinat második debreceni ülészaka 1952. október 31-én előterjesztette és megszavazta, az ÁEH pedig november 19-én jóváhagyta a kerület beolvasztását. A Tiszáninnyi Kerületnek nem kellett mást tennie, mint az 1953-as közgyűlésen ünnepélyesen kérni a befogadást. Végül 1953. április 23-án Debrecenben mondták ki az új kerületbeosztást, a püspök Péter János, a helyettes Farkas Elek lett.

(Forrás: Kovács József: Exodus, 1951. okt. 22. In. 50 éves találkozó és az Exodus, Debrecen, 2004. szerk. Várady József)

³⁸ **Békefi Benő** – (1909-1964) 1928-ban Budapesten a Werbőczy István Gimnáziumban érettségizett. Teológiai tanulmányait 1928-30 között Budapesten, majd pedig 1932-35 között Debrecenben végezte. 1947-ben szentelték fel Debrecenben. Dr. Vajda Margit orvosnővel kötött házasságukból négy gyermek született. 1935-41 között Dévaványán, majd 1941-43 között Nyíregyházán segédlelkész. Ezt követően 1943-45 között intézeti lelkész Nyíregyházán. 1945-ben a Nyíregyházi Egyházközség lelkipásztorává választja. Időközben a Református Gyülekezeti Evangélizáció Baráti Szövetség egyik létrehozója, valamint a Magyar Ébredés Református Dikonissza Testvérház megalakulásában is közreműködött (Szödliget, Dévaványa, Tata), ennek 1936-1951 között, megszűnéséig igazgató lelkésze. 1952-29 között a Közép-Szabolcsi, illetve a Nyírségi Egyházmegye espereséül választják. 1953-58 között a Debreceni Református Teológiai Akadémia Ökumenikai Tanszékén tanít. 1958-62 között a Budapesti Református Teológiai Akadémia Rendszeres Teológiai Tanszékének rendes, 1959-62 között ugyanitt a Társadalomtudományi Tanszék helyettes tanára. 1961-62 között ugyanitt dékán, emellett a Dunamelléki Református Egyházkerület főjegyzője, 1961-62-ben dunaalmási lelkipásztor, 1962-től az 1964. március 25-én Budapesten bekövetkezett haláláig a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke. Ez idő alatt 1963-64-ben Veszprémben lelkipásztor.

(Forrás: Dr. Gaál Sándor Békefi Benőről írt tanulmánya, kézirat)

³⁹ **zsibi** – zsbivásár – ócskapiac jellegű vásár beceneve Debrecenben

A piacok, vásárok sok helyen önállósult része, melyen az emberek saját használt holmijukat, főleg ruhaneműket, ill. kereskedők az ún. zsbívarusok, ócskások portékájukat árulták. A zsbivásár szó eredete, feltehetően a zsbongás, zsbivaj szavak körül kutatandó. Neveztek még zsbipiac, ószer, ócskasor, ócskapiac, bolhapiacnak, sőt tetűpiacnak is. Némely helységben külön ócskasor alakult ki. Legnevezetesebb Budapesten a Teleki téri, majd az Ecséri útra áthelyezett használtcikk piac, és a debreceni, hetente kétszer tartott ócskasor, helyi néven zsbogó.

(Forrás: http://mondta volt.blog.hu/2009/08/12/zsbivasar_2)

⁴⁰ **Czegléd Sándor** (1909–1998) teológiai tanár. Pápán, Budapesten, Daytonban, Princetonban és a Halle-Wittenbergi Egyetemen tanult. 1932-től segédlelkészként szolgált a budapesti Skót Missziónál, majd a Szilágyi Dezső téri illetve a Kálvin téri Egyházközségben és Cegléden. Doktori címet 1936-ban kapott Debrecenben rendszeres teológiából, magántanári oklevelet 1938-ban szerzett Pápán gyakorlati teológiából. 1937-ben

megjelentette Niemöllerrel készített hallei interjúját, és hiteles beszámolókat adott a német hitvalló egyházzól. Teológiai tanárságát Budapesten kezdte 1938-ban, majd 1940-től 1983-ig Debrecenben volt egyetemi tanár. Előbb a homiletika, liturgika és a valláspedagógia, majd 1952-től a poimenika, ekkleziasztika és missziológia kurzusok oktatását végezte. Bár szívéhez legközelebb a homiletika és a liturgika állt, azért a modern pedagógia eredményeit is folyamatosan felvonultatta a valláspedagógiai órákon. Poimenikából nála jelent meg hazánkban először a teológiai tananyag szintjén Jung, Adler, Frankl, Fromm műveinek kritikai ismertetése. Czeglédy Sándor nemzetközi szinten is számon tartott hymnologus volt. A 16–17. század istentiszteletéről írt tanulmányaiban rálátást kap az olvasó az egyháztörténeti, dogmatikai, egyházszervezeti, művelődéstörténeti, irodalmi és himnológiai-egyházzenei tényezőkre.

(Forrás: Fekete Károly: Egy centenáriumi intelmei; Reformátusok Lapja, LIII. évf. 26. szám)

⁴¹ **teológa** - női teológiai hallgató

⁴² **Szabó László Ambrus** – Szabó László Ambrus Született Büdszentmihályon 1927. július 24. napján. A Hajdúnánási Református Gimnáziumban érettségizett 1946. június 29-én „kitüntetéssel”. Teológiai tanulmányait Debrecenben végezte 1946-1951 között. Első lelkészképzés vizsgáját 1951. szeptember 25. napján jegyzőkönyvi dicsérlettel, jeles eredménnyel, míg második lelkészképzés vizsgáját 1952. október 1. napján kitűnő eredménnyel abszolválta. 1958. május 9-én Debrecenben szentelték fel. Exmisszus segédlelkész Hajdúnánáson 1949. július 1-1949. szeptember 30-ig, majd Debrecen-Kistemplomban 1949. október 1-1951. augusztus 31-ig. Kollégiumi szénior 1951. szeptember 1 és 1954. október 31 között. 1953. február 7-én kötött házasságot Ó. Nagy Sárával. Házasságukból gyermek nem született. 1954. november 1-től 1958. május 9-ig segédlelkész, megbízott püspöki titkár, majd ezt követően püspöki titkár 1960. március 1-ig. Mindeközben teológiai asszisztens 1955-58-ig, majd teológiai előadó 1958-60 között, tanszékvezető docens a Debreceni Református Teológiai Akadémia Ökumenikai Tanszékén. Ugyanebben az időszakban. 1960. március 1. napjától teológiai professzor. A teológiai tudományok doktora (szisztematika) 1966. június 15-től. 1963-tól Debrecen Megyei Jogú Város Tanácsának tagja, a Magyarországi Református Egyház Zsinatának rendes képviselője 1964. január 1-től. 1991. március 23-án hunyt el.

Szabó László Ambrus - 1964-1966 között, valamint az 1973/74-es és az 1982/83-as tanévben dékán, 1962-től 1964-ig, 1976-tól 78-ig, valamint az 1983/84-es tanévben a Teológiai Akadémia prókánja volt.

(Forrás: <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=2&p=7>)

⁴³ **Pásztor János** - (Budapest 1925-2007.) teológiai tanulmányait Budapesten végezte 1947-ben. Posztgraduális tanulmányokat folytatott a Pázmány Péter Tudományegyetemen, Edinburghban, Manchesterben és Princetonban. Szentendrei lelkipásztorkodás után kapott missziói kiküldetést Kenyába, ahol 1970-76 között a limurui Szt. Pál Teológiai Kollégium tanára volt. Hazatérése után Debrecenben lett teológiai tanár és a Nagytemplom lelkipásztora (1976-1987). 1987-től több külföldi egyetem hívta meg vendégprofesszornak hosszabb-rövidebb időre, miközben Budafokon is megválasztott lelkipásztor volt, illetve a budapesti Református Teológián (később Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara) tanított.

(Forrás: reformatus.hu <http://www.reformatus.hu/lap/gyakorlatiteologia/bejegyzes/29/>)

⁴⁴ **Pákozdy László Márton** - (1910-1993): teológiai tanár, a nyelvtudományok doktora. Teológiai tanulmányait Debrecenben, Halléban és Utrechtben végezte. Debrecenben, majd Budapesten több mint négy évtizeden át tanított bibliai teológiát és vallástörténetet. Doktori értekezését öszötvetségi vallástörténetből írta. Témaválasztása — a zsidó népnek a babiloni fogságban prófétáló Deuteroézsaías és az általa meghirdetett üdvpróféciai — az éledő nemzetiszocializmus korában veszélyes tanúságtételnek számított. A kor viszonyaira jellemző, hogy mire dolgozatát elkészítette, már nem kaphatott útlevelet Hollandiába. Az 1940-ben náci megszállás alá került Utrecht egyeteme helyett ezért itthon doktorált 1942-ben – értekezését a debreceni kar summa cum laude minősítéssel értékelte, és még ugyanebben az évben ki is adta. A mű rangját és európai elismertségét jelzi, hogy az egyik legnagyobb XX. századi biblikus szaktekintély, Otto Eissfeldt írt róla részletes recenziót a Zürichben kiadott Theologische Literaturzeitung hasábjain. A háború után a tanítás mellett a bibliafordításban kamatoztatta elmélyült ismereteit. 1949-től a Debreceni Református Teológiai Akadémia vallástörténet tanszékének vezetője volt. 16 év alatt készült el bibliafordítása. Létrehozta a Pesti Teológiai Akadémia Török Pál Szemináriumi Könyvtárát is.

(Forrás: In memoriam Pákozdy László Márton, <http://www.hodmezovasarhely.hu/cikkek/emlekunnepeg-pakozdy-laszlo-marton-szuletesenek-100.-evfordulojan-5194>)

⁴⁵ **Török István** - (1904-1996): református teológus. A Pápai Református Kollégium, majd a Debreceni Tudományegyetem teológiai tanára, a Budapesti és a Kolozsvári Református Teológiai Fakultás tiszteletbeli doktora, a Societas Ethika alapító tagjainak egyike, a Debrecen Árpád téri Református Egyházközség presbitere. A debreceni Tisza István Tudományegyetem Teológiai Fakultásán végzett 1927-ben. 1927-1929 között a berlini, majd a münsteri és magdeburgi egyetemen mélyítette el ismereteit. Hazatérte után a pápai gimnáziumban pályázta meg és nyerte el a helyettes vallástanári állást. Egy év múlva teológiai akadémiai óraadó, helyettes,

1932-től kezdve pedig nyilvános rendes tanár. Debrecenben benyújtott doktori értekezését – „Barth Károly teológiájának kezdetei” – 1932-ben summa cum laude fogadták el. 1941-től a Debreceni Tudományegyetem Etikái, majd a II. világháború után a Dogmatikai Tanszékét is vezette. Az 1956-os forradalom idején játszott szerepe és kritikai szelleme miatt 1957-58-ban tanulmányi szabadságot kapott, majd az etika előadásait másra bízta. Nyugdíjaztatására 1968-ban került sor. Hűséges tanítványai azonban rendszeresen látogatták, sőt a Tiszáninneni Református Egyházkerületben kialakítottak egy olyan kört, amelyik időről-időre meghívta, hogy aktuális kérdéseik megoldásában útmutatást kérjen és kapjon tőle – ezek voltak az ún. „fekete konferenciák” Két tankönyve, a Dogmatika és az Etika Amsterdamban jelent meg 1985-ben, ill. 1988-ban magyar nyelven. (Forrás: Barcza József: Dr. Török István emlékezete; Confessio, 1996/3.)

⁴⁷ **Módis László** (1903-1972): könyvtáros, teológiai tanár. Teológiai tanulmányait a Debreceni Tudományegyetem Hittudományi Karán (1924–28) és Bécsben (1929–30) végezte, majd a bécsi és a Budapesti Tudományegyetemen hallgatott sémi filológiát (1931–32). Debrecenben ösztövségi szakkól a teológia doktorává avatták (1932). Segédlelkész Debrecenben, Vésztőn, Budapesten, Debrecenben (1927–35), közben a losonci Református Teológiai Szemináriumban ösztövségi tárgyakat adott elő (1929). Tanítványai számára héber nyelvtant adott ki (1933). Vallásoktató lelkész Debrecenben (1935–45), majd a Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium osztálytanácsosa (1945–50). 1950-től a debreceni Egyetemi Könyvtár helyettes igazgatója. 1959-től a Debreceni Teológiai Akadémia Ösztövségi Tanszékének vezető tanára, emellett 1961-től a Nagykönyvtár és a Levéltár igazgatója, a Kollégium főigazgatója. Az Országos Református Gyűjteményi Tanács egyik vezetője volt. Jelentős munkát végzett mint bibliográfus és mint szerkesztő.: a Theologiai Szemle főmunkatársa és szerkesztője (1941–44), a Lelkészegyesület szerkesztője (1936), a Csikesz Sándor emlékkönyvek (I–IV., 1940–43) sajtó alá rendezője volt.

(Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon, Harmadik, kiegészítő kötet A-Z, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 533.p.)

⁴⁸ **preparálás** – Debreceni teológus hallgatók használták a kifejezést általában a héber vagy görög szó nyelvtani elemzésére

⁴⁹ **prodékán** – egyetemi dékán helyettes

⁵⁰ **Kocsis Elemér** (1926-2009): református lelkész, teológiai tanár, püspök. Középkolai tanulmányait a Debreceni Református Főgimnáziumban végezte 1936-1944 között. Egyetemi tanulmányait a Debreceni Tisza István Tudományegyetem Hittudományi Karán folytatta (1944-1949). Lelkészi oklevelét 1951-ben kapta meg. Előbb Baselen, majd Erlangenben volt ösztöndíjas hallgató, ahol 1959-ben doktorált. Hazatérve, Körösladányban és Panyolán végzett rövid lelkészi szolgálatait után, 1952-től a Debreceni Református Teológiai Akadémia vallástudományi és bibliai teológiai tanszékén tanársegéd, 1954-től adjunktus. 1961-től lett teológiai docens, majd 1968-ban nevezték ki a rendszeres teológiai tanszék tanszékvezető tanárává. Teológiai tanársága alatt négy alkalommal volt az akadémia dékánja, majd 1977-1987 között, tíz éven át a Református Kollégium főigazgatója és a Tudományos Gyűjtemények igazgatója. A Tiszántúli Egyházkerület 1986 őszén választotta meg püspöknek. 1988-1991 között a Magyarországi Református Egyház Zsinatának lelkészi elnöke, 1991-ben az Ökumenikus Tanács elnöke volt. Tudományos munkássága kiterjedt a vallástörténet, a bibliai tudományok, a dogmatika és az etika, ezen belül különösen is a szociáletika területére, amelyből több önálló művet és több száz tanulmányt írt. A nemzetközi etikai kutatótársaság, a Societas Ethica 1970-ben fogadta tagjainak sorába. Tudományos munkájában rendkívül jelentős bibliafordító tevékenysége. 1962-1974 között részt vett az új protestáns magyar bibliafordítás elkészítésében, melynek munkálatai közben az újszövetségi fordítóbizottság elnökeként gondozta az új protestáns bibliafordítás szövegét.

(Forrás: Fekete Károly: Dr. Kocsis Elemér nyugalmazott püspök emlékezete;

http://www.regi.reformatus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=21645&catid=139:hatter&Itemid=341)

⁵¹ Ethelbert **Stauffer** (1902-1979) német protestáns teológus.

⁵² **Erdős Károly** (1887-1971): teológiai tanár. Debrecenben tanult, 1908-ban köztanító, 1909-ben kollégiumi szenior. 1911-től Berlinben, Cambridge-ben, majd Zürichben tanult két éven át. Hazatérve rövid nagybányai, majd debreceni segédlelkészi szolgálat után, 1913-ban a Kollégium docense, később az egyháztörténeti tanszék tanára lett. 1914-1918 között az akkor felállított lelkészképző intézet docense, majd 1929-ig tanára volt. 1913 elején teológia magántanári képesítést szerzett Debrecenbe, majd a bécsi egyetemen teológiai doktori fokozatot szerzett 1919-ben. 1927-ben a debreceni tudományegyetem magántanára lett. 1950-1954 között az újonnan szervezett Református Teológiai Akadémia újszövetségi tanszékének tanára. Kiterjedt irodalmi munkásságot folytatott. Szerkesztette a debreceni hittanszaki önképző társulat Közlönyét (1909-1910), a Debreceni Protestáns Lapot (1926-1925), majd a Lelkészegyesületet (1926-1935).

(Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon (1978-1991) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. 227.p.)

⁵³ **Textus** - Az igehirdetés alapigéje. Általában egy rövid bibliai szakasz elnevezése, aminek a magyarázata, kifejtése a prédikációban történik.

⁵⁴ **A Debreceni Református Kollégium Kántusa** - A Kollégiumi Kántust 1739-ben alapította a Debreceni Református Kollégium zseniális matematika professzora, Maróthi György, aki rövid hatévi működése során újjászervezte az egész iskolát. A Kántus a pestisjárvány idején létesített négytagú temető-kvartettként alakult; ez bővült 30 tagú fiú-vegyeskarrá. Maróthi svájci minták nyomán a többszámú zsoltaréneklést kívánta az istentiszteleteken meghonosítani. "Collegium Musicum"-ot, zenei együttest tervezett, de 29 évesen elvitte a korai halál. Így ez a terve nem valósult meg, de létrejött az első, azóta is folyamatosan működő magyar ifjúsági kórus, a Kántus. Szervezetével és szellemével ma is hirdeti a Kollégium sok évszázados diákköztársaságát, amely a kollégiumi jelmondat: "Orando et laborando" - imádkozva és dolgozva - jegyében hitben és munkában edzett generációkat nevelt.

A Kántus a kezdeti fiú-vegyeskari, majd hosszú férfikari időszak után, 1954 óta vegyeskarként működik. Tagjainak száma évenként 60-70: gimnazisták és egyetemisták.

A Kántus egyházi és világi műsora lehetővé teszi, hogy a magyar kórusmozgalom versenyein, különböző minősítésein, ünnepi koncertjein részt vehessen. Az Éneklő Ifjúság versenyein többször szerzett arany fokozatot. Minősítjük a Magyarországon elérhető legmagasabb: hangversenykórus "summa cum laude" fokozat, amelyet 1996-ban szereztek meg. Több nemzetközi versenyen értek el kiemelkedő helyezést: Debrecen, 1982, 1. hely; Middlesbrough, 1984, 1. hely; Spittal, 1988, 2. hely; Budapest, 1997, arany fokozat; Busan (Dél-Korea) 2002, két olimpiai ezüst fokozat. 1997-ben megkapták a Magyar Örökség Díjat. Külföldi útjaik során eljutottak Ausztriába, az NDK-ba, NSZK-ba, Németországba, Jugoszláviába, Angliába, Hollandiába, az USA-ba, Kanadába, Svájcba, Finnországba, Svédországba, Norvégiába, Dániába, Belgiumba, Japánba, Skóciába, újabb időkben a határainkon túli magyarokhoz Kárpát-Ukrajnába, Erdélybe, Szlovákiába, továbbá Dél- Koreába, Tajvanba, Oroszországba, Csehországba. A Kántus néhány koncertútja H térképen

Többször szerepeltek rádió- és televízió adásokban, Számos CD lemezük, külföldön 3 műsoros kazettájuk jelent meg. A Kántus közreműködésével megjelent hanghordozók Hitt meglekínthetők. Magyar zeneszerzők - Bárdos Lajos, Gárdonyi Zoltán, Gárdonyi Zsolt, Vass Lajos, Birtalan József, Szokolay Sándor, Mohay Miklós, Vajda János és mások - több művet írtak a Kántusnak. A kórus repertoárja kiterjed a régi korok és napjaink egyházi és világi műveire. A Kántus első embere Berkesi Sándor - Liszt díjas vezető karnagy. A Kántus létszáma 40-50 fő, zömében a Debreceni Református Kollégium Tagintézményeinek (a Gimnáziumnak, a Dóczy Gimnáziumnak és a Hittudományi Egyetemnek) diákjai, valamint egyetemi és főiskolai hallgatók a Debreceni Egyetemről.

(Forrás: Kántus honlapja <http://kantus.hu/index.php?page=history.php>)

⁵⁵ **I. lelkésképesítő vizsga**, más néven kápláni vizsga. A sikeresen abszolváló tíz félév utáni szóbeli vizsga több tantárgyból, egy előzetesen beadott kápláni dolgozat után.

⁵⁶ **Bartha Tibor** (Magyarkapud, 1912. július 13. – Budapest, 1995. július 4.) 1930-tól Debrecenben, majd 1934-től Halléban, Marburgban, Baselben folytatott teológiai tanulmányokat. 1935-ben letette a II. református lelkészi képesítő vizsgát. 1938-ban a debreceni egyetemen teológiai doktori oklevelet szerzett. 1934-ben Hajdúhadházon, Sápon, Debrecenben, Csalolcon segédlelkész. 1941-1945-ben Munkácscon vallásoktató lelkész volt, 1943-ban Debrecenben szentelték lelkésszé. 1945-től Csalolcon lelképásztor, majd 1949-től Berekfürdőn segédlelkész és a lelkészotthon vezetője. 1952-től Debrecenben szolgált, 1958-ig a Debrecen-Árpád-tér, majd a Debrecen-Nagytemplom keleti rész lelkésze, 1953- és 1958 között a Debreceni Református Teológiai Akadémia teológia tanára. 1958-tól 1986-ig a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke. 1958. november 16-ától országgyűlési képviselő. 1967. január 28-ig a Hazafias Népfront Hajdú-Bihar megyei listájáról került be a törvényhozásba. 1967. március 19-én Hajdú-Bihar megye 3. számú egyéni választókerületében jutott mandátumhoz. 1971. április 25. és 1980. március 6. között Hajdú-Bihar megye 8., 1980. június 8-ától Hajdú-Bihar megye 10. számú egyéni választókerületébe jutott mandátumhoz. Az 185. június 8-i országgyűlési választásokon a HNF országos listájáról került be a törvényhozásba. 1988. június 29-én bejelentették lemondását mandátumáról. 1959-től a Magyarországi Egyházak Ökumenikus tanácsának elnök, a Református Zsinat lelkészelnöke 1962-től. Az Egyházak Világtanácsa KB tagja 1958 és 1983 között. 1964-től 1989-ig az Elnöki Tanács tagja, majd 1968-tól a Hazafias Népfront Elnökségének és Országos Tanácsának is tagja volt.

(Forrás: Történelmi Tár Digitális História Adatbázis

http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3462&catid=43:b&Itemid=67&lang=hu)

⁵⁷ **Péter János** (Alsónyék, 1910. október 28. – Budapest, 1999. február 26.) református püspök, külügyminiszter. Munkácsaládban született, apja a vasútnál dolgozott. Mezőtúron és Baján járt gimnáziumba. Tanulmányait a budapesti Református Teológiai Akadémián folytatta 1931-1932-ben, majd Párizsban (1934-1935-ben), később Glasgowban is tanult. 1935-ben Budapesten református lelkészi oklevelet szerzett. 1936-tól 1945-ig a budapesti Bethesda kórház lelkésze volt.

A második világháború után, 1945-ben állami szolgálatba lépett, nyelvtudását a Külügyminisztériumban hasznosította, a béke-előkészítő osztály munkatársa lett. 1945-1946-ban, a párizsi békekonferencián a magyar

delegáció tagja volt. Ezután a köztársasági elnöki titkárság vezetője lett Tildy Zoltán, majd Szakasits Árpád köztársasági elnökök idején, 1949-ig.

1949. novemberétől 1956. októberig a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke volt. Az 1950-ben, a varsói II. Béke Világkongresszuson megalakított Béke Világtanácsban Magyarország egyik képviselője lett. Az 1956-os forradalom idején, október 31-én lemondott püspöki méltóságáról.

1956. decembertől a Kulturális Kapcsolatok Intézete kormány megbízottja, 1957-től elnöke volt. A külügyminiszter első helyettese lett 1958. február 19-én, majd külügyminiszter 1961. szeptember 13-tól 1973. december 14-ig. Külügyminiszteri hivatali ideje alatt került sor az Egyesült Államokkal 1956 után alacsony szinten befagyott diplomáciai kapcsolatok rendezésére 1968–69-ben.

A vietnami háború idején közvetítőként keresett kapcsolatot az Egyesült Államok vezető képviselőivel a béke megteremtése érdekében, de fokozatosan kiderült, hogy kezdeményezése nem rendelkezett megfelelő támogatással Vietnam és szövetségesei részéről, hanem – a korszakban meglehetősen szokatlan módon – tulajdonképpen egyéni kezdeményezése volt, ami így kudarcra volt ítélve. Erről végül Radványi János, az 1967-ben átváltott amerikai magyar nagykövet tájékoztatta az Egyesült Államok illetékeseit.[2] Péter János megfogalmazott egy dunai konföderációs tervet is, ami kiváltotta a Szovjetunió ellenérzéseit. Ezek a lépései hozzájárultak a külügyminiszteri székéből történt későbbi eltávolításához.

Országgyűlési képviselő volt 1953. május 17. és 1990. március 16. között; előbb a Magyar Függetlenségi Népfront illetve a Hazafias Népfront Hajdú-Bihar megyei, 1963. február 24-étől budapesti listájáról, 1967. március 19-étől Budapest 45. számú, 1971. április 25-étől Tolna megye 1. számú, 1980. június 8-án Budapest 30. számú, majd 1985. június 8-án az országos listáról jutott be a törvényhozásba. Az Országgyűlés alelnöke volt 1973. december 19-étől 1988. októberig, az Elnöki Tanács tagja 1957. május 9-étől 1961. szeptember 13-ig. 1961-től az MSZMP tagja, a Központi Bizottságban 1966. december 3. és 1988. május 22. között volt tag.

1982-1987 között a Magyar Politikatudományi Társaság elnöke volt.

(Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/P%C3%A9ter_J%C3%A1nos)

⁵⁸ 2013 június 30-ig az I. Lelkészképesítő vizsga utáni gyakorlati évet ún. **segédlelkészi évnék** nevezték, amikor egy gyülekezetben a hallgató a megválasztott lelkipásztor felügyelete alatt segítette a lelkészi szolgálatok végzésében. Voltak olyan idők amikor több évig is tarthatott a segédlelkészi időszak, a későbbiekben annyi időre korlátozódott, amíg a hallgató le nem tette a II. Lelkészképesítő vizsgáját.

2013. július 1-től, a lelkészek szolgálatáról és jogállásáról szóló 2013. évi I. törvény 26. § (1) alapján „segédlelkész (kápán) az, aki a.) a hittudományi kar/egyetem/akadémia lelkész szakán tett sikeres záróvizsgálata és megkapott diplomája alapján szolgálatra kirendelést kapott, a lelkészképesítő vizsgát azonban még nem tette le, vagy b.) lelkészképesítő vizsgáját már letette, de még nem szentelték fel.” (6) „A segédlelkészi szolgálat célja a hittudományi egyetemen szerzett diploma után a lelkészképesítő vizsgára történő felkészülés.”

⁵⁹ Mózes Mihályné született **Kecskés Emma** Zemplénben szolgált, Kis- és Nagyrozvágyon és Semjénben mindösszesen 38 évet. 1994-ben Pálházára költözött.

⁶⁰ **filia** (lat) – szó szerint: leánygyermek. Itt: leányegyház(község). „Egy anyagyülekezethez csatolt olyan gyülekezet(ek), amely(ek)nek van temploma, de nincs helyben lakó lelkésze”

(Forrás: Idegen eredetű vallási szavak és fogalmak szótára – Összeállította: Bölcskei Gusztáv és Lenkey István. Az ETHNICA alapítvány kiadása – Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke – Debrecen, 1991. 37.p.)

⁶¹ **diakonissza** – protestáns betegápoló nővér (Forrás: Idegen eredetű vallási szavak és fogalmak szótára – Összeállította: Bölcskei Gusztáv és Lenkey István. Az ETHNICA alapítvány kiadása – Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke – Debrecen, 1991. 29.p.)

„A magyar anyaházi diakónia munkája a Filadelfia Diakonissza Szövetség megalakulásával 1903. május 21.-én indult el a Biberauer házaspár lakásán.” Diakonissza anyaház jött létre többek között Budapesten és Debrecenben. Az állam 1951-ben feloszlatta a diakonissza intézeteket, az általuk fenntartott intézmények pedig a Magyarországi Református Egyház tulajdonába kerültek. A mintegy ötszáz diakonissza civilként részben az egyház diakóniai intézményeiben folytathatta a munkáját. Áldozatos szolgálatuk a század második felében is éreztette hatását.

(Forrás: IV. Kötődéseink: Diakónia XIX. és XX. sz. Csanádné Dr. Bodoky Ágnes: Szemelvények a magyarországi diakónia XIX. és XX. sz. történetéből <http://www.parokia.hu/lap/budapest-pestujhely-ujpalotai-reformatus-egyhaz/cikk/mutat/iv-kotodeseink-diakonia-xix-es-xx-sz/>)

⁶² **Balogh Tihamér** ny. református esperes – Született Pályinban, Kelet-Szlovákiában 1929. január 17-én. Kisújszálláson elvégezte a középiskolát, érettségi után 1951-ben jelentkezett a Sárospataki Református Teológiai Akadémiára, de az akadémia bezárása miatt tanulmányait Debrecenben végezte. Segédlelkész a Debrecen-Árpád téri Református Egyházközségben, majd a Debrecen-Kistemplomi Református Egyházközségben. 1963-ban Csengerújfaluba helyezte ki dr. Bartha Tibor püspök. 1961-ben kötött házasságot Nagy Ágota építésztechnikkussal. Két gyermekük született. 1971-ben beosztott lelkészként Fehérgyarmatra került, ahol

lelkészévé választja a gyülekezet 1974-ben. Nyugdíjazásáig ott szolgál. 1987-től 2001-ig a Szatmári Református Egyházmegye esperese.

(Forrás: (Szatmári Almanach 1. kötet. In-Forma Kiadó Nyíregyháza 1994.)

http://napkeletnepe.blog.hu/2012/07/03/balogh_tihamer)

⁶³ **II. lelkészképesítő vizsga** – A teológiai tanulmányok lezárásaként a gyakorlati év letelte utáni több tantárgyból való szóbeli vizsga. Megelőzte egy ún. papi dolgozat elkészítése.

⁶⁴ **exegésis** (gör) – kifejtés, írásmagyarázat

(Forrás: Idegen eredetű vallási szavak és fogalmak szótára – Összeállította: Bölcskei Gusztáv és Lenkey István. Az ETHNICA alapítvány kiadása – Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke – Debrecen, 1991. 35.p.)

A görög szöveg nyelvtani, majd fogalmi elemzése, a szituáció, a műfaj meghatározása, végül az egész egybefüggő szakasz összefoglalása és magyarázata. A felsorolt feladatok elengedhetetlen részét képezik az ígértetésre való felkészülésnek a hiteles üzenet átadása szempontjából.

⁶⁵ **Csikos János** (Karcag, 1934. június 1.–) A teológiát Debrecenben végezte, 1960-ban tette le a második lelkészképesítő vizsgát, 1965-ben szentelték fel. Segédlelkészi szolgálatait a Debrecen-Nagytemplomi Református Egyházközségben végezte 1960-64 között. Sárrétudvariban 1964-69 között szolgált lelkészként, majd megválasztották Berettyóújfaluba, ahol 1969-2005-ig volt a gyülekezet lelkésze. A Bihari Református Egyházmegye esperesévé választotta 1972-ben. Ezt a tiszteletet 2003-ig töltötte be. 2005. szeptemberétől nyugalmazott lelképásztor.

⁶⁶ **Birtha László** – Birtha László (1935-2008) Birtha László lelképásztor testvérünk 1935. július 25-én született Szatmárköritőn. Négyen voltak testvérek. Középkolai tanulmányait Mátészalkán végezte. 1955-ben kezdte el a teológiai tanulmányait Debrecenben, amit 1961-ben fejezett be. Először Debrecen-Nagytemplomi segédlelkész, majd lelképásztor Túrricsén és Hajdúdorogon. 1962. január 6-án kötött házasságot feleségével, Pintér Klárával, Debrecenben. 1971-ben került a Szabolcs-Beregi Egyházmegyébe, mint olcsvai lelképásztor. 1975-től nyugdíjazásáig, 28 éven át, a tuzséri gyülekezet lelképásztor. Eközben helyettes lelképásztor volt Komorón és Tiszabezdén.

(Forrás: A Tuzséri Református Egyházközség honlapja)

http://www.refuzser.shp.hu/hpc/web.php?a=refuzser&o=lelkipasztoraink_Qbk

⁶⁷ **Bartha Tibor** - Dr. Bartha Tibor 1944. március 16-án született Munkácson. Középkolai tanulmányait Debrecenben, a Református Kollégium Gimnáziumában végezte, majd a Teológiai tanulmányok következtek, ugyancsak Debrecenben a Teológiai Akadémián. Kivételesen éles és tiszta teológiai látásmódja már ekkor megmutatkozik. 24 éves korában Erlangenben Ethelbert Stauffernél doktorált. Tanulmányai befejezése után a Debreceni Református Teológiai Akadémiára neveztek ki tanársegédnek. Cambridge-ben töltött egy év posztgraduális képzés után a Debreceni Református Teológiai Akadémia Bibliai Teológiai Tanszékének tanszékvezető tanára lett. Házasságot kötött Zsíros Anna Katalin teológiai hallgatóval, 1968. december 6-án. Házasságukat Isten két gyermekkel áldotta meg: Katalin 1969-ben, Tibor 1972-ben született.

Hét, Debrecenben eltöltött év után átkérte magát a Dunántúli Egyházkerületbe, ahol gyülekezeti szolgálatot vállalt. A család Esztergomba költözött, egy olyan gyülekezetbe, amelynek akkor már évek óta nem volt lelképásztor. A gyülekezeti szolgálatok elvégzése és a gyülekezet összegyűjtése mellett meg kellett tanulnia az épületek gondját felvállalni és a szükséges renoválásokat elvégeztetni.

A Szeged-Kálvin téri Református Egyházközség 1981-ben hívta meg őt lelképásztorának. A gyülekezeti lelkészi szolgálat mellett kutató professzorként folyamatosan végzett tudományos teológiai munkát. Tanított a Szabad Egyházak Tanácsának Lelkészképző Intézetében, 1987 és 1988 között pedig az USA-ban vendégelőadóként dolgozott. Hazatérése után hozzáfogott a Keresztyén Bibliai Lexikon szerkesztéséhez, amely 1995-1996-ban jelent meg, és azóta már 2. kiadása is megjelent.

1992-től megszervezte a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Vallásstanári Tanszékét Szegeden, amelynek tanszékvezető egyetemi tanára lett.

13 éven keresztül vezette a Magyarországi Református Egyház Társadalmi Missziója keretében a börtönmisszió szolgálatát. 1991-től a Nemzetközi Börtönlelkészek Szövetsége Kormányzótanácsának és végrehajtó bizottságának volt tagja. 13 esztendőn keresztül minden szombat reggel a Csillag Börtönben tartott istentiszteletet. Az általa megtalált lelkigondozói gyakorlatok, szolgálati metódusok a mai napig alapját képezik a börtönmissziós szolgálatoknak.

Ó- és Újszövetségi kortörténettel, hermeneutikával, bibliai teológiával foglalkozva rendszeresen vett részt a Doktorok Kollégiuma munkájában.

A Vallásstanári Tanszék mellett sikerült megszerveznie a Szegedi Református Egyetemi Gyülekezetet, és a visszakapott egyházi épületben a Clarisseum Református Óvoda működését, amely oktatási intézmény mindig

különleges helyet foglalt el szívében, mivel a kisgyermeket nagyon szerette, és kivételes empátiával lopta be magát a kicsinyek szívébe. 2003-ban megalapította a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szegedre kihelyezett Vallásstanári Tanszékének Ethelbert Stauffer Kutatóintézetét.

2007-ben nyugdíjba ment, de tanácsaival segítette a Szeged-Kálvin téri gyülekezet életét. 2009-ben elveszítette a feleségét. 2010. június 4-én ment el a minden élők útján.

(Forrás: Juhász András lelkipásztor: Dr. Bartha Tibor emlékezete

<https://reformatus.hu/mutat/dr-bartha-tibor-emlekezete/>)

⁶⁸ **Balog Margit** - Született Ózdon, 1956. október 11-én, lelkészcsaládból.

Az általános iskolát Nekézsenyben, a középiskolát a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában végezte, 1975-ben érettségizett.

Lelkészi diplomát is Debrecenben, a Református Teológiai Akadémián szerzett 1982-ben, görög filológusi diplomát szintén Debrecenben, a Kossuth Lajos Tudományegyetemen, 1994-ben. 1993-ban lelkésszé szentelték.

Külföldi tanulmányutak

1981-1982 Kelet-Berlin, újszövetségi tanulmányok a Humboldt Universitáten és a Sprachenkonvikttban, az egyházi főiskolán

1984-1985 Atlanta, USA, gyakorlati teológiai tanulmányok a Columbia Theological Seminaryben

1998 Zürich, újszövetségi hermeneutikai tanulmányok az egyetem teológiai fakultásán (Institut für Hermeneutik: Hans Weder, Pierre Bühler)

Szolgálati helyek

1978-1981 exmisszusként és segédlelkésként könyvtári gyakornok Sárospatakon az egyházi Tudományos Gyűjteményekben,

1982-1987 beosztott lelkésként lelkigondozó, tanár és adminisztrátor a Diakónusképző Intézetben, Debrecenben

1987-1989 intézetvezető Budapesten, a Tündérhegyi Református Szeretetotthonban,

1989-1990 intézeti lelkész a leányfalui Református Szeretetotthonban,

1990 adjunktus a Debreceni Református Hittudományi Egyetem újszövetségi tanszékén,

2007 nyelvi lektor a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen.

Publikációk

Egy reménységre elhívottak - Az evangélium különböző kultúrákban. Theologiai Szemle, 1997. 245-247.

A lelkésznői hivatás csapdái. Egy emberségesebb theologia pastoralis felé. Theol. Szemle, 2000. XLIII. évf. 5. sz.

Bevezetés Varga István hermeneutikáiba. In: Varga István hermeneutikái 1-2. Bp. 2000.

Hinni és látni. Arcok János evangéliumából. Ref. Tiszántúl, 2008. XVI.évf. 1. sz. 3-4.

1989-2008 a Doktorok Kollégiuma újszövetségi szekciójának tagja,

1992-1998 a lelkésznők konferenciáinak szervezése,

1995 a Bütösi János Missziói Alapítvány Kuratóriumának titkára,

1996-2006 a DRHE képvisellete az integrációt koordináló bizottságban, a DRHE akkreditációs és minőségügyi felelőse

2001 a Nagytemplomi Külügyi Bizottság tagja

(Forrás: A DRHE honlapja, oktatói oldalak)

http://www.drhe.ttre.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=126&Itemid=143&lang=hu

⁶⁹ **Balog Zoltán** – 1958. január 7-én született Ózdon. Nős, 5 gyermek édesapja. Nyelvismerete: német felsőfokú, C-típusú nyelvvizsga, tárgyalóképes angol nyelvtudás, bibliai görögből német állami nyelvvizsga. Párttagsága nincs. Református teológiai tanulmányai előtt betanított esztergályosként dolgozott a Diósgyőri Gépgyárban. 1974 és 1976 között békeszolgálati önkéntesként dolgozott egyházi épületek újjáépítési és renoválási munkálatain Wittenbergben, Goppelnben és Drezdában. 1976-ban érettségizett a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában. 1978-tól 1983-ig teológiai stúdium folytatása Debrecenben és Budapesten.

1980-ban teológiát tanult Kelet-Berlinben az Egyesült Protestáns Egyház vendéghallgatójaként.

1981-1983 között 4 szemesztert töltött Halle-ben, a Luther Márton Egyetem Teológia Tanszékén.

1983-ban tette le az első lelkészi diplomát a Budapesti Református Teológiai Akadémián. /.../

1980-ban a Püspökszentlászlói Katolikus Szociális Otthonban dolgozott egy évet. 1983-1987 között református lelkész Maglódon és öt szórványgyülekezetben. 1987-1989 között az egyházak Világtanácsa posztgraduális ösztöndíjasa Tübingenben. 1989-ben részt vett az Első Európai Ökumenikus Találkozón mint az Európai Egyházak Konferenciája teológiai tanácsadója. 1989 szeptemberében a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa megbízásából Kelet-Németországból menekültek lelkészeként működött a csillebérci menekülttáborban. 1989-1991 Óraadó tanár a Budapesti Református Hittudományi Egyetem Újszövetségi Tanszékén. 1991-1996 Hittantanár a Budapesti Német Iskolában. 1992-1993 Hittantanár a Baár-Madas Református Gimnáziumban. A Németországból érkezettek számára bevezető szemináriumok kidolgozása.

1991-1994 között egyházpolitikai tanácsadója a FIDESZ parlamenti frakciójának. 1993-1996 között a Bonni Egyetem Ökumenikus Intézetének tudományos munkatársa.

1996-tól 2006-ig a Budapesti Németajkú Református Egyházközség megválasztott lelkésze. Az egyházközség keretében működő Protestáns Fórum vezetőjeként közéleti és karitatív tevékenységet folytatott (pl. volt kábítószerfüggők tanácsadó szolgálata, erdélyi egyházi és emberjogi kezdeményezések támogatása). /.../

1998-2002 között Orbán Viktor, a Magyar Köztársaság miniszterelnökének főtanácsadója. /.../

2002-ben a Semmelweis Egyetemen „mentálhigiénés szakember” képesítést szerzett. 2002-ben A korábbi németajkú Hold utcai protestáns templom újjáépítésének kezdeményezője és vezetője. 2003-tól a „Szövetség a Polgári Magyarországért Alapítvány” kurátora és főigazgatója, mely megbízatása 2007. április 16-ával megszűnt. Azóta az Alapítvány kuratóriumi elnöke. Az emberi erőforrások minisztereként a Fulbright Bizottság Magyar-Amerikai Csereprogram Kuratóriumának tiszteletbeli elnöke

A 2006-os országgyűlési választásokon, országos listán szerzett mandátumot. Ezt követően bejelentette, hogy a Magyarországi Református Egyház törvényeinek megfelelően országgyűlési képviselőse idejére, „lelkészi jellege” fenntartásával, lelkészi szolgálatát szünetelteti. Ennek megfelelően a „lelkészi” címet sem használja. Természetesen amennyiben erre felkérést vagy meghívást kap, igehirdetői és egyéb szolgálatot végez. /.../

2009. augusztus 29-től a Magyar Polgári Együttműködés Egyesület elnöke. A 2010-es választásokon a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei területi lista 3. helyéről jutott be az Országgyűlésbe. 2010. június 1-től a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkára. 2011. május 19. Személyes közreműködésének köszönhetően fogadta el a magyar elnökség idején az Európai Bizottság az Európai Roma Stratégiát. 2012. május 9-től az emberi erőforrások minisztere.

(Forrás: Balog Zoltán hivatalos honlapja, Életrajzi adatok - <http://www.balogzoltan.hu/eletrajzi-adatok/>)

⁷⁰ **Victor István** református lelkész, mentálhigiénés szakember, szupervizor, egyetemi oktató.

⁷¹ **Győri István** - 1956-ban született, édesapja Győri József lelkész-költő, a laki gyülekezet lelkésze volt. A Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában érettségizett, majd 1974-től 1979-ig a Debreceni Református Teológiai Akadémián tanult. Exmittált teológiai hallgatóként az 1977-1978-as tanévben a Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményében könyvtári munkatárs, az 1978-1979-es tanévben a Tolcsvai gyülekezetben végez segédlelkészi szolgálatot. 1979-től 1992-ig az erdőbényei gyülekezet lelképásztora, és az erdőbényei Református Szeretetotthon intézeti lelkésze.

1979-ben kötött házasságot, felesége Balázs Ibolya református lelkész, öt gyermekük és egy unokájuk van. Az 1982/83-as tanévben ösztöndíjasként doktoranduszi tanulmányokat folytat a Műnsteri Egyetemen, Németországban. A Debreceni Református Teológiai Akadémián 1997-ben szerzett PhD tudományos fokozatot. Doktori dolgozatának címe: A szövegkutatás szerepe az Újszövetség megértésében. Az újszövetségi tudományokon belüli szakterülete az újszövetségi szövegtörténet és szövegkutatás, a korai keresztyénség élete és a korai keresztyén irodalom. További kutatási területe a református pedagógiatörténet, különösen a pataki kollégium 20. századi története. További szakterülete a keresztyén nevelés speciális területei, a börtönpasztoráció. 1991-től a Sárospataki Református Teológiai Akadémia oktatója, 1992-től az Újszövetségi tanszék vezetője, 1999-től egyetemi tanár. 2002-től a börtönpasztorációs továbbképzés szakirány felelőse. 2005-ben, 2009-ben és 2010-ben a Babeş-Bolyai Tudományegyetem (Kolozsvár) vendégtanára. A Magyarországi Református Egyház Zsinatától 2000-ben a református iskolaügyért végzett munkájáért Imre Sándor-díjat kapott. A Debreceni Egyetemen 2001-ben pedagógia szakos tanári oklevelet, a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen pedig vallástanári oklevelet szerzett. 2002-től 2008-ig a Tiszáninneni Református Egyházkerület Tanulmányi Bizottságának elnöke. 1992-2002 között a Sárospataki Református Lapok szerkesztőbizottsági tagja. 2003-tól a Felnőttképzési Akkreditációs Testület szakértője, 2005-től a Magyar Akkreditációs Bizottság Hit- és Vallástudományi Bizottságának tagja, 2010-től Hittudományi Bizottság társelnöke.

A következő testületek, szervezetek tagja: Magyar Bibliatanács Bibliafordító Szakbizottsága Doktorok Kollégiuma Újszövetségi Szekciója, DRHE Doktori Tanácsa, Magyar Comenius Társaság Elnöksége, Gesellschaft für Evangelische Theologie/Neukirchen-Vluyn, Németország (Protestáns Teológiai Társaság), IPCA (International Prison Chaplains Association), Országos Református Tanáregyesület, Sárospataki Füzetek szerkesztőbizottsága

(Forrás: Sárospataki Református Teológiai Akadémia honlapja <http://srta.tirek.hu/lap/gyorii/cikk/mutat/eletrajz/>)

⁷² **Bodó Sára** – Önéletrajz - Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, Kocsordon születtem 1959. február 22-én. Itt végeztem az általános iskolát, majd ennek befejezése után Debrecenben lettem középiskolás. A Kodály Zoltán Zeneművészeti Szakközépiskolában 1977-ben érettségiztem, ahol hegedű és ének tanszakon tanultam. Az érettségi után zenei képzettségemet hasznosítottam, s évekig a Debreceni Kodály Kórusban énekeltam.

Teológiai tanulmányaimat a Debreceni Református Teológiai Akadémián 1981-1986 között végeztem; az I. segédlelkészi vizsgát 1986-ban, a II. lelkészképesítő vizsgát 1987-ben tettem le.

Lelkipásztori szolgálatomat 1987-ben kezdtem a Budapest-Budafoki Református Egyházközségben, amelyhez az albertfalvai és a kelenvölgyi református társegyházközségek is hozzátartoztak.

1988. őszétől a Debrecen-Nagytemplomi Református Egyházközségben folytattam lelkészi szolgálatomat, ahol az általános lelképásztori feladatok mellett kiemelten katechétaként, hitoktatóként dolgoztam, és családlátogatásokat végeztem.

1990-ben lehetőséget kaptam arra, hogy ösztöndíjjal Hollandiában tanulhassak, amelynek eredményeképpen nyolc hónapot töltöttem Kampenben, a Theologische Universiteit hallgatójaként. Tanulmányaimban itt is elsősorban a katechetika és a lelkigondozás kérdéseivel foglalkoztam, illetve az egyetemi előadások mellett részletesen is megismerkedhettem a Katechetikai Központ (Catechetisch Centrum) munkájával, programjaival.

Hazatérve, 1991. őszétől a Debreceni Református Teológiai Akadémia Gyakorlati Teológiai Tanszékén kaptam megbízást arra, hogy adjunktusi beosztásban katechetikát, poimenikát és ezekhez kapcsolódó tantárgyakat tanítsak. Az ösztöndíjas tanulmányút tapasztalatait nem csak oktatói munkámba építhette be, hanem – egy nyertes pályázat segítségével – 1992-ben megszervezhettem a Katechetikai Központot. Az Intézet könyvtára mára több, mint 3000 kötetből áll, amelyek részben a katechézis, részben pedig a pasztorálszichológia elméleti és gyakorlati területeihez kapcsolódnak. Lelkigondozói továbbképzésem egyik fontos része volt, hogy a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen 1996-ban mentálhigiénikus oklevelet szereztem. Ezt nem csak a pasztorálszichológia elméleti tanításában hasznosítottam, hanem a teológiai hallgatók lelkigondozásában is felhasználtam.

Doktori dolgozatomat a gyász témakörében írtam „A gyász mint a keresztyén ember krízise és a lelkigondozás lehetőségei” címmel. A disszertációhoz kapcsolódó kutatáshoz egy éves ösztöndíjat kaptam a Lipszében, az egyetem teológiai fakultására (Theologische Fakultät der Universität Leipzig). Doktori disszertációm a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen 2001. őszén védtem meg summa cum laude eredménnyel.

A Református Pedagógiai Intézet felkérésére megírtam a 8. osztályos hittankönyvet „Kövess engem” címmel, amely 2001-ben jelent meg.

Oktatóként több felsőoktatási intézményben is taníthattam és taníthatom óraadóként a gyakorlati teológia tárgyait. A Sárospataki Református Teológiai Akadémián így tölthettem el 1999/2000-ben egy tanévet, az Evangélikus Hittudományi Egyetem Nyíregyházi Főiskolai Tagozatán pedig hét éven keresztül taníthattam valláslektant. A debreceni Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola hitoktató szakán 1992 óta folyamatosan tanítok, s jelenleg is óraadó vagyok a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának Pszichológiai Intézetében a mentálhigiénés szakember-képzésben.

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Gyakorlati teológiai tanszékén 2002. óta egyetemi docensként dolgozom.

(Forrás: A Debreceni Református Hittudományi Egyetem honlapja, Oktatói oldalak -

http://wwwold.drhe.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=116&Itemid=135&lang=hu)

Az Alkalmazott Teológiai Intézet vezetője, a Gyakorlati Teológiai Tanszék vezetője.

⁷³ **Pásztor Gyula** - Szakmai önéletrajz: Lelkészcsaládban született 1960-ban. Gyermekkorát kis abaúji falvakban, Baktakéken és Zilízen töltötte. Az itteni gyülekezetekben nőtt fel, s később arra vágyott, hogy Isten elhívása nyomán maga is az itteni, falusi emberek között hirdethesse Isten örömhírét.

A Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában érettségizett 1979-ben. Ez év nyarán kántorvizsgát is tett. Két év sorkatonai szolgálat után tanulmányait a Debreceni Református Teológiai Akadémián folytatta, ahol 1987-ben tett második lelkészsképző vizsgát. Ezt követően az 1987/88-as tanévet ösztöndíjas hallgatóként Németországban, a wuppertali Kirche Hochschule-n töltötte, ahol gyülekezetépítéssel, diakóniával és lelkigondozással foglalkozott.

Hosszabb ideig gyülekezeti lelkipásztorként szolgált: 1984 és '86 között exmittált teológiai hallgatóként Felsődobozán, majd 1986-tól 2004-ig Szuhog-Égerszög-Kánó református lelkészi körzetében egy évig segédlelkészként, majd külföldi tanulmányai után megválasztott lelkipásztorként.

Gyülekezeti szolgálatait alatt több közegyházi feladatra is megbízást kapott: 1995 és 2002 között egyházmegyei, 1996-tól 2002-ig egyházkerületi missziói előadó az Abaúji Református Egyházmegyében, illetve a Tiszáninneni Református Egyházkerületben. 1991-től 2002-ig az Abaúji Református Egyházmegye lelkészi főjegyzője és lelkészi zsinati képviselője, azt követően pedig 2004-től 2009-ig a Zsinati Bíróság tagja.

Hosszabb ideig részt vett az egyházmegyei lelkészértekezletek segédanyagának előkészítésében, illetve közreműködött az egyházkerületi lelkésztoábbképzésben. Támogatóként bekapcsolódott a Protestáns Missziói és Tanulmányi Intézet munkájába.

2004 augusztusában meghívás útján a Sárospataki Református Teológiai Akadémiára került, ahol 2005 júniusáig gyakorlatvezetőként dolgozott, azóta pedig az Akadémia megválasztott lelkipásztora (spirituális). Az akadémiai lelkészi szolgálat mellett a Gyakorlati Teológiai Tanszéken végez oktatói feladatokat: a IV-V. évfolyamon a homiletikai gyakorlatot vezeti, az első évfolyamon egyházi éneket, a VI. éves hallgatók számára pedig gyülekezetépítést és missziológiát tanít. 2005-től a katekétá-lelkipásztori munkatárs szakirányon missziológiát, diakónikát, gyülekezetépítést és egyházi éneket oktat, illetve felelős a gyülekezeti gyakorlatnak és az „idősgondozás” című tanegységnek. Előadója az Akadémia Presbiteri Népfőiskolájának és rendszeres szolgáltatója az intézmény börtönmissziójának.

Gyülekezeti és teológiai munkája mellett - elsősorban gyülekezeti meghívásra - gyakran végzett, illetve végez vendégszolgálatokat, tart vendégelőadásokat.

2005-től bekapcsolódott a Doktorok Kollégiuma gyakorlati teológiai szekciójának munkájába.

Írásai az Akadémia kiadványaiban, a Tiszáninneni Református Egyházkerület és a Presbiteri Szövetség újságaiban jelentek meg. (Forrás: Sárospataki Református Teológiai Akadémia honlapja)

<http://srta.tirek.hu/lap/pasztorgy/cikk/mutat/szakmai-oneletrajz-7/>

⁷⁴ **Ifj. Pröhle Károly** - Életrajzi adatok: 1911 február 22-én született Pröhle Károly teológiai tanár és Thiering Róza gyermekeként. 1921-1929: a soproni evangélikus lyceum tanulója. 1929-1933: a Pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Soproni Evangélikus Hittudományi Karának hallgatója. Szigorlati dolgozatát Luther De servo arbitrio című művének témájából írja. 1933-1934: Tübingenben tanul, ahol Gerhard Kittel mellett a rabbinizmus kérdéseivel foglalkozik, Karl Georg Kuhn az arám nyelv és a Talmud ismeretébe vezet be, s hatással vannak rá Karl Heinrich Rengstorff újszövetségi és Karl Heim rendszeres teológiai előadásai. 1934-1935: Königsbergben tanul, ahol megismeri Julius Schniewind, Hans Joachim Iwand és Carl Schneider professzorokat. Schniewind és Iwand révén szoros kapcsolatba kerül a Hitvalló Egyházzal és részt vesz az ifjúsági ágazat munkájában. 1935 szeptember 29-én Sopronban D. Kapi Béla, a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület püspöke lelkésszé avatja. 1935-1937: segédlelkésszi szolgálat Kéty (Tolna m.), Sopron és Szentgotthárd gyülekezeteiben. 1937-1938: Halléban tanul, ahol újra találkozik Schniewinddel, és Erlangenben, ahol Paul Althaus, Werner Elert, Otto Proeksch és Wolfgang Trillhaas előadásait hallgatja. 1939-1951: gyülekezeti lelkész Sopronbánfalván. 1941-1950: német nyelvi lektor a soproni fakultáson. 1949: házasságot köt Ajtony Ilmával, gyermekeik: Piroska (1950), Tamás (1952), Péter (1956). 1950-1951: helyettes tanár a Teológiai Akadémián. 1951 novemberétől rendes tanár a Teológiai Akadémián, ahol 1951-1958-ig a gyakorlati teológia, 1958-1982-ig az újszövetségi teológia, 1983-1989-ig a rendszeres teológia tárgyait adja elő és szemináriumait vezeti. 1957-1970: a Lutheránus Világszövetség Teológiai Bizottságának tagja. 1963: megjelenik az általa szerkesztett Agenda. 1963-64: először dékán. 1963-64: először dékán. 1964-1975: a Magyar Bibliatanács újszövetségi Bibliafordító Bizottságának elnöke. 1965. május 31.: teológiai doktor. 1966: megjelenik Lukács evangélium kommentárja. 1967-1969: másodszor dékán. 1967: első előadói körút az Egyesült Államokban. 1967-1973: a Lelkipásztor szerkesztője. 1969: második előadói körút az Egyesült Államokban. 1972-1982: a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának főtájkára. 1973-1982: a Theologiai Szemle felelős szerkesztője. 1978 június 1.: az Evangélikus Teológiai Akadémia tiszteletbeli doktora. 1979-1993: a Diakonia szerkesztőbizottsági tagja. 1982-1988: a Magyarországi Evangélikus Egyház tanulmányi főigazgatója. 1986: az Evangélikus Teológiai Tudományos Társaság elnöke. 1988 augusztus 31-én nyugalomba vonul. 1988 szeptemberétől továbbra is megtartja a filozófiatörténet és vallástörténet előadásokat a Teológiai Akadémián. 1990 szeptemberétől a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán liturgika előadásokat tart. A MagyarEgyházzene című folyóirat szerkesztőbizottsági tagja (1993-tól). 1995 áprilisától a Magyar Filozófiai Társaság elnökségének tagja 2005. május 10-én hunyt el Budapesten. (Tanítványok, Budapest, 1995, 243-244. o. található adatok, részben javítva és kiegészítve.)

(Forrás: http://teol.lutheran.hu/tanszek/rendszeres/munkatarsak/elodok/ifj_prohle.pdf)

⁷⁵ **Sarkadi Nagy Pál** professzor az 1967 őszén kezdődött tanévtől volt az Újszövetségi Tanszék vezetője, és 1980-ban ment nyugdíjba. Az Újszövetség sok könyvét magyarázta, kézzel írt jegyzetei alapján. A Jubileumi kommentárban ő írta a Filippi levél kommentárját. Néhány exegetikai jegyzete teológiai jegyzetként is megjelent, stencilezett formában (pl. Jelenések 2-3, a hét gyülekezethez írt levél magyarázata). Igehirdetési is nagyon népszerűek voltak. 1981-ben egy tanévre nyugdíjasként visszatért tanítani, mert utóda beteg lett. Bevezetéstani előadásai is nagyon érdekesek voltak. A Bázelen Barth Károlyt és Oscar Cullmant egykoron hallgató professzor kérügmátikus magyarzója volt az Újszövetségnek. Tanítványai, valamint Kálvin Kiadó is jelentettek meg tőle írásokat. Néhányat hadd említsünk itt is: A Miatyánk (1984). A szeretet himnusza (1987). Az élet kenyere (1988). A hitet megtartottam (1991). Hittem, azért szóltam (1993). A nagy apostol: Pál tanítása minden napra (1993). A tanítványok (1994).

http://www.kre.hu/htk/images/doc/ujszovetsegi_tanszek_rovid_tortenete20130131.pdf

⁷⁶ **Cserhádi Sándor** - Dr. Cserhádi Sándor 1930. június 21-én született. Gimnáziumi tanulmányait 1941-ig Mohácson, 1941-48 között a ciszterciek pécsi Nagy Lajos Gimnáziumában végezte. Teológiai tanulmányait 1948-ban a Pécsi Tudományegyetem soproni Evangélikus Hittudományi Karán kezdte, majd Budapesten, az időközben Evangélikus Teológiai Akadémiává átszervezett intézményben 1953-ban fejezte be.

1955-56-ban egyéves belföldi tanulmányi ösztöndíjban részesült, amikor az igehirdetés időszerű kérdéseit kutathatta. Már lelkészként 1960-64-ben a kecskeméti kertészeti technikum levelező szakát is elvégezte.

Hittudományi doktori címet 1973-ban az Evangélikus Teológiai Akadémián szerzett a Krisztusban szeretett világ címmel benyújtott és megvédett munkájával.

1953-ban történt lelkésszé avatása után segédlelkésszként szolgált a budapest- fasori, a szegedi, a pécsi, a békéscsabai és a soltvadkerti gyülekezetben. 1960-tól '68-ig a páhi-kaskantyúi, 1968-tól '83-ig pedig a szegedi evangélikus gyülekezetben működött gyülekezeti lelkészként. 1983-tól 2004-ig, nyugdíjba vonulásáig az Evangélikus Teológiai Akadémián, majd az egyetemi státust visszkapott Evangélikus Hittudományi Egyetemen az Újszövetségi Tanszék tanára és tanszékvezetője volt. Azóta professor emeritusként segíti a tanszéki munkát.

Az oktatáson túlmenő szakmai munkássága is számottevő. Részt vett az új protestáns bibliafordítás elkészítésében (1975) és ennek a fordításnak a revíziójában (1990), majd a Deuterokanonikus bibliai könyvek kiadása számára elkészítette a Salamon bölcsessége fordítását. Megírta Pál apostol filippibeliekhez (1975), kolosséiakhoz és Filemonhoz (1978), galatákhöz (1982) írt levelének magyarázatát. Az ő tollából jelent meg

továbbá Pál apostol korinthusiakhoz írt első levelének magyarázata (2008), és a Luther Kiadónál van már a második levél magyarázata is.

Cserhádi Sándor Balikó Zoltánnal együtt írt és állított össze egy betegeknek szóló – több kiadást megért – áhítatoskönyvet A megrepedt nádat nem törí el... címmel. (Forrás: Evangélikus Élet Archívum)

<http://www.evelet.hu/archivum/2008/45/26?print=1>

⁷⁷ **perikópa** (gör perikopto – levágni) –körülhatárolt rész, összefüggő szakasz. Általában így nevezik az egyes vasárnapokra, ünnepekre előírt, kötelező szentírási szakaszt. Az egyes ünnepekhez tartozó szentleckék és evangéliumok szövegét tartalmazó könyv neve. (Forrás: Idegen eredetű vallási szavak és fogalmak szótára – Összeállította: Bölcskei Gusztáv és Lenkey István. Az ETHNICA alapítvány kiadása – Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke – Debrecen, 1991. 72.p.)

⁷⁸ **exégétika** (egzegetika; gör) – az írásmagyarázat tudománya (Forrás: Idegen eredetű vallási szavak és fogalmak szótára – Összeállította: Bölcskei Gusztáv és Lenkey István. Az ETHNICA alapítvány kiadása – Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke – Debrecen, 1991. 35.p.)

⁷⁹ **1956 október, Debrecen:**

1956. október 23-án délelőtt a debreceni diákság tüntetést szervezett a megszálló szovjet hatalom és a sztálinista diktatúra ellen. Először az egyetem és a belvárosi pártszékház között vonultak fel a hallgatók, hogy kinyomtassák a követeléseiket, melyeket 20 pontban foglaltak össze. A város vezetése tárgyalt velük, majd Görbe János a pártszékház egyik erkélyéről elszavalta a *Még kér a nép* című Petőfi verset. A diákok az őket támogató debrecenieikkel este 6 óra felé a városközpontba vonultak, ahol az ÁVH katonái mindenféle figyelmeztetés nélkül lövéseket adtak le a tömegre. A sortűzben két tüntető halt meg.

Buda Ferenc költő (1956-ban másodéves debreceni egyetemista) emlékszik a debreceni 1956. október 23-áról. „Az egyetemi ifjúság választott képviselői megszövegezték és pontokba szerkesztették követeléseinket. A húsz pontból néhány a halaszthatatlanná érlelődött egyetemi reformintézkedéseket célozta meg. Követeléseink többsége viszont régóta evesedő országos gondokat érintett, így például a magyar urán sorsát, a parasztságot nincstelenné kifosztó beszolgáltatást, a sajtó- és szőlásszabadságot. (...) a szovjet csapatok magyarországi jelenléte, ill. a távozásuk iránti igény sem maradt ki a pontok sorából. (...) A fiatalok sokezres tömege nyolcas sorokba rendeződve megindult a városközpont felé. Az élen – kétfelől egy-egy lány kíséretében – egy agrárakadémista vitte a nemzeti zászlót. (...) A tüntető menet egy része a vagongyárba vonult, hogy a munkássággal azt az oly igen gyakran emlegetett kapcsolatot valóra váltsa. Nem sokáig kellett győzködni őket ügyük igaz volta felől. Én (...) a pártbizottság székháza elé kanyarodtam a többiekkel, s ott is maradtam egy ideig. A Református Kollégium, a Déry Múzeum s a Fűvészkert utcai iskola közé ékelődött emeletes épület homlokzata egy kis szűk utcára nézett, alig fértünk el benne. Az elől tolongók válla fölött átlesve, az alsó ablakokból felénk meredő szuronyos puskacsöveket pillantottunk meg. Mire készülnek ezek? A küldöttséget hamarosan beengedték mégis. Miről tárgyaltak odabent, miről nem, egyszer csak megjelent az erkélyen Görbe János, a Csokonai Színház művésze, s komor, fenyegető hangon, feketén égő tekintettel elszavalta Petőfi Sándor versét: *Még kér a nép*. (...)

Délután ötkor folytatódott a tanácskozás az egyetemen, majd napszállatot követően megindultunk ismét a városba. Akárcsak délelőtt: a hangulat vidám volt s bizakodó. Már a Simonyi út közepe táján járhatott a menetoszlop derékhada velem együtt, amikor felfigyeltünk a város felől ropogó durranásokra. (...) A megyei rendőrkapitányság Kossuth utcai székházából kivezényelt ávósok a tüntető tömegre adtak le célzott lövéseket. Két halottja lett a sortűznek. A sebesültek száma nem ismeretes. (Forrás: Buda Ferenc: Jégzajlás, rügyfakadás, tűz; *Látó*, 2013. június)

⁸⁰ **Dr. Kopányi Mária** az 1952/53-as tanévtől az 1969/70-es tanévig volt a gimnázium magyar-latin-matematika szakos tanára. 1922-ben szerzett magyar-francia-matematika szakos tanári diplomát, doktori értekezését (1924) finnugor nyelvészetből írta. 1935-ben került vissza nagyhirű iskolájába, a Dóczy Leánynevelő Intézetbe.. Szakpárján kívül tanított hittant, német nyelvet és a könyvtárat is felügyelte. 1945-től megbízták a leánygimnázium és a tanítóképző irányításával, 1946-tól párhuzamosan felügyelte a leányinternátust is 1952-ig. A Dóczy államosításakor az ő javaslatára lett a leánygimnázium a Kollégium tagozata.(Források: <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=2&p=7>
http://doczy.drk.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=144&Itemid=111)

⁸¹ „**1956. november 1-jét** követően Debrecen szerepe felértékelődött, mert a város határában volt az egyik legjelentősebb szovjet légi bázis, a katonai repülőtér és a város a katonai felvonulás útjába esett. Záhonyból és más szabolcsi vasútállomásokról a vasutasok szinte óránként adtak jelentést a beérkező szovjet alakulatokról, a páncélosok számáról. A szovjet katonai és politikai vezetők pedig veszélyes ellenállási gócnak tekintették Debrecen. A november 4-i invázióban a 8. gépesített hadsereg kapta feladatul Kelet-Magyarország elfoglalását. Babadzsaján altábornagy hadseregpáncsnok törzse a debreceni szovjet repülőtéren rendezkedett be. (...) November 4-én a szovjet alakulatok elfoglalták a várost. (...) Fegyveres ellenállásba nem ütköztek, de a

szovjettek mind a Kossuth Laktanyát, mind a Főposta épületét – ellenállásra számítva – több oldalról támadták, és a hajnali szürkületben egymást lötték, így a Vörös Hadseregnek számos halálos áldozata volt”. (Filep Tibor: A debreceni forradalmi események a korabeli sajtó valamint a politikai katonai jelentések tükrében; Debreceni Szemle, 15. évf. 2. szám, 2007.)

⁸² „1957. december 19-én a tiszántúli egyházkerület közgyűlése határozatot hozott, melynek értelmében az 1956-os október-novemberi események alatt lemondott **Péter Jánost visszahívta a püspöki székhelybe**. Péter János (...) megjelent a gyűlés előtt, több órás beszédben adta meg válaszáát, s végeredményben a felajánlott püspöki széket nem fogadta el. Beszédében röviden végigtekintett a magyar református egyház 1945 és 1957 közötti történetén. (...) Az 1953 nyara és 1956 októbere között eltelt időszak, az általános politikai enyhülés szakasza szerinte az egyház számára az újrakezdettséget jelentette, melyekkel azonban élni nem tudott, hanem eljátszotta őket. 1956 őszeinek eseményei Péter János számára az ellenforradalom 'lidércnyomásos, lázas állapotát' jelentették, melyet nem a múlt hibái okoztak, hiszen az 'ellenforradalmat az ellenforradalmárok tették ellenforradalommal és azok, akik ezek malmára hajtották a vizet'. Egy ilyen eseménysorozatban az egyháznak az önvizsgálat, az Igéhez való fordulás a feladata, ám az helyette – Péter szavai szerint – fellázadt a kapott evangélium ellen, így a forradalom előtti idők megújulási mozgalmára fordult, 'az egyháznak adott üzenet ellen való lázadás, az egyháznak adott út visszafordítási kísérletévé, az ellenforradalom jármaiba való hajtásává lett'. Ennek pszichológiai előkészítése volt, az egész ellenforradalmi előkészítésbe szervesen beleilleszkedve, a galyatetői konferencia. Ezért Péter saját magát is felelősnek érzi, mert ő hívta meg az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságát Magyarországra”. (Forrás: *Jöjjetek!* – keresztyén havi lap; Amszterdam, 1958. április, II. évf. 4. szám, 6. old. <http://epa.oszk.hu/00900/00935/00090/pdf/00090.pdf>)

⁸³ **Molnár Miklós** református lelkész – A Budapesti Református Teológiai Akadémián végzett 1952-ben. Segédlelkészként szolgált a következő helyeken: Sásd, Külső-Kelenföld, Fasor, Józsefváros, Zürich (egy szemeszter), majd ezután visszakérült Teológiára, a teológusok lelkigondozójaként. Megválasztott lelkészként szolgált Putnokon, Cegléden és Budapest-Kálvin téren. (http://tar.infotars.hu/pp1513/private/toronyor/II_evf_4/molnarmiklos.htm)

⁸⁴ **Imolay Dr. Lenkey István** (Miskolc, 1941. október 31.-) „.../ A Lenkey-dinasztia négy gömői ággal rendelkezik, melynek egyikéhez tartozik. .../ Szép nagy családja, két gyermeke és hét unokája van. Gyermekek és diákéveit Alsószuhán, Imolán, Putnokon és a borsodi Dubicsányban töltötte. .../ Mindig is meghatározó volt számára a család. A gömői táj és szellemiség ismeretét és szeretetét nagyapja: Lenkey László, nagybátyja: Bartus József és nagynénjei: Lenkey Erzsébet és Lenkey Irma által elmondott mesékből, mondákból, népdalokból és népszokásokból szívta magába. Ifjúkorában Tompa Mihály versein nevelkedett. A keleméri pap-költő költészetének hagyományos értékei a hűség a hazához, a szülőföld szeretete egyaránt fontosak ma is számára. Imolay dr. Lenkey István könyvtáros, bibliográfus, művészettörténész, tipográfus, egy igazi polihisztor. Debreceni könyvtárosként a Református Teológia és az ELTE könyvtár szakának elvégzése után, falutörténeti és néprajzi gyűjtésre tért vissza szülőföldjére Alsószuhára, ahol a település történetét a népi gyógyászat fortélyait tanulmányozta. .../ Méltán érdemelte ki a Herman Ottó Díjat, .../ az általa adományozott alkotásokkal jelentős mértékben hozzájárult a múzeumi szervezet gyűjteményének gyarapításához. A putnoki Holló László Galériában időszakonként megrendezett kiállításokon keresztül kerül .../ bemutatásra - az Imolay Dr. Lenkey István által - adományozott gyűjtemény. .../ A gyűjtemény képző- és iparművészeti alkotásokból egyaránt áll. Tartalmaz olajfestményeket, rézkarcokat, kerámiákat, érméket, tűzzománc képeket és üvegfestményeket, fametszetet, valamint színesítik a palettát az elmaradhatatlan mohácsi busó álarcok és az ilyen témájú alkotások. .../ 53 művész közel 300 alkotását foglalja magában. .../ Imolay Dr. Lenkey István a már korábban adományozott, 1185 darabból álló jelentős Ex libris gyűjteménye után, a képző- és iparművészeti gyűjteményének jelentős részét is a putnoki Holló László Galériának adományozta. Az Adományozó .../ izgalmas, széles látókörű és sokoldalú személyiség, akinek a térség iránti elkötelezett szeretete abban nyilvánult meg, hogy ezt az értékes gyűjteményt nagylelkűen a Holló László Galériára bízta.” (Forrás: Hetedhétáthar - Barangolások egy magángyűjtő világában - Novák Ilona, mb. igazgató, Holló László Galéria Putnok, 2011. november 9.) <http://hetedhethatar.hu/hethatar/?p=16298>

⁸⁵ **Kürti László** – 1931-ben, kilenc gyermekes családban született Hajdúszoboszlón. Alapfokú tanulmányait a hajdúszoboszlói református iskolában végezte, majd a Debreceni Református Kollégiumban folytatta nyolc osztályos gimnáziumban, itt is érettségizett. Felsőfokú tanulmányait a Debreceni Református Teológiai Akadémián végezte, 1956-ban itt szerzett kitűnő eredménnyel lelkészi oklevelet. Külföldi tanulmányútját követően a Zsinati Iroda Külügyi és Tanulmányi Osztályán dolgozott, majd 1970-től a DTA professzora, 1972-től a Debreceni Református Kollégium főigazgatója volt. 1977-től a Tiszáninneni Református Egyházkerület püspöke és a Miskolc-Belvárosi Református Egyházközség lelképásztora. Dr. Kürti László 2013. március 2-án, nyolcvanhárom éves korában adta vissza lelkét Teremtőjének. <http://www.tirek.hu/hir/mutat/35440/>

⁸⁶ A férjem a Gömör-szőlősi Emlékbizottságtól Tompa Mihály emlékérmét kapott 2009-ben. Ugyanebben az évben 2009-ben Pro Gömör-Gömörért kitüntetését nyert. A szülőföldje iránti szeretete indítja arra, hogy érte

munkálkodjék folyamatosan. Ezért méltánylást nyer, sokféle módon. 2011-ben a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Herman Ottó Múzeum (Miskolc) Herman Ottó díjjal tüntette ki. (Lenkeyné Semsey Klára)

⁸⁷ **Éliás József** (1914-1995) református lelkész - 1941-42-ben Cegléden volt lelkész, 1953-ig a budapesti Jó pásztor (zsidókat és keresztényeket gondozó) misszió lelképásztora volt. 1953-tól Szigetszentmiklós, 1958 és 1973 között a debreceni nagyerdő-egyetemi templom lelkésze volt. 1944 nyarán tagja volt annak a küldöttségnek, amely Horthy Miklósnak dokumentumokkal bizonyította a gázkamrák működését, így fontos szerepet vállalt a fővárosi zsidóság elszállításának felfüggesztésében. 1951-ben a budapesti kitelepítések ellen is felemelte szavát. (Forrás: www.fidesz.hu; hírek: 2013.04.16 .Éliás József református lelkészre emlékeztek) <http://www.fidesz.hu/hirek/2013-04-16/elias-jozsef-reformatus-lelkeszre-emlekeztek/>

⁸⁸ **Állami Egyházügyi Hivatal** Magyarországon az állam és a vallásfelekezetek közti egyezmények valóra váltására, valamint az állam vallásokkal kapcsolatos igazgatási teendőinek ellátására 1951-ben létrehozott intézmény volt. A pártállami egyik jellemző szerveként a célja az egyházak állami ellenőrzése, irányítása volt. 1989-ben jogutód nélkül megszüntették. Kezdetben az oktatási minisztérium Budapest V. kerületi Szalay utcai épületében működött, utolsó székháza a VI. kerületben, a Lendvay utca 28. szám alatti villaépület volt.

A Hivatalt az 1951. évi I. törvény hozta létre. Ezek szerint:

- Az Állami Egyházügyi Hivatalt "az állam és a vallásfelekezetek közötti ügyek intézésére, így különösen az egyes vallásfelekezetekkel kötött egyezmények és megállapodások végrehajtása és a vallásfelekezetek állami támogatása céljára" állították fel. [1. § (1)]
- A Hivatal a minisztertanács főfelügyelete alá tartozott. A minisztertanács főfelügyeleti jogát egyik tagja útján gyakorolta. [1. § (2)]
- A Hivatal szervezetére, hatáskörére, valamint működésére vonatkozó rendelkezéseket a minisztertanács rendelettel állapította meg. [2. § (1)]
- A Hivatal szervezésével és működésével kapcsolatos személyi és dologi kiadások fedezéséről az állami költségvetésben külön címben gondoskodtak. [2. § (2)]
- A Hivatal felállításával a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak a vallásügyekkel kapcsolatos ügyköre megszűnt, ennek megfelelően a minisztérium elnevezésében a vallási ügykörré való utalást ezután mellőzték. [2. §]
- A törvény végrehajtásáról a minisztertanács gondoskodik.

A Hivatalra vonatkozó jogszabályok

- 1951. évi I. törvény az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról
- 1959. évi 25. tvr. az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról
- 33/1959. (VI. 2.) Korm. rendelet az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról szóló 1959. évi 25. tvr. végrehajtására
- 41/1986. (X. 11.) MT rendelet az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról szóló 1959. évi 25. törvényerejű rendelet végrehajtására kiadott 33/1959. (VI. 2.) Korm. rendelet módosításáról
- 1989. évi 14. tvr. az egyes egyházi állások betöltéséhez szükséges állami hozzájárulásról és az Állami Egyházügyi Hivatal megszüntetéséről
- 103/1993. (VII. 12.) Korm. rendelet a helyi önkormányzati irattárakban, illetve levéltárakban őrzött, a jogutód nélkül megszüntetett Állami Egyházügyi Hivatal tevékenységéhez kapcsolódó iratok további kezeléséről

Elnökei

- Horváth János (1921 – Budapest, 1988. április 22.^[1]) vasesztergályos. 1951-1956. X. 26-ig az ÁEH elnöke
- Olt Károly (1904–1985) tisztviselő. 1959-1961 az ÁEH elnöke
- Prantner József (1911–1975) kőműves. 1961-1971 az ÁEH elnöke. 1968-1971 államtitkár
- Miklós Imre (1927–2003) pártfunkcionárius. 1971-1989 államtitkár és az ÁEH elnöke

Megszűnése

- A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa az 1989. évi 14. törvényerejű rendelettel megszüntette az AEH-t.
- Az 1990. évi IV. tv. kimondta, hogy "Az állam az egyházak irányítására, felügyeletére szervezet nem hozhat létre."

(Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%81llami_Egyh%C3%A1z%C3%BCgyi_Hivatal)

A témáról bővebben: A MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR SEGÉDLETEI 17. AZ ÁLLAMI EGYHÁZÜGYI HIVATAL IRATANYAGÁNAK JEGYZÉKEI I. ADATTÁR Magyar Országos Levéltár http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fmnl.gov.hu%2Fletoltes.php%3Fid%3D88&ei=cecRU8YqBMikyAPI_YHQDw&usg=AFQjCNHGSA33QB4f-S1AL_12MMgAqv6OUg&bvm=bv.62286460,d.bGQ

⁸⁹ **Fábián Éva** - 1958-1963 között a dékáni hivatal munkatársa volt. <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=2&p=7>

⁹⁰ „A Magyarországi Református Egyház Teológiai Doktorai Kollégiumának 1972-ben történt megalakulása azt jelentette, hogy az akadémiák tantestülete hivatalból tagja és aktív munkása lett ennek a legmagasabb szintű tudományos egyházi testületnek.⁶⁵ Az 1967. évi E. T. III. t. c. 43. §-ának 2. bekezdése már előírta az akadémiai tanároknak az 1964. évi zsinati ülészakon megfogalmazott hármas szolgálati köteleességét. A DC megalakulása a tanárok számára „a Magyarországi Református Egyház tanulmányi munkájában való odaadó szolgálat”-uknak a legmegfelelőbb keretet biztosította.” (Forrás: A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára Elektronikus Könyvtár - A Debreceni Református Kollégium története - A KOLLÉGIUM AZ 1951–1987 KÖZÖTTI ÉVEKBEN - Szabó László Ambrus: III. A DEBRECENI REFORMÁTUS TEOLÓGIAI AKADEMIA MEGALAKULÁSA ÉS MŰKÖDÉSE A KOLLÉGIUMBAN) <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=2&p=7>

A Magyarországi Református Egyház Teológiai Doktorainak Kollégiuma a teológiai tudományok művelésére szervezett közösség. A teológiai tudományokat a Magyarországi Református Egyház hitvallásainak szellemében, egyetemeivel és főiskolaival együttműködve, ökumenikus lelkülettel és más tudományok iránti nyitottsággal, az egyház egészének javára műveli. <http://www.parokia.hu/reports/dokkoll20071029/index.html>

A Doktorok Kollégiuma (rövidítve: DC) teológiai tudományágak szerinti szekciókba rendeződve végzi tudományos munkáját. Minden szekció évközi gyűlést tart, ezen kívül a Doktorok Kollégiuma évente egyszer ülésezik változó helyszíneken.

A Magyarországi Református Egyház Teológiai Doktorai Kollégiumának Szervezeti és Működési Szabályzata elérhető:

http://www.reformatus.hu/data/documents/2012/04/18/A_MRE_teol%C3%B3giai_doktorai_koll%C3%A9gium_%C3%A1nak_Szervezeti_%C3%A9s_M%C5%B1k%C3%B6d%C3%A9si_szab%C3%A1lyzata.pdf

⁹¹ **Bölskei Gusztáv** - Szamoskőren született, 1952. július 30-án, lelkészcsalád hatodik gyermekeként. Általános iskolai tanulmányai szülőfalujában, a középiskolát a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában végezte. Érettségi vizsgát 1970-ben tett, majd egy esztendeig egy állami gondozott gyermekotthonban dolgozott, Nyírmártonfalván, képzés nélküli nevelőként. 1971 és 1976 között a Debreceni Református Teológiai Akadémián tanult, 1976-tól 1977-ig exmisszus segédlelkész volt Berettyószentmártonban, majd Tiszanagyfaluban. Az 1977/78-as tanévben ösztöndíjasként két szemesztert töltött a németországi Tübingenben. 1978-tól 1984-ig Tégláson, majd Hajdúhadházon volt lelképásztor. 1979-től másodállásban a Debreceni Református Teológiai Akadémia tanársegédjeként tanított. 1984 decemberében kinevezték a Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma vallástanárának. 1990-ben lett a Szociáletikai Tanszék vezetője. A 90-es években két tanévben volt a Teológia dékánja, majd a Kollégium főigazgatója. 1994-ben doktorált a Budapesti Református Teológiai Akadémián, „Arthur Rich szociáletikai gondolkodásának struktúrája” címmel. 1997 óta végzi a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöki, valamint a Magyarországi Református Egyház Zsinatának lelkészi-elnöki szolgálatát. 2006-ban a Református Világszövetség Európai Tanácsa elnökévé választották. Két egyetem adományozott számára díszdoktori címet, a kolozsvári Bábes-Bolyai Tudományegyetem valamint a Budapesti Evangélikus Hittudományi Egyetem. (Forrás: *Az Önéletrajz a Reformátusok Lapjában jelent meg 2008-ban, ezt közli a reformatus.hu*) <http://www.reformatus.hu/mutat/5364/>

⁹² **Korsós Bálint** - Tanári diplomáját 1983-ban szerezte a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen, ezt követően nyolc évig a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában tanított. 1992-ben doktori címet, 1996-ban PhD-fokozatot szerzett a újabb magyar irodalom történetéből. 1991-től a Pápai Református Gimnázium tanára, internátusvezető, igazgatóhelyettes, majd 2004 augusztusától Kálmán Attila utódjaként igazgató lett. 1989-ben a debreceni MDF alapító tagja volt, 1994-től a pápai tagozat elnökségi tagja. Tagja a Mándi Márton István Pápai Református Kollégiumi Alapítvány kuratóriumának és a Pápai Művelődéstörténeti Társaságnak. 1993-tól az Országos Református Tanáregyesület alelnöke, 1999-től 2001-ig, illetve 2010-től elnöke. 2007 augusztusában Debrecenbe költözött és jelenleg a Debreceni Református Kollégium Dóczy Gimnáziumának igazgatója. 2012-től a Kossuth utcai református egyházközség presbitere. http://hu.wikipedia.org/wiki/Kors%C3%B3s_B%C3%A1lint_Istv%C3%A1n

⁹³ **Bajkó Mátyás** (1925-1999) A neveléstudomány doktora, címzetes egyetemi tanár a Debreceni Egyetem Pedagógiai Tanszékén. (Forrás: <http://www.ofi.hu/tudastar/in-memoriám-bajko-matyas>)

⁹⁴ **Bitskey István** professor emeritus – Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar http://irodalom.arts.unideb.hu/oktatok/Bitskey_Istvan/Bitskey_Istvan.php

⁹⁵ **Görömbei András** (Polgár, 1945. február 5. – Budapest, 2013. június 30.) Kossuth-díjas magyar irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A népi írók és a népi irodalom, valamint az összehasonlító irodalomtudomány neves tudósa. 1993 és 1995 között a Kossuth Lajos Tudományegyetem (ma: Debreceni Egyetem) oktatási rektorhelyettese, 1995 és 2003 között az egyetem Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézete igazgatója.

⁹⁶ **Ujváry Zoltán** professor emeritus - Tudományos fokozat: 1969 bölcsészdoktor; Tudományos/akadémiai tagság: Díszdoktor – Ungvári Állami Egyetem Számos bizottságnak volt a tagja: TMB szakbizottság, Néprajzi Bizottság, Habilitációs Bizottság 1979 – 1999 tanszékvezető egyetemi tanár; 2002 – professor emeritus

⁹⁷ **Sákramentum(ok)** - „A szó alapjelentése: valami, ami szent; olyan cselekmény vagy dolog, ami megszentelt. /.../ A sákramentum az egyház szóhasználatában olyan szent cselekményt jelöl, melynek látható, „anyagi”, materiális voltahoz szimbolikus jelentés, lelki hatás csatlakozik. /.../ A másik fontos jellemzője a sákramentumnak, hogy szerzője, eredete Isten, illetve Jézus Krisztus legyen. A római katolikus egyházban végül hét ilyen szent cselekmény vált sákramentummá (szentséggé): a keresztség, a bérmlás (megerősítés), a bűnbánat, az eucharisztia, az ordináció, a házasság és az utolsó kenet (ill. betegek szentsége.) /.../ A reformáció egyházai másként vélekednek erről. Redukálták a sákramentumokat azokra a cselekményekre, melyek valóban Jézus rendelkezésére jöttek létre, s Jézus rendelkezése szerint az ember megigazulására, üdvösségére nézve nélkülözhetetlenek, ígéretet és kijelentést hordoznak. Így a két sákramentum a protestáns egyházak számára a keresztség és az úrvacsora (eucharisztia). Ezeknek jézusi elrendelése vitán felüli, és az Újszövetség tanítása szerint kezdettől fogva kiemelt szerepük volt az egyház életében.”

(Forrás: Keresztyén Bibliai Lexikon, Sákramentum(ok) címszó, II. kötet, 449.p. Szerkesztette: Dr. Bartha Tibor, MRE Kálvin János Kiadója, Budapest, 1995)

A Heidelbergi Káté 66. kérdése és felelete: „Mik a sákramentumok? A sákramentumok látható szent jegyek és pecsétek. Isten ezeket azért rendelte, hogy általuk az evangélium ígéretét még jobban megértesse és megpecsételje. Ő ugyanis megígérte, hogy Krisztus egyszeri kereszttáldozatáért kegyelemből bűnbocsánatot és örök életet ajándékoz nekünk.” 68. kérdése és felelete: Hány sákramentumot rendelt Krisztus az Újszövetségben? Kettőt: a szent keresztséget és az Úr szent vacsoráját.” (Forrás: A Heidelbergi Káté– Kálvin Kiadó Budapest, 2013. 74. és 76.p.)

⁹⁸ Jézus „Ezután városról városra és faluról falura járt, és hirdette az Isten országának evangéliumát. Vele volt a tizenkettő és néhány asszony, akiket gonosz lelkektől szabadított meg, és betegségekből gyógyított meg: Mária, akit Magdalainak neveztek, akiből hét ördög ment ki, Johanna, Kuzának, Heródes egyik főemberének felesége, és Zsuzsánna, de sok más asszony is, akik szolgáltak neki vagyonukból.” (Lukács 8,1-3)

⁹⁹ „Mindenki előtt pedig ünnepélyesen kijelentjük, hogy mindig nagyon készek vagyunk, ha bárki kívánja, mindazt, amit itt előadtunk, egyenként és összesen bővebben kifejteni, végül azoknak, akik Isten ígéjéből jobbra tanítanának, köszönetünk nyilvánításával engedni, és hozzájuk igazodni az Úrban, akinek dicséret és dicsősége. Kelt: 1566. március 1-én.”

(Forrás: A Második Helvét Hitvallás – A Magyarországi Református Egyház hitvallásos iratai I. A Heidelbergi Káté II. A Második Helvét Hitvallás – Negyedik, változatlan kiadás, Kiadja a magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1989. 115-116.p.)

¹⁰⁰ **Vladár Gábor** - Születési év: 1952. Végzettség, szakképzettség: 1975 I lelkészképzés vizsga, Budapesti Református Teológiai Akadémia, 1976 II. lelkészképzés vizsga, Budapesti Református Teológiai Akadémia, református lelkési oklevél. Jelenlegi munkahely, munkakör: 1996 PRТА mb. főigazgatója, majd rektora, 1998 május 15-től: PRТА Újszövetségi Tanszék - tanszékvezető egyetemi tanár, teljes munkaidőben foglalkoztatott főállású oktató határozatlan idejű kinevezéssel, 2009-től PRТА Biblikus Intézet intézetvezetője.

Tudományos fokozat, tudományág megjelölésével: 1993 teológiai doktorátus az újszövetségi tudományok köréből, Debreceni Református Teológiai Akadémia; 1990/95 tanszékvezető, Debreceni Református Teológiai Akadémia; 1997 PhD-vé (Dr.habil.) minősítve, DRHE; 1998-tól tanszékvezető, PRТА; 1999 egyetemi tanár; Eddigi oktatói tevékenység: 1990/91 – 1994/1995 tanszékvezető professzor, Debreceni Református Teológiai Akadémia Bibliai teológia és vallástörténeti tanszék, 1998-tól tanszékvezető, PRТА Újszövetségi Tanszék, Tudományos, szakmai közéleti tevékenység, nemzetközi kapcsolatok: Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiuma Újszövetségi Szekciójának elnöke, Donau Kirchenkonferenz - Reformierte Kirche elnökségi tagja. (Forrás: Pápai Református Teológiai Akadémia honlapja) <http://www.prta.hu/prta/intezetek>

¹⁰¹ **Marjovszky Tibor** – A DRHE tanszékvezető egyetemi docense a Bibliai Teológiai és Vallástörténeti Tanszéken. Oktatott tárgyai: bibliai teológia, ószövetségi és újszövetségi vallástörténet. A DC tagja, a Magyar Hebraisztikai Társaság alapító tagja, az Igazság és Élet szerkesztőségi tagja, a Református Szemle szerkesztőségi tagja. (Forrás: a DRHE honlapja, oktatók - <http://www.drhe.hu/oktatok/marjovszkytibor>)

¹⁰² **Jenei Zoltán** – Jenei Zoltán gyülekezeti lelképásztor bemutatkozása: Hitvallásos református szülők gyermeke vagyok, szüleim példája, szeretete, imádsága meghatározó volt életem, szemléletem alakulásában. A nagy döntés 17 éves koromban született meg bennem egy ifjúsági konferencián: Krisztus lesz életem Ura és Példaképe. Ez a döntés egy másik döntést is eredményezett: megértettem, hogy az én hivatásom a lelképásztori szolgálat-Krisztus szeretetének, segítségének örömhírét kell továbbadnom embertársaimnak, azt az örömhírt, amely engem is boldoggá tett. Bibliai jelszavam: "Jézus Krisztus legyen az első." (Pál apostol levele a kolossiaihoz. 1,18.)

Meggyőződéssel vallom, hogy akkor van mindenki és minden a helyén az ember életében, ha Jézus Krisztus az első, a legfontosabb, ha az Ő szava, akarata a meghatározó a számunkra. A 10 parancsolat és a szeretet etikája - a zsidó-kereszt(y)én(y) kultúra lényege - örök és egyetemes, ez az életünk szilárd fundamentuma. Boldog családi életem van: feleségem hű és áldozatos segítőtársam a szolgáló életformában; négy gyermekünk van. A Debreceni Református Teológiai Akadémián kaptam lelkeszi oklevelet kitűnő minősítéssel. Debrecen-Nagytemplomban, Esztáron, Kismarján szolgáltam. A Széchenyi kerti református gyülekezet 1993-ban hívott meg lelkipásztorának. Beiktatásom 1995. április 9-én volt, az új templom alapkövetételének ünnepségén, Dr. Kocsis Elemér püspök úr szolgálatával.

(Forrás: A DEBRECEN-SZÉCHENYI KERTI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG élete és szolgálata. – A Debrecen- Széchenyi kerti Református Egyházközség honlapja)

http://szechenyikert.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=54&Itemid=62

¹⁰³ **Kaláris** – Lenkey Klára beceneve

¹⁰⁴ Debrecen-Széchenyi-kerti Református Egyházközség

¹⁰⁵ **Exmittált hallgató** – még teológiai tanulmányokat folytató hallgató, aki püspöki engedéllyel és kirendeléssel már gyülekezeti szolgálatokat is végez, és meghatározott időszakokban konzultációkra és vizsgákra jár be a teológiára.